

ALPHONSE DAUDET

PAZARTESİ
ÖYKÜLERİ
I

Çeviren:
Sabri Esat Siyavuşgil

Cumhuriyet

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 14

ALPHONSE DAUDET

PAZARTESİ ÖYKÜLERİ

I

Bu kitabın hazırlanmasında, Pazartesi Öyküleri'nin MEB Fransız Klasikleri dizisinde Pazartesi Hikâyeleri adıyla yayınlanan ilk baskısı temel alınmış ve çeviri dili günümüz Türkçesine uyarlanmıştır.
Prof. Sabri Esat Siyavuşgil tarafından Fransızca'dan çevrilmiştir.

Yayma hazırlayan : Egemen Berköz
Dizgi: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
Eylül 1998

ALPHONSE DAUDET

PAZARTESİ
ÖYKÜLERİ
I

Çeviri:
Sabri Esat Siyavuşgil

Cumhuriyet

Cumhuriyetimizin 75. yılı
coşkusuyla...

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, İnsan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız. Zekâsının her yüzünü bu türlü yapıtların her türlüşüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarla şükran duyuyorum. Onların çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yararı düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir. 23 Haziran 1941.

Milli Eğitim Bakanı
Hasan Âli Yücel

SUNUŐ

Cumhuriyet'le başlayan Türk Aydınlanma Devrimi'nde, dünya klasiklerinin Hasan Âli Yücel öncülüğünde dilimize çevrilmesinin, kuşkusuz önemli payı vardır.

Cumhuriyet gazetesi olarak, Cumhuriyetimizin 75. yılında, bu etkinliğı yineleyerek, Türk okuruna bir "Aydınlanma Kitaplığı" kazandırmak istedik.

Bu çerçevede, 1940'lı yıllardan başlayarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan dünya klasiklerini okurlarımıza sunmaya başladık.

Büyük ilgi gören bu etkinliğı Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmamış -ancak Aydınlanma Devrimi yarıda kalmasaydı yayınlanacağına kesinlikle inandığımız- dünya klasiklerini de katarak sürdürüyoruz.

Cumhuriyet

PAZARTESİ
ÖYKÜLERİ
I

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞLEM VE TARİH

SON DERS

Bir küçük Alsacelinin öyküsü

O sabah okula pek geç kalmıştım, azarlanacağım diye de ödüm kopuyordu. Çünkü M. Hamel bizi participe'lerden sözlüye çekeceğini söylemişti. Ben bu konunun daha ilk sözcüğünü bile bilmiyordum. Bir an, okulu asıp dağ tepe dolaşmak aklıma esti.

Hava da öyle sıcak, öyle açıktı ki!

Ormanın bitiminde karatavukların ötüştüğü duyuluyordu, bıçkıevinin arkasındaki Rippert çayından eğitim yapan Prusyalıların sesi geliyordu. Bütün bunlar içimi participe'ler kuralından daha çok çekiyordu; ama yine de şeytana uymadım ve tabanları kaldırıp okula doğru koştum.

Belediyenin önünden geçerken, küçük ilan kafesinin çevresine toplanmış bir kalabalık gördüm. İki yıldan beri, bütün kötü haberleri, yitirilen çarpışmaları, bizler hep oradan öğreniyorduk. Koşmamı kesmeden, kendi kendime:

- Yine ne var? dedim.

Tam hızla alanı geçeceğim sırada, çırağıyla birlikte ilanı okumakta olan demirci Wachter, bana seslendi:

- Hey küçük, o kadar acele etme. Nasıl olsa okuluna yetişirsin.

Benimle alay ediyor sandım ve soluk soluğa M. Hamel'in küçük avlusuna daldım.

Ders başlarken, her zaman ta sokaktan bile duyulan bir curcunadır kopardı. Sıraların kapakları açılır, kapanır; daha iyi akla girsin diye

kulaklar tıkanarak, ders hep bir ağızdan avaz avaz yinelenir ve öğretmenin kocaman cetveli sıraların üstüne iner dururdu:

- Biraz susalım!

Öğretmene görünmeden sırama geçivermek için bu gürültüye güveniyordum. Ama, o gün de, bir pazar sabahı gibi, her şey pek dingindi. Açık pencereden, bizim arkadaşların yerlerine oturmuş olduklarını ve M. Hamel'in, o korkunç demir cetveli koltuğunun altında, bir aşağı bir yukarı dolaştığını gördüm. Bana da kapıyı açıp bu derin sessizlik içinde sınıfa girmek düştü. Artık bendeki utanmayı, bendeki korkuyu sormayın!

Ama boşunaymış. M. Hamel hiç kızmadan bana baktı ve pek tatlı bir sesle:

- Koş, yerine otur, küçük Frantzım, dedi; az kalsın sensiz başlayacaktık.

Bir atlayışta hemen sırama oturuverdim. Ancak o zaman biraz kendime gelerek, bizim öğretmenin o güzelim yeşil redingotunu giymiş, göğsüne ince ince kırmalı dantelasını takmış ve ancak denetim ya da ödül dağıtım günlerinde giydiği kara ipekten işlemeli takkesini başına geçirmiş olduğunu fark ettim. Zaten bütün sınıfta olağanüstü bir tören havası vardı. Ama asıl garibime giden şey, sınıfın arkalarında, her zaman bomboş duran sıralarda, köy halkının bizim gibi sessiz oturmasıydı. Üç köşeli şapkasıyla yaşlı Hauser, eski belediye başkanı, eski dağıtımçı, sonra daha başkaları da hep oradaydı. Hepsi de pek üzgün görünüyordu. Hauser, yapraklarının kıyıları yenik, eski bir abece getirmiş, kitabı açıp dizlerine dayamış, kocaman gözlüklerini de sayfaların üzerine koymuştu.

Ben bu duruma şaşır dururken, M. Hamel kürsüsüne çıktı ve beni karşılıken duyduğum aynı yumuşak ve ağırbaşlı sesiyle:

- Çocuklarım, dedi, size son kez olarak ders veriyorum. Alsace ve Lorraine okullarında Almancadan başka bir dil öğretilmemesi için Berlin'den emir geldi. Yeni öğretmen, yarın burada olacak. Bugün sizin son Fransızca dersinizdir. İyice dikkat etmenizi rica ederim.

Bu birkaç söz, aklımı allak bullak etti. Ah alçaklar, demek belediyeye astıkları ilan buymuş. Son Fransızca dersim!..

Oysa ben yazmasını ancak beceriyordum! Demek artık hiç öğrenemeyecektim! Demek nasibim bu kadarmış! Şimdi yitirdiğim zamana, kuş yuvaları peşinde koşmak ya da Saar'da kızak kaymak için okulu astığıma ne kadar kızıyordum! Daha bu sabah bana pek sıkıntılı, taşınması bile pek ağır gelen kitaplarım, dilbilgisi kitabım, peygamberler tarihim, şimdi, ayrılırsam pek üzüleceğim birer eski dost olmuştu. M. Hamel de öyle. Kalkıp gideceğini, bir daha kendisini göremeyeceğimi düşündükçe, bana verdiği cezaları, yapıştırdığı cetvelleri unutuyordum.

Zavallı adam!

Bu son dersin onuruna güzel pazarlık elbiselerini giymişti. Köyün yaşlıları da neden sınıfın arka sıralarına gelip oturmuşlardı, şimdi anlıyordum. Sanki buraya, şu okula sık sık gelemediklerine yazıklanır gibi bir görünüşleri vardı. Hem bunda kırk yıllık emeğinden dolayı öğretmenimize bir tür teşekkür ve elden giden yurda karşı saygı ve sevgi gibi bir anlam da bulunuyordu.

Ben böyle düşüncelere dalmışken, adımın çağırıldığını duydum. Derse kalkma sırası bana gelmişti. Şu bildiğimiz participe'ler kuralını baştanbaşa, yüksek sesle, tane tane, bir kez bile yanılmadan söyleyebilmek için neler vermezdim ki! Fakat daha ilk sözcüğünde bocaladım; ayakta öylece sallanıp durdum. İçim içime sığmıyor, başımı kaldırmayı göze alamıyordum. Mösyö Hamel'in bana şunları söylediğini duydum:

- Seni azarlamayacağım, küçük Frantzım; nasıl olsa cezayı çekeceksin. Ya, böyle işte. İnsan her gün kendi kendine, adam sen de der; daha zamanım var. Yarın öğrenirim. Sonra, başa neler gelir, gördün. Öğrenimini hep yarına bırakmak, bizim Alsace için büyük yıkım oldu. Şimdi bu adamların bize, nasıl, hem Fransız olduğunuzu ileri sürüyorsunuz, hem de daha dilinizi konuşup yazmasını bilmiyorsunuz, demeye hakları yok mu? Benim zavallı Frantzım, bütün bu işlerdeki en büyük suçlu yine de sen değilsin. Bunda hepimizin ayrı ayrı payı var.

Ana babalarınız bir şeyler öğrenmenize pek kulak asmadılar. Ceplerine birkaç metelik daha girsin diye sizleri tarlalarda, dokuma tezgâhlarında çalıştırmayı yeğlediler. Ben de sanki az mı suçluyum? Çalışacak yerde size sık sık bahçemi sulatmadım mı? Alabalık avına gitmek istediğim zaman okulu erken kapatmaktan çekindim mi?

Söz sözü açtı ve M. Hamel bize Fransızca'dan söz etmeye başladı. Bu dilin dünyanın en güzel, en açık, en sağlam dili olduğunu, aramızda korumamız ve asla unutmamız gerektiğini söyledi. Çünkü bir ulus tutsaklığa düştüğünde, diline sahip oldukça, zindanının anahtarı kendi elinde demektir (1) ... Sonra dilbilgisi kitabını eline aldı, bize dersimizi okudu. Dersin nasıl aklıma girdiğini görünce şaşırıp kaldım. Her söylediği bana kolay, ama pek kolay geliyordu. Sanırım bugüne dek ne ben böyle can kulağıyla ders dinlemiştim, ne de o, böylesine sabırla ders anlatmıştı. Adamcağız, sanki gitmeden önce, bütün bilgisini bize vermek ve her şeyi bir kezde kafamıza sokmak istiyordu.

Ders bitince yazıya geçildi. O gün M. Hamel, bize üzerlerine güzel bir yuvarlak yazıyla Fransa, Alsace, Fransa, Alsace yazılmış yepyeni örnekler hazırlamıştı. Bunlar, sıralarımızın demir çubuklarına asılmış, bütün sınıfın çevresinde dalgalanan küçücük bayraklara benzemişti. Herkesin kendisini işine vermesi, görülecek şeydi. Hem sonra ne sessizlik! Kâğıt üzerinde kalemlerin gıcirtısından başka bir şey duyulmuyordu. Bir aralık içeriye mayıs böcekleri girdi; ama kimse aldırış etmedi, dahası, yine Fransızcaymış gibi, harfleri can ve gönülden çizmeye çabalayan miniminiler bile... Okulun çatısı üzerinde güvercinler pes perdeden dem çekiyorlardı. Kendi kendime:

- Acaba bunları da Almanca ötmeye mi zorlayacaklar? dedim.

Zaman zaman gözlerimi kâğıttan kaldırıp bakınca, M. Hamel'in, kürsüsünde dimdik, bütün o küçük okul yurdunu bakışında alıp götürmek istiyormuş gibi, çevresindeki şeylere gözlerini diktiğini gördüm. Düşünün, kırk yıldan beri, karşısında avlusu ve hiç değişmeyen sınıfıyla, hep aynı yerdedi. Yalnızca sıralar ve masalar, sürtünmekten cilâlanmıştı; avludaki ceviz ağaçları büyümüşü ve

kendi eliyle diktiği ömür otu, Şimdi pencerelerin çevresini sarıp dama değin uzamıŐtı. Bu zavallı adam için bütün bunlardan ayrılmak ve kızıkardeŐinin yukarıki odada sandıkları hazırlanırken boyuna gezindiğini duymak, kimbilir, ne yürekler acısıydı! nkn ertesini gün yola çıkacaklar, ülkeyi büsbütün bırakıp gideceklerdi.

Ama yine, sonuna dek bize ders verme yürekliliğini gösterdi. Yazıdan sonra, tarihe sıra geldi. Daha sonra miniminiler hep bir ağızdan, makamla, BA BE Bİ BO BU'ya başladılar. tede, sınıfın ta dibinde yaşlı Hauser, gözlüklerini takmış, abecesini iki eliyle tutarak, onlarla birlikte, harfleri heceliyordu. O da kendisini derse vermişti. Sesi heyecandan titriyordu. Onun bu hali öyle tuhaftı ki hepimiz hem gülmek, hem de ağlamak istiyorduk. Ah bu son ders hiç aklımdan çıkmayacak...

Birdenbire kilisenin saati ğleyi, sonra da Angelus'u çaldı. Tam o sırada, pencerelerimizin altında, eğitimden dönen Prusyalıların boruları çınladı. M. Hamel, sapsarı, kürsüsünde ayağa kalktı. Kendisini hiç bu kadar uzun boylu bilmezdim.

- Dostlarım, dedi, dostlarım, ben... ben...

Fakat boğazına bir Şey tıkanmıŐ gibiydi. Sözünün arkası bir türlü gelmiyordu. O zaman kara tahtaya döndü, bir parça tebeŐir aldı ve var gücüyle abanarak, elinden geldiğince kocaman harflerle Şu sözcükleri yazdı:

- Yaşasın Fransa!

Sonra, başı duvara dayalı, öylece kaldı ve bir tek söz söylemeksizin, eliyle bize:

- Artık bitti... Haydi gidin! der gibi bir işaret yaptı.

BİLARDO PARTİSİ

İki günden beri çarpıŐtıkları ve geceyi de, sırtta çanta, sel gibi yağan yağmurun altında geçirdikleri için askerler yorgunluktan bitkindiler; ama yine, ana yolların su birikintileri, sırsıklam olmuş tarlaların

çamuru içinde, tam üç saatten beri, elde silah, soğukta beklemekten imanları gevriyordu.

Bundan önceki geceleri de yağmur altında geçirdiklerinden, su içinde ağırlaşan üniformalarının verdiği yorgunlukla, ısınmak için, ayakta durabilmek için birbirlerine sokuluyorlar. Yanındakinin çantasına dayanarak ayakta uyuyanlar bile var. Bu uykuda pörsümüş, sarkmış suratlarda bezginlik ve yoksunluklar daha da belli oluyor. Yağmur, çamur, ateş yok, çorba yok, basık ve karanlık bir gökyüzü, her yandan kokusu gelen düşman. Ne iç karartıcı bir durum!

Burada ne yapıyorlar? Neler olup bitiyor?

Namluları ormana çevrilmiş topların bir şeyler bekler gibi bir hali var. Pusuya yatmış makineli tüfekler, gözlerini ufka dikmiş. Her şey saldırıya hazırlanmış gibi. Neden saldırılmıyor? Ne bekleniyor? Emir bekleniyor ve genel karargâhtan da bir türlü emir gelmiyor.

Şu genel karargâh da, pek uzakta değil. Yağmurla yıkanmış kırmızı tuğlaları, yamaçta yeşillik kümeleri arasında parıldayan şu XIII. Louis biçemindeki güzel şato da Allah için bir Fransız mareşalinin flamasını taşımaya değer, tam anlamıyla bir saray. Bahçeyi yoldan ayıran geniş bir hendekle taştan bir parmaklığın arkasında çimenler, tek parça ve yemyeşil, kıyıları çiçek açmış saksılarla çevrili dosdoğru sahanlığa kadar çıkıyor. Öbür yanda, şatonun daha sıradan ve kuytu yanında, iki kıyısı taflanlı yollar aydınlık birer gedik açmış, kuğuların yüzdüğü havuz bir ayna gibi uzanıyor, görkemli bir güvenciliğin pagoda biçimindeki çatısı altında tavuslar ve yaldızlı sülünler, tiz perdeden bağırsarak kanat çırpıyorlar ve kuyruklarını yelpaze gibi açıyorlar. Şatonun sahipleri gitmiş ama ortalıkta öyle bir bırakılmışlık durumu, savaşın o koyu adam sendeciliği duyumsanmıyor. Ordu komutanının flaması, çimenlerin en gösterişsiz kır çiçeklerine varıncaya kadar her şeyi korumuş. Savaş alanının bunca yakınında ortalığın düzeninden, yeşillik kümelerinin düzgün sıralanışından, yolu iki yanındaki ağaçlıkların sessiz derinliğinden gelen böyle bir zenginlik, sessizlik ve dinginlikle karşılaşmak, insanı şaşırtıp coşkulandırıyor.

Öte yanda yollara o çirkin çamuru yığan ve tekerlek izlerini bir kat daha oyan yağmur, burada tuğlaların kızılığını, çimenlerin yeşilliğini canlandıran, portakal ağaçlarının yapraklarını, kuğuların beyaz tüylerini parlatan ince ve kibar bir nisan sağanağından başka bir şey değil. Her şey parlıyor, her şey dingin. Gerçekten damın üstünde dalgalanan bayrakla parmaklığın önünde nöbet tutan iki asker olmasa, burasının genel karargâh olduğu kimsenin aklına gelmez. Atlar ahırlara çekilmiş dinleniyor. Şurada burada hizmet erlerine raslanıyor; emirleri kışla kılıklarıyla mutfakların çevresinde dolaşıyorlar ya da kırmızı pantolonlu bir bahçıvan, hiç istifini bozmadan, tırmığını geniş yolun kumları üstünde gezdiriyor.

Pencereleri sahanlığa açılan yemek salonuna bakacak olursanız, yarı yarıya kaldırılmış bir sofra görürsünüz. Buruşmuş bir sofra örtüsü üstünde tıpası atılmış şişeler, buğulu, boş ve bulanık kadehler, bütün bir şölen sonu; çağrılılar gitmiş. Yandaki odadan, haykırışlar, kahkahalar, yuvarlanan bilardo toplarının ve tokuşturulan kadehlerin gürültüsü geliyor. Mareşal, partisine başlamıştır ve işte bu nedenle ordu emir bekliyor. Mareşal, partisine başladı mı, dünya yerinden oynasa, kimse sonunu getirmesine engel olamaz.

Bilardo!

O büyük savaşçının zayıf yönü de bu. O şimdi, savaşmış gibi ciddi, gösterişli üniforması sırtında, göğsü nişanlarla dolu, yemeğin, oyunun ve içkinin coşkunluğuyla gözleri parlamış, yanakları alev alev oradadır. Yaverler tetik üstünde, saygılı, her ıstaka çekişinde hayran ve kendilerinden geçmiş, çevresini sarmışlar. Mareşal bir sayı yaptı mı, hepsi yazmaya koşuyor; mareşalin canı bir şey içmek istedi mi, hepsi kadehini doldurmaya davranıyor. Bir apolet ve sorguç hışırtısı, bir haç ve kordun şıkırtısıdır gidiyor. İnsan, duvarları meşe kaplamalı, bahçelere ve tören avlularına açılan bu yüksek tavanlı salonda, bu kadar şirin gülücükler, bu kadar ince saray reveransları görünce, Compiègne'deki güz âlemlerini anımsıyor ve ötede yollar boyunca titreşip duran ve yağmur altında pek karanlık kümeler halinde bekleyen o ıslak kaputları biraz olsun unutuveriyor.

Mareşalin karşısındaki oyuncu, çakı gibi, kıvrıkcık, beyaz eldivenli, genç bir kurmay yüzbaşı. Bilardoda üstüne adam yok; dünyadaki bütün mareşalleri alt edecek yetenekte. Fakat saygıyla üstünün arkasında durmasını biliyor. Partiyi kazanmamaya, aynı zamanda kolayca yitirmemeye dikkat ediyor. Yani sizin anlayacağınız, geleceği parlak bir subay...

Aman, delikanlı, dikkat. Gözümüzü dört açalım. Mareşalin on beş sayısı var. Sizinse on. Oyunu sonuna kadar böyle götürmek gerek. Ötekiler gibi dışarıda, ufku boğan seller altında, bir türlü gelmeyen buyrukları bekleyerek, güzelim üniformanızı kirletecek, kordonlarınızın yıldızını karartacak yerde, bunda başarılı oldunuz mu, yükselmenizi çantada keklik bilin.

Gerçekten de pek ilginç bir parti. Toplar seğirtiyor, birbirine değiyor, renkleri birbirini çaprazlıyor. Masanın kıyıları da pek duyarlı, çuha kızışıyor... Ansızın, gökyüzünde bir top mermisinin alevi parlayıp sönyüyor. Boğuk bir gürültü camları sarsıyor. Herkeste bir ürperme. Kaygıyla birbirlerine bakıyorlar. Yalnızca mareşalin ne gördüğü, ne de işittiği var. Masanın üzerine eğilmiş, geri tepmeli, eksiksiz bir vuruş hazırlamaya çalışıyor.

Geri tepmeli vuruşlar, onun aslında en güçlü yanı!

Ama işte bir şimşek daha, arkasından bir daha. Top sesleri, art arda, birbirlerini kovalıyor. Yaverler pencerelere üşüşüyor. Acaba Prusyalılar saldırıya mı kalktı?

Mareşal, istakasını tebeşirleyerek:

- Pek iyi, varsın saldırınsınlar, diyor. Sıra sizde, yüzbaşı.

Kurmaylar hayranlık içinde. Bir top kundağına yaslanarak uykuya dalmış olan Turenne, tam çarpışma zamanında, bilardosu başında böyle dingin duran şu mareşalin yanında hiç kalır... Bu sırada gürültünün yeğlinliği artıyor. Topların sarsıntısına makineli tüfeklerin çatırdayışı ve yaylım ateşlerinin gümbürtüsü karışıyor. Çimenlerin ötesinden, yanları kapkara kızıl bir duman gökyüzüne yükseliyor. Bahçenin dip yanı tutuşmuştur. Ürken tavuslarla sülünler güvercinlikte çığlıklar atmaya başlıyorlar. Arap atları, barut

kokusunu duyunca ahırların içinde şaha kalkıyorlar. Genel karargâh telaşa düşmek üzeredir. Haber haber üstüne. Haberleşme atlıları dörtнала geliyor. Maşerali isteyen isteyene.

Ama mareşale yaklaşılabılır mi? Size, hiçbir şey oyununu bitirmesine engel olamaz demedim miydi?

- Sıra sizde yüzbaşı.

Ama yüzbaşının kimi zaman unutkanlığı tutuyor. Eh, ayıplanmaz, gençlik bu! Bakın şimdi büsbütün kendinden geçti, oyununu unuttu ve üst üste iki dizi yaptı. Neredeyse partiyi kazanacak. Bu kez mareşal adamakıllı kızıyor. Erkek yüzünde şaşkınlık ve öfke belirliyor. Tam o sırada karnı yere değercesine hızla gelen bir at, avluya girip devriliyor. Üstü başı çamur içinde bir yâver, emir dinlemeyerek, bir sıçrayışta sahanlığı geçiyor.

- Mareşal! Mareşal!

Nasıl karşılandığını görmelisiniz... Mareşal, öfkeden çatlamak üzere, horoz ibiği gibi kıpkırmızı, elinde ıstakasıyla pencerede görünüyor.

- Ne var? Ne bu durum? Burada nöbetçi yok mu?

- Ama Mareşal...

- Peki, anladık... Biraz sonra... Emir bekleyin, hay canına!

Pencere gürültüyle kapanıyor.

Emir beklensin!

Zaten o zavallıların da bundan başka bir şey yaptıkları yok. Rüzgâr yağmurla kurşunu tam suratlarına yapıştırıyor. Başkaları, elde silah, neden kımıldamadıklarını bile anlamaksızın, boşu boşuna dururken, nice taburlar ezilip gidiyor. Ama ne yapsınlar? Emir bekliyorlar... Fakat ölmek için emre gerek kalmadığından, yüzlerce asker, çalılarının arkasında, hendeklerin içinde, o sessiz büyük şatonun tam karşısında can veriyor. Dahası vurulup yere düştüklerinde bile, kurşunlar yine onları didik didik ediyor ve yaralarından Fransa'nın cömert kanı sessizce akıp gidiyor... Yukarıda bilardo salonunda da durum çok

sıkışık. Mareşal sayıca yine önde, ama küçük yüzbaşı da kendisini aslanlar gibi savunuyor...

On yedi! On sekiz! On dokuz!

Sayıları yazmaya insan zor yetişiyor. Savaş gürültüsü gittikçe yaklaşıyor. Mareşal, bir tek sayı için oynuyor. Artık mermiler bahçeye düşmeye başladı. İşte bir tanesi, havuzun üstünde patlıyor. Ayna çatlıyor; kanlı bir tüy kasırgası içinde bir kuğu, ürkmüş, yüze yüze kaçıyor. Artık bu son vuruş.

Şimdi; derin bir sessizlik. Ağaçlıklı yolun üzerine düşen yağmurun sesiyle, bir de yamacın altında, ıslak yollardan koşuşan bir sürünün ayak patırtısı gibi gelen karışık bir gürültüden başka bir şey duyulmuyor... Ordu bozguna uğramıştır. Mareşal, oyununu kazandı.

COLMAR YARGICININ GÖZÜNE GÖRÜNENLER

İmparator Wilhelm'e bağlılık andı içmeden önce, Colmar mahkemesi yargıçlarından Dollingercikten daha mutlu insan yoktu. Başlığını yana eğmiş, kocaman göbeği, sırtkan dudağı ve bir muslin kurdela üzerine yaslanmış üç katlı gerdaniyla salona geldiğinde, "Oh, şimdi güzel bir şekerleme yapayım da görün" der gibi bir görünüşü vardı. Onun, o tombul bacaklarını uzatarak, kocaman koltuğuna gömüldüğünü; otuz yıl yargıçlıktan sonra keyfini ve pembe yüzünü borçlu olduğu o serin ve yumuşak meşin mindere yaslandığını görmek, insanın içini açardı.

Talihsiz Dollinger!

Aslında, kendisinin yıkımına yol açan da o minder oldu. Üzerinde öyle rahattı ki, o sahtiyan taklidi mindere öyle iyi yerleşmişti ki, yerinden kıınıldanmaktansa Prusyalı olmayı yeğledi. İmparator Wilhelm ona, "Oturduğunuz yerde kalınız, Mösyö Dollinger!" demişti. Dollinger de oturduğu yerde kaldı. İşte bugün, Colmar Ağır Ceza Mahkemesi üyesi sıfatıyla, Berlin'deki şevketlinin (2) adına canla başla adalet dağıtmaktadır.

Çevresinde de hiçbir şey değişmemiş: Hep aynı soluk ve tek düze mahkeme, cilalı gibi parlak sıraları, çıplak duvarları, avukat

vızıltısıyla hep aynı bekleme salonu; sof perdeli yüksek pencerelerden dökülen hep aynı soluk ışık; başını eğmiş, kollarını uzatmış hep aynı tozlu, büyük İsa heykeli... Colmar Ağır Ceza Mahkemesi, Prusya'ya geçmekle, onurundan bir şey yitirmemişti; salonun dibinde yine bir imparator büstü vardı... Ama ne olursa olsun, Dollinger'in rahatı kaçmıştı. Koltuğuna istediği kadar yaslansın, istediği kadar can havliyle yamansın, boşuna; o eski, cânım şekerlemelerden eser kalmamıştı. Dahası, yargı sırasında uykuya dalıverdiği anlarda da, hep korkulu düşler görmeye başlamıştı.

Bir gün düşünde kendisini, yüksek bir dağın tepesinde, Honeck ya da Alsace tepesi gibi bir yerde gördü... Tek başına, yargıç cüppesiyle, kocaman koltuğuna oturmuş, kavruk ağaçlarla mini mini sinek bulutlarından başka bir şey görülmeyen o ulu yüksekliklerde acaba ne işi vardı? Dollinger bunun ayırımında değil. O, sırtını soğuk bir ter kaplamış, karabasanın sıkıntısı içinde titreye titreye bekliyor. Ren'in öbür yakasından, Kara Orman'ın çamları ardından testekerlek kızıl bir güneş doğuyor ve yükseldikçe de aşağıda Thann ve Münster koyaklarında, Alsace'ın bir başından öbür başına kadar, karışık bir uğultu, bir ayak sesi ve araba gürültüsü duyulmaya başlıyor; büyüyor, yaklaşıyor ve Dollinger'e hafakanlar basıyor. Çok geçmeden, dağın böğürtülerinde döne döne tırmanan upuzun yoldan, Colmar yargıcı, üzünçlü ve sonsuz bir alayın kendisine doğru geldiğini görüyor. Gelenler alayla göç etmek için Vosges dağlarının bu geçidinde sözleşmiş bütün Alsace halkıdır.

Önde, dört öküz koşulmuş uzun arabalar, hani ekin kaldırma zamanında her yanından demetler fişkıran, çevresi parmaklıklılı o uzun arabalar, şimdi mobilya, eşya denklere ve öte beriyle tıklım tıklım dolu, gidiyor. İçlerinde neler yok; kocaman karyolalar, yüksek dolaplar, Hint basmasından süsler, hamur tekneleri, çıkırıklar, küçük çocuk iskemleleri, ataların koltukları, köşeden bucaktan alınarak birbiri üstüne yığılmış, baba ocaklarının o kutsal tozunu yolun yelinde savuran eski emanetler. Bu arabalarda kapı kapamacasına evler göç ediyor. Nitekim gıcırdamadan, inlemeden ilerleyemiyorlar. Öküzler, sanki yol tekerleklerle yapışıyormuş gibi, sanki tırmıklarda, sabanlarda, çapalarda ve taraklarda takılı kalmış kuru toprak parçaları yükü bir kat

daha ağırlaştırarak, bu gidişi bir kökünden sökülmeğe çevirmiş gibi arabaları güçlükle çekiyorlar. Arkadan üç köşeli şapkalarıyla titreye titreye bastonlarına dayanan yaşlılardan tutunuz da, dimi bezinden pantolonları ve askılarıyla o kıvrıkcık saçlı sarışın yavrulara varıncaya kadar, ağırbaşlı delikanlıların omuzda taşıdıkları kötürüm büyük babadan, annelerin bağrılarına astıkları memedeki çocuklara değin, her kesimden ve her yaştan sessiz bir kalabalık, sıkışık düzende yürüyordu. Hepsi, sağlamları da sakatları da, ertesi yıl asker olacaklar; biten o korkunç yıkımda askerlik edenler, koltuk değnekleriyle sürünen bacağı kesilmiş zırhlı süvariler; yırtık pırtık, paçavraya dönmüş üniformalarından henüz Spandau'daki top yuvalarının küfü gitmemiş solgun benizli, bitkin topçular; hepsi, bir kıyısında Colmar yargıcının oturduğu yoldan gururla geçip gidiyorlardı. Önünden geçerken de her biri, ürkütücü bir öfke ve tiksinti anlatımıyla yüzünü öte yana çeviriyordu.

Ah zavallı Dollinger! Gizlenmek, kaçmak istiyor; ama olanaksız. Koltuğu dağa, meşin minderi koltuğuna, kendisi de meşin minderine kök salmış. O zaman, orada "sergileme direği"ndeymiş gibi olduğunu ve herkes ayıbını ta uzaklardan görsün diye, direğin bu kadar yükseklerle dikildiğini anlıyor... İsviçre sınırındakiler büyük sürülerini güderek, Saar'dakiler o okkalı demir gereçlerini doldurdukları maden ocağı arabalarını iterek, geçit töreni, köy köy, sürüyor. Sonra kentler geliyor, bütün iplikevi işçileri, deri işçileri, dokumacılar, çulhalar, kentsoylular, papazlar, hahamlar, yargıçlar, kara cüppeler, kırmızı cüppeler... İşte başta yaşlı başkanıyla Colmar mahkemesi. Dollinger utancından ölecek gibi, yüzünü kapamaya davranıyor, ama ellerine inme gelmiş, kımıldamıyor. Gözlerini yummak istiyor, ama göz kapakları devinimsiz ve dimdik. Onun herkesi, herkesin de onu görmesi, iş arkadaşlarının geçerken attıkları o aşağılama dolu bakışlardan bir tekini bile kaçırmaması altında yazılıymış...

Böyle bir yargıcın sergileme direğinde olması, ürkütücü bir şey! Ama bundan da korkuncu, kendi çoluk çocuğu bu kalabalığın içinde; hepsi de onu tanımazlıktan geliyor. Karısı, çocukları, başlarını eğerek önünden geçiyorlar. Onlar da utanıyorlar, galiba. Dahası,

öylesine çok sevdiği küçük Michel de, yüzüne bile bakmadan, bir daha dönmek üzere geçip gidiyor. Yalnızca yaşlı mahkeme başkanı, kendisine yavaşça:

- Bizimle birlikte gelin, Dollinger. Burada kalmayın, dostum! demek için bir dakika duruyor. Fakat Dollinger yerinden kalkamıyor ki. Çırpıyor, "yardım edin" diye bağıyor ve alay, saatlerce önünden geçiyor. Kalabalık, güneş batarken, artık uzaklaşınca, çan kuleleri ve fabrikalarla dolu bütün o güzel koyaklardan çıt bile duyulmuyor. Bütün Alsace kalkıp gitmiş. Yukarıda, sergi direğine çakılmış oturan, işinden çıkarılmaz Colmar yargıcından başka hiç kimse yok.

... Sahne birdenbire değişiyor. Porsuk fidanları, kapkara haçlar, sıra sıra mezarlar ve yaşlı bir kalabalık. Sözü geçen bir kimsenin cenaze gününde Colmar mezarlığının görünümü. Kentin bütün çanları çalınmakta. Ağır ceza mahkemesi üyelerinden Dollinger, "hakkın rahmeti"ne kavuşmuş. Onurun ve saygınlığın yapamadığını ölüm yapmış. O işinden çıkarılmaz yargıcı meşin minderinden söküp ille oturacağım diye tutturana o adamcağızı boylu boyunca yere yatırmış.

Düşünde öldüğünü görmek ve kendi kendisine ağlamak gibi korkunç bir şey olamaz. Dollinger, içi ezgin, kendi cenaze törenini izliyor. Onu, ölümünden de çok üzen şey, çevresine yığılan bu büyük kalabalığın içinde, bir tek dostu, bir tek akrabası olmayışdır. Colmar'dan kimseler yok; hep Prusyalılar! Cenaze alayının peşi sıra gidenler Prusya askerleri, arabanın yanı sıra yürüyenler Prusya yargıçları, mezarının başında söylenen sözler Prusya söylevleri, üstüne attıkları ve kendisine o kadar soğuk gelen toprak da Prusya toprağı; ne yazık!

Ansızın kalabalık, saygıyla birisine yol veriyor; beyazlar giyinmiş, iri yapılı, bir zırlı süvari, mantosunun altında, yapraklarını dökmeyen bitkilerden yapılmış büyük bir çelengi andıran bir şeyle yaklaşıyor. Çevreden:

- Bismarck geldi... Bismarck geldi... diyorlar. Colmar yargıcı da içinden üzüntülü üzüntülü:

- Kont cenapları, diyor, bana pek iyi davranıyorsunuz, ama Michelciğimiz de burada olsaydı...

Pek gürültülü bir kahkaha, çılgınca, rezilce, yabanıl, sonu gelmeyen bir kahkaha, düşüncesini yarıda kesiyor. Yargıç, ödü kopmuş, kendi kendisine:

- Ne oldu bu adamlara? diyor. Kalkınıyor, bakınıyor... M. de Bismarck'ın dindarca bir saygıyla mezarı üstüne koyduğu şey, kendi minderi, üzerine çepeçevre şöyle yazılı bir yazıt konulmuş kendi meşin minderidir:

AĞIR CEZA MAHKEMESİNİN GÖZBEBEĞİ

YARGIÇ DOLLİNGER'E

SAYGILAR VE SEVGİLERLE.

Mezarlığın bir başından öbür başına dek herkes gülüyor, herkes böğürlerini tuta tuta kahkahayı atıyor ve bu kaba Prusya neşesi, ölünün, sonsuza dek sürecek bir aşağılanmanın ağırlığı altında ezilerek, utancından ağladığı mahzende bile çın çın ötüyor...

CASUS ÇOCUK

Adı Stenne'di, küçük Stenne.

Sıska, saz benizli bir Paris çocuğuydu. Belki on, belki de on beş yaşlarındaydı. Bu yumurcakların da yaşı belli olmaz ki. Annesi ölmüştü; eski bir deniz eri olan babası, Temple mahallesinde küçük bir parkta bekçilik ediyordu. Çocuklar, dadılar, açılır kapanır iskemleleriyle yaşlı kadınlar, yoksul anneler, kısacası Paris'in akrabalarından kaçarak bu kıyıları kaldırımlı tarhlara sığınmaya gelen bütün o tintin gezer takımı, Stenne babayı tanır ve pek severdi. Köpekleri ve sıra sıra dolaşan serserileri ürküten o pos bıyığın altında, pek sevecen, sanki bir anne gülümsemesinin gizlendiği ve bu gülümsemeyi görmek için de adamcağıza:

- Küçük ne âlemde? demenin yeteceği biliniyordu.

Baba Stenne, oğlunu o kadar severdi ki! Küçük Stenne akşamları okul dağılışında kendisini almaya gelip de, baba oğul her sıranın önünde parkın gediklilerinin hatırlarını sormak üzere mola vererek,

gönül almalarına karşılıklı bulunarak, iki yanı ağaçlıklı park yollarında dolaştıkları zaman, Stenne'in keyfinin sonu gelmezdi.

Ne yazık ki kuşatma başlayınca her şey değişti. Baba Stenne'in parkı kapatıldı, içine de petrol kondu. Gözünü kırpmadan çevresini gözlemek zorunda kalan zavallı adam, bütün ömrünü tek başına, tütün içmeden, oğlunu ancak akşamların geç saatlerinde evde görmeye katlanarak, o bomboş ve altüst olmuş yeşillik kümeleri arasında geçirmeye başladı. Artık Prusyalıların sözünü ettiğinde bıyığının ne biçim aldığı, görülecek şeydi... Küçük Stenne'e gelince, bu yeni yaşamdan pek yakınmıyordu.

Kuşatma ne demek? Çocuklar için bundan daha eğlenceli şey olur mu? Okul yok! Sözlü yoklama yok! Her gün tatil, sokaklar da panayır yeri gibi...

Çocuk, akşama dek, sokak sokak dolaşıyordu. Mahallenin metrislere (3) giden taburlarına takılıyor ve bunlardan da bandosu iyi olanları seçiyordu. Bu konuda küçük Stenne'in bilgisine diyecek yoktu. 96. tabur bandosunun bir şeye benzemediğini, halbuki 55.'de pek yetenekli bir takım bulunduğunu şıp diye söyleyiverirdi. Kimileyin de yedeklerin eğitimlerini izlerdi. Sonra, sıra bekleme faslı da vardı...

Kolunda sepeti, havagazının yanmadığı kış sabahlarının loşluğunda, kasap ve ekmekçi dükkânlarının parmaklığı önünde sıralanan halkın arasına o da katılırdı. Orada, ayaklar su birikintileri içinde, herkes birbirisiyle tanışır, siyasetten konuşur ve M. Stenne'in oğlu olmak sıfatıyla kendisinin düşüncesi sorulurdu. Fakat hepsinin en eğlencelisi, kuka partileri, hani şu Brötanya yedeklerinin kuşatma sırasında Paris'te moda haline getirdikleri ünlü galoche (4) oyunuydu. Küçük Stenne istihkâmlarda ve ekmekçi dükkânlarında bulunmadığı zaman, kendisini kesinlikle Château-d'Eau alanındaki galoche oyununda görürdünüz. Doğallıkla o, oyuna girmezdi. Bunun için çok para gerekliydi. Yalnızca gözünü dört açarak oyuncuları izlemekle yetinirdi!

Hele birine, oyuna hep beş franklıklar basan, mavi gömlekli büyücek bir oğlana hayran olmuştu. Delikanlı koştukça, gömleğinin altındaki paralar çın çın ediyordu...

Bir gün o oğlan, küçük Stenne'in ayakları altına kadar yuvarlanıp gelen bir beş franklığı yerden alırken, yavaş sesle:

- Öyle şaşma, şaş olursun! dedi. Ama, istersen, sana bunun kaynağını öğretirim.

Oyun bitince, onu alanın bir köşesine götürdü ve çocuğa kendisiyle birlikte gelip Prusyalılara gazete satmayı önerdi. Her satışta otuz frank kazanç vardı. Stenne, önce bu öneriyi öfkeyle geri çevirdi ve üç gün oyunların semtine bile uğramadı. Fakat bu üç gün ne sıkıntılarla geçti, Tanrı bilir! Artık ağzına bir lokma girdiği yoktu. Artık kendisini uyku tutmaz olmuştu. Geceleri, yatağının altında kuka yığınlarının kuleler gibi yükseldiğini, beş franklıkların pırl pırl tekerlendiğini görür gibi oluyordu. Ben de oynasam diye öyle içi gidiyordu ki sonunda dördüncü gün dayanamadı, Château-d'Eau'ya geldi, büyük oğlanı gördü ve şeytana uydu.

Karlı bir günün sabahında, omuzlarında birer torba, gazeteler gömleklerinin altında saklı, yola çıktılar. Flandres kapısına geldiklerinde, gün henüz doğmuştu. Büyük oğlan, Stenne'i elinden tuttu ve burnu kırmızı, görünüşü yumuşak, babacan bir kentliye benzeyen nöbetçiye sokularak, ağlamaklı bir sesle:

- Aman efendim, dedi, izin verin de geçelim... Annemiz hasta, babamız da öldü. Küçük kardeşimle tarladan patates toplamaya gideceğiz.

Hem de ağlıyordu. Stenne, utancından yerin dibine geçerek, başını eğmişti. Nöbetçi onları bir an süzdü; bomboş ve apak yola doğru bir göz attı; yana çekilerek:

- Haydi, çabuk geçin, dedi.

Artık Aubervilliers'nin yolunu tutmuşlardı. Büyük oğlan kıs kıs gülüyordu.

Küçük Stenne, düşteymiş gibi, bulanık bir durumda, kışlaya çevrilmiş fabrikalar, ıslak paçavralarla donanmış boş barikatlar, sisleri delip de gökyüzüne kırık dökük ve dumansız yükselen uzun bacalar gördü. Uzaktan uzağa bir nöbetçi, öteki yanı dürbünle

seyreden kukuleteli subaylar, önlerinde yakılıp da artık sönmekte olan ateşlerin erittiği karla sırsıklam olmuş küçük çadırlar. Büyük oğlan yolu biliyor, karakolların eline düşmemek için tarlaların içine dalıyordu. Ama yine, başıbozuk (5) nişancıardan oluşmuş bir ileri karakola çatmaktan yakayı kurtaramadılar. Başıbozuk nişancılar kukuleteli yağmurluklarıyla, Soissons tren yolu boyunca, suyla dolu bir hendeğin içinde çömelmış beklıyorlardı. Bu kez büyük oğlanın masal okuması hiçbir işe yaramadı, geçmelerine izin verilmedi. O sızlanadursun, geçit bekçisinin evinden demiryoluna, saçı başı ağarmış, yüzü buruşmuş, Stenne babaya benzeyen yaşlı bir çavuş çıktı. Çocuklara:

- Haydi, artık ağlamayı bırakın, çocuklar, dedi. Patateslerinize gidersiniz, merak etmeyin! Ama önce içeriye girin de biraz ısının. Şu yumurcak neredeyse soğuktan donacak!

Ne var ki, küçük Stenne soğuktan değil, korkudan, utancından titriyordu... İçerde pek cılız, tam bir dilenci ateşinin çevresinde büzülmüş duran birkaç asker gördüler. Kasaturalarının ucuna taktıkları peksimetleri ateşe uzatıp biraz yumuşatmaya çalışıyorlardı. Çocuklara yer açmak için biraz sıkıştılar. Kendilerine azıcık içki, azıcık kahve verildi. Onlar içedursunlar, kapıda bir subay görüldü, çavuşu çağırdı, ona bir şeyler fısıldadı ve hemen çıkıp gitti.

Çavuş, arkadaşlarına dönerek keyifli keyifli:

- Çocuklar, dedi, bu gece kızılca kıyamet kopacak... Prusyalıların parolasını öğrenmişler... Sanırım bu kez heriflerden şu canına yandığının Bourgetsini geri alacağız.

Bir alkış ve kahahtadır koptu. Hora tepen tepene, şarkı söyleyen söyleyene, kasaturasını parlatan parlatana. Çocuklar, bu curcunadan yararlanarak sıvıştılar.

Siperi geçince, ova uzanıp gidiyordu. Ovanın ta sonlarında, mazgal delikleri açılmış uzun bir beyaz duvar vardı. İşte çocuklar, her adımda patates topluyormuş gibi duraklayarak, bu duvara doğru ilerliyorlardı.

Küçük Stenne, boyuna:

- Geri dönelim... Oraya gitmeyelim... diyordu.

Öbürü omuz silkiyor ve boyuna yürüyordu. Birdenbire, doldurulan bir tüfeğin mekanizma takırtısını duydular.

Büyük oğlan, kendisini yere atarak:

- Yat! dedi.

Yatınca da ıslık çaldı. Karşıdan, karların içinden başka bir ıslık sesi geldi. Sürüne sürüne ilerlediler... Duvarın önünde, yer hizasından, yağlı bir berenin altında bir çift sarı bıyık görüldü. Büyük oğlan sipere, Prusyalının yanına atladı ve yoldaşını göstererek:

- Kardeşimdir, dedi.

Şu Stenne öyle ufak tefekti ki, Prusyalı onu görünce gülmeye başladı ve kollarına alıp geğiğe kadar kaldırmak zorunda kaldı.

Duvarın öbür yanında toprak setler, boylu boyunca yere yatırılmış ağaçlar, karın içinde kapkara çukurlar ve her çukurun içinde de aynı yağlı bere ve çocukların geçtiğini görerek sırttan aynı sarı bıyıklar vardı. Bir köşede bahçivanın evi, kalın kütüklerle bir kazamat haline sokulmuştu. Alt katı iskambil oynayan ve harıl harıl yanan bir ateşin üstünde çorba pişiren askerlerle doluydu. Lahanayla domuz yağı ne de güzel kokuyordu! Ayazda konaklayan başıbozuk nişancılarla arada ne büyük ayırım vardı! Yukarı katta da subayların piyano çaldıkları, şampanya şişelerinin tıplarını patlattıkları duyuluyordu. Parisliler içeriye girince, sevinçli bir "Hurra!"yla karşılandılar. Bütün gazeteler kapışıldı. Çocuklara içki sunuldu, söz söyletildi. Bütün bu subayların burnubüyük ve ters bir görünüşü vardı. Ama büyük oğlanın kıyı mahalle konuşkanlığına, kullandığı külhanbeyi deyimlerine bayılıyorlardı. Gülüyorlar, söylediği sözcükleri yineliyorlar, kendilerine getirilen bu Paris çamuru içinde keyifle yuvarlanıyorlardı.

Küçük Stenne de, aptal olmadığını göstermek için, söze karışmak istiyordu; ama kendisini sıkkan bir şeyler vardı. Tam karşısında, öbürlerinden ayrı, öbürlerinden daha yaşlı, daha ciddi bir Prusyalı gazete okuyor, daha doğrusu okur gibi yapıyordu. Sanki bu adamın

ülkesinde Stenne yaşında bir çocuğu varmış da kendi kendisine: "Oğlumun böyle işler yaptığını görmektense, ölmek daha iyi..." diyormuş gibi, bakışlarında hem sevecenlik, hem de sitem seziliyordu.

İşte o anda Stenne, yüreğini bir elin sıkıldığını ve çarpmasına engel olduğunu duydu.

Bu yürek bunalımından kurtulmak için içmeye başladı. Çok geçmeden çevresinde her şey dönüyor gibi oldu. Arkadaşının, kaba kahkahalar arasında, ulusal korumanlarla, onların eğitimleriyle alay ettiğinin, Marais'de bir safâ geçme durumunu, geceleyin istihkâmlarda bir silâh başına âlemini taklit etmeye başladığının, ancak hayal meyal ayırımına varabildi. Daha sonra büyük oğlan, kısık bir sesle konuşmaya başladı. Subaylar yaklaştılar; hemen suratları asıldı. Alçak, onlara başıbozuk nişancıların saldırısını haber veriyordu...

Artık o zaman küçük Stenne, öfkeyle yerinden kalktı; ayılmıştı:

- Yapma bunu, ağabey... İstemiyorum.

Fakat öteki, onun bu telâşına güldü ve konuşmasını sürdürdü. Daha sözünü bitirmeden bütün subaylar ayağa kalkmışlardı. İçlerinden biri çocuklara kapıyı göstererek:

- Haydi, defolun, dedi.

Sonra aralarında hızlı hızlı Almanca konuşmaya başladılar. Büyük oğlan, Venedik dukasıymış gibi gururla, paralarını şıkırdata şıkırdata dışarıya çıktı. Stenne, başı önünde, onu izledi; bakışı kendisini pek sıkılmış olan Prusyalının yanından geçerken, üzgün bir sesin:

- Değil güzel! değil güzel bu... dediğini duydu.

Gözleri doldu.

Çocuklar ovaya çıkınca, koşmaya başladılar ve çabucak hatlara vardılar. Torbaları Prusyalıların verdiği patateslerle doluydu. Böylece hiçbir terslikle karşılaşmadan, başıbozuk nişancıların siperine geçtiler. Orada geceleyin yapılacak saldırının hazırlıklarına başlanmıştı. Kıtalar, sessizce gelip duvarların arkasında toplanıyorlardı. Yaşlı çavuş da

oradaydı; keyifli keyifli, askerlerine yer gösteriyordu. Çocuklar geçtiği zaman onları tanıdı ve tatlı tatlı gülümsedi...

Bilseniz bu gülümseme, küçük Stenne'in ne kadar yüreğini sızlattı. Bir an içinden:

- Oraya gitmeyin... Biz sizi ele verdik, diye bağırarak geldi. Fakat öteki:

- Ağzını açarsan bizi kurşuna dizerler, demişti. O da, korkudan ağzını açamadı. Courreneuve'de sahipsiz bir eve girip parayı paylaştılar.

Doğrusunu söylemek gerek; para hakça bölüştü ve küçük Stenne, gömleğinin altında paracıklarının çın çın ettiğini duyup da bu parayla tadını çıkaracağı kuka partilerini düşününce, suçunu eskisi gibi iğrenç bulmadı.

Ama yalnız başına kaldığında... ah, zavallı çocuk! Kapılardan sonra büyük oğlan kendisinden ayrılınca, cepleri kendisine daha ağır gelmeye ve yüreğini sıkan el büsbütün yumulmaya başladı. Paris, artık o eski Paris değildi. Gelip geçenler, sanki nereden geldiğini biliyorlarmış gibi kendisine sert sert bakıyorlardı: casus... O, bu sözcüğü tekerleklerin gürültüsünde, kanal boyunca eğitime çıkan trampetlerde duyuyordu. Sonunda evine geldi, babasının henüz dönmemiş olduğunu görünce pek sevindi; hemen odasına çıkıp kendisine o denli ağır gelen paraları yastığının altına sakladı.

Stenne Baba'nın, eve o akşamki gibi neşeli ve keyifli döndüğü olmamıştı. Taşradan iyi haberler gelmişti. Ülkenin durumu iyileşmeye yüz tutmuştu. Eski asker, yemeğini yerken duvarda asılı duran tüfeğine bakıyor ve gözlerinin içi gülerek oğluna:

- Oğlum, diyordu, yaşın büyük olsaydı Prusyalılara gösterirdin, değil mi?

Saat sekiz sularında top sesleri duyuldu.

Bütün tabyaları pek iyi bilen adamcağız:

- Aubervillers'dir, dedi. Bourget'de çarpışma oluyor. Küçük Stenne sapsarı kesildi, yorgun olduğunu ileri sürerek yatmaya gitti; ama gözüne uyku girmedi. Toplar durmadan gürlüyordu. Başbozuk nişancıların Prusyalılara baskın vermek için geceleyin siperlerinden çıktıklarını, ancak kendilerinin pusuya düştüklerini kafasında canlandırdı. Kendisine gülümsemiş olan çavuşu anımsadı; onu orada, boylu boyunca karlara uzanmış gördü. Hem yanında daha niceleri vardı! Bütün bu dökülen kanların ücreti, şurada yastığının altında duruyordu ve kendisi, M. Stenne'in, bir askerinin oğlu... Göz yaşları sanki boğazını tıkıyordu. Babasının yandaki odada dolaştığını, pencereyi açtığını duydu. Aşağıda, alanda toplanma borusu çalışıyor, bir yedek taburu, yola düzülmeden önce sayı sayıyordu. Demek, gerçek bir savaş başlamıştı. Zavallı çocuk hıçkırıklarını bastıramadı, babası odaya girerken:

- Nen var, diye sordu.

Çocuk artık kendisini tutamadı, yatağından atladı ve babasının ayaklarına kapandı. Yataktan sıçrarken, bütün paralar yere yuvarlanmıştı.

Yaşlı adam titreyerek:

- Bu da nesi, dedi. Yoksa çaldın mı?

Bunun üzerine küçük Stenne, bir solukta, Prusyalılara nasıl gittiğini, orada ne yaptığını anlattı. Söyledikçe üzüntüden kurtulduğunu duyuyor, suçunu açıklamak gönlüne biraz ferahlık veriyordu. Stenne Baba, yüzü allak bullak olmuş, dinliyordu. Oğlu sözünü bitirince, elleriyle yüzünü kapadı ve ağladı.

Çocuk:

- Baba, baba... diyecek oldu.

Yaşlı adam yanıt vermeyerek onu itti ve yere saçılan paraları topladı.

- Hepsi bu kadar mı, diye sordu.

Küçük Stenne, hepsi bu kadar der gibi başını eğdi. Yaşlı adam duvardan tüfeğini, fişekliğini indirdi, parayı cebine koydu ve:

- Peki, dedi, ben onlara geri veririm.

Sonra bir söz bile söylemeksizin, başını bile çevirmeden aşağı inip, karanlıkta yola düzülen yedeklerin arasına karıştı. O günden beri kendisini gören olmadı.

ANNELER

KUŞATMA ANISI

O sabah, Seine ilinin yedek taburlarında teğmen olarak bulunan dostumuz ressam, B...'yi görmek için Valérien tepesine gitmiştim. Meğer bizim arkadaş nöbetçiymiş. Yerinden kıınıldaması olanaksızdı. Bize de tabyanın kapısı önünde, Paris'ten, savaştan ve şimdi aramızda bulunmayan sevgili dostlarımızdan söz ederek, vardiyadaki tayfalar gibi, bir aşağı bir yukarı dolaşmak düştü... Yedek üniformasının altında yine hep o bildiğim eski şakacı ressam olan bizim teğmen, birdenbire sözünü kesti, durakladı ve kolumdan tutarak, yavaşça:

- Aman ne güzel Daumier! dedi ve av köpeğinin gözü gibi bir anda parlayan küçücük elâ gözünün ucuyla bana, Valérien tepesinin düzlüğünde beliren iki kerli ferli silueti gösterdi

Gerçekten de Daumier'ye yaraşır bir tablo! Eski bir orman yosunundan yapılmışa benzeyen yeşilimtırak kadife yakasıyla, uzun ve kahverengi bir redingot giymiş olan erkek zayıf, ufak tefek, kırmızı yüzlü, çökük alınlı, yuvarlak gözlü ve gaga burunluydu. Özetle kırış kırış, görkemli ve budala bir kuş kafası. Buna, içinden bir şişenin boynu çıkan, çiçekli hasırdan küçük bir zembille öbür koltuğunun altındaki konserve kutusunu, hani Parislilerin artık görür görmez, kesinlikle beş ay sürmüş olan ablukayı anımsayacakları o bildiğimiz teneke kutuyu eklediniz mi tamam... Kadındansa, önce çok büyük, havaleli bir şapkaıyla, sanki zavallılığını daha iyi belli etmek içinmiş gibi vücudunu yukarıdan aşağıya sımsıkı saran çok eski bir omuz atkısından, sonra da zaman zaman şapkanın solmuş tülleri arasından çıkıveren sivri bir burun ucuyla bir tutam kırçıl ve zavallı saçtan başka bir şey görülüyordu.

Erkek, düzlüğe varınca soluklanmak ve alnının terini silmek için durdu. Kasım sonu sislerinin bastırıldığı bu yükseklikte hava hiç de sıcak değildi; ama onlar pek hızlı yürümüşlerdi.

Kadına gelince, o durmadı. Dosdoğru kapıya doğru yürüdü, sanki konuşmak istiyormuş gibi bir an duraksayarak bize baktı; ama subayın şeritlerinden ürkmüş olacak ki, nöbetçiye başvurmayı yeğledi. Sıkıla sıkıla üçüncü Paris yedek taburunun altıncı bölümünde bulunan oğlunu görmek istediğini söyledi.

Nöbetçi:

- Siz burada bekleyin, ben çağırıyorum, dedi.

Kadın, şöyle bir oh diyerek, neşeli neşeli kocasının yanına geldi. Her ikisi birlikte gidip ötede bir tümseğin kıyısına oturdular.

Orada epey beklediler. Şu Valérien tepesi de öyle büyük, avlular, şivler, burçlar, kışlalar ve kazamatlarla öyle karmakarışık ki! Siz gidin de yerle gök arasında asılı kalmış, Laputa adası gibi bulutların ortasında sarmallamasına dalgalanan şu karınca yuvasında, altıncı bölükten bir yedeği bulun bakalım. Hem o saatte tabyada trampet ve boru sesleri, koşuşan askerler, takırdayan mataralar mı istersiniz... gırla! Sonra da nöbet değiştirmeler, angaryalar, erlerin dağıtımı, başıbozuk nişancıların dipçik vura vura getirdikleri kanlar içinde bir casus, generale yakınmaya gelen Nanterre köylüleri, kendisi soğuktan donmuş, hayvanı kan ter içinde dört nala gelen bir haberci, semerlerin her iki yanında sallana sallana, hasta kuzular gibi yavaşça inilleyen yaralıları ta ileri karakollardan alıp getiren sağlıkçı katırları, yeni gelmiş bir topu fifreyle (6) ve "heya-mola!" ile yukarı çeken tayfalar, değneği elinde, tüfeği arkasında, kırmızı pantolonlu bir çobanın önüne kattığı tabyanın sürüsü; bütün bu kalabalık gidiyor, geliyor, avlularda karşılaşılıyor, bir doğu kervansarayının alçak kapısından dalıyormuş gibi tabyanın içine girip yitiyordu.

Bu arada zavallı annenin gözleri hep "Allah vere de çocuğumu unutmasalar..." der gibiydi. Beş dakikada bir yerinden kalkıyor, usulcacık kapıya yaklaşıyor, duvara sürtünmeden içeriye, ön avluya şöyle çekingen bir göz atıyor, ama oğlunu gülünç duruma düşürme

korkusuyla bir şey sormayı, bir şey istemeyi göze alamıyordu. Kendisinden daha utangaç olan kocası, köşesinden kımıldamıyordu. Fakat kadın, her kezinde biraz daha üzgün, biraz daha umutsuz, gelip yerine oturunca, kocasının sabırsızlık gösterdiği için kendisine çıkıştığını ve bu işleri bilir geçinen bir aptalın beden diliyle askerliğin gerekleri konusunda boyuna açıklama yaptığını görüyorduk.

Ne oldukları görülmeden kestirilebilen bu küçük ve sessiz aile sahnelerini, yolda yürürken, yanbaşımdan geçen ve bir devinimle size bütün bir yaşamı açıklayan o sokak sözsüzoyunlarını hep çok merak etmişimdir. Ama burada beni asıl saran şey, kişilerin acemiliği ve saf gönüllülüğü oldu. "Hayal perdesi"nin iki tasviri gibi duru ve anlamlı yüz buruşturmalarından, tadına doyumaz bir aile dramının bütün o girdi çıktısını gerçek bir heyecanla izliyordum.

Bir sabah annenin, kendi kendisine:

- Şu M. Trochu'nün buyruklarından da bıktım usandım artık... Çocuğumu görmeyeli üç ay oldu... Gidip oğlumu bağrıma basmak istiyorum, dediğini duyar gibi oluyordum.

Baba utangaç, yaşamda beceriksiz, bir izin kâğıdı koparmak için gereken başvuruları düşününce ödü patlayarak, önce karısını yatıştırmaya çalışıyor:

- Aklına böyle şeyler sokma, ruhum. O Valérien tepesi, cehennemin dibinde bir yer... Oraya arabasız nasıl gidersin? Hem sonra orası savunma yeri! Kadınlar giremez.

Anne:

- Ben girerim, diyor.

Kocası da onun her dediğini yaptığı için, sokaklara düşüyor; korkudan terleyerek, soğuktan titreyerek, sağa sola çarparak, kapıları şaşırarak, bir büronun önünde iki saat sıra bekledikten sonra işine o büronun bakmadığını görerek, şubeye, belediyeye, kurmaylar kuruluna, komisere koşuyor; sonunda akşam, cebinde validen kopardığı izin kâğıdıyla eve dönüyor.

Ertesi sabah erkenden, soğukta ve karanlıkta kalkılıyor. Baba, biraz içini ısıtsın diye bir şeyler yiyor, ama annenin karnı aç değil. Kadıncağız öğle yemeğini orada, oğluyla birlikte yemek niyetinde. Zavallı yedeğe biraz ziyafet çekmek için kuşatma yiyeceklerinden ne kalmışsa, çikolota, reçel, ağzı mühürlü şarap şişesi, dahası kıtlık günleri için sıkı sıkı saklanan sekiz franklık bir konserve kutusuna varıncaya dek her şey, çabuk çabuk zembile dolduruluyor. Bunun üzerine, artık yola düzülüyorlar. Savunma hatlarına geldikleri zaman, kapılar henüz yeni açılıyor. İzin kağıdını göstermek gerekiyor. Annedeki korkuyu görmeyin! Ama hayır, her şey yolunda.

Nöbetçi başçavuşu:

- Bırakın geçsinler! diyor. Anne ancak o zaman rahat bir nefes alıyor:

- Bu subay ne kadar da kibar!

Şimdi artık keklik gibi çevik, sekiyor, hızlı hızlı gidiyor. Kocası, kendisine ayak uydurmakta zorluk çekiyor:

- Ne de hızlı yürüyorsun, ruhum!

Ama onun dinlediği yok. Ta ötede, ufkun buğuları içinde Valérien tepesi, ona işaret ediyor gibi:

- Çabuk gelin... O burada.

Ama oraya gelince de yeni bir iç sıkıntısı.

Ya onu bulamazlarsa! Ya kendisi gelemezse!...

Birdenbire ürperdiğini, yaşlı adamın koluna vurduğunu ve bir sıçrayışta ayağa kalktığını görüyorum... Uzaktan, kapının kemeri altından, ayak sesini tanıyor.

Gelen o!

Delikanlı ortaya çıkınca, tabyanın önü, sanki baştan başa ışıkla donanıyor.

Allah için, boylu poslu, güzel bir delikanlı. Sırtında çantası, elinde tüfeği, babayığit bir çocuk. Güler yüzle, neşeli bir erkek sesiyle:

- Hoş geldin, anne! diyerek onlara yaklaştı.

Bir anda, çanta, battaniye, tüfek, ne varsa hepsi, o geniş, gösterişli şapkanın arkasında görünmez oldu. Sonra babaya sıra geldi, ama uzun sürmedi. O görkemli şapka, hep kendine yontuyordu. Doymak bilmiyordu...

- Nasılsın?... Geceleri iyi örtünüyor musun?... Çamaşırların ne durumda?

Şapkanın kırmalı tülleri altında, bir öpücük, gözyaşı, gülücük tufanı içinde, delikanlıyı tepeden tırnağa saran uzun ve sevgi dolu bakışını duyumsuyordum. Üç ay ödenmeden birikmiş ana sevgisini bir kezde ödüyor gibiydi. Baba, o da coşkuluymuştu, ama öyle görünmek istemiyordu. Kendisini seyrettiğimizi biliyor ve:

- Kusura bakmayın... Kadındır! demek ister gibi bize göz kırpmıştı.

Kusuruna bakmak mı?

Ansızın bir boru sesi, bu coşkun sevinci sarstı. Delikanlı:

- Bizi çağırıyorlar, dedi. Hemen gitmeliyim.

- Nasıl? Bizimle yemek yemeyecek misin?

- Olmaz ki! Yiyemem. Tam yirmi dört saat, tabyanın tepesinde nöbetim var.

Zavallı kadın:

- Ah! dedi ve daha fazlasını söyleyemedi.

Her üçü de bir an, üzgün üzgün birbirlerine bakışıp kaldılar. Sonra baba, boğazından, durumu kabullenişin hem dokunaklı, hem de gülünç anlatımıyla, yürek paralayıcı bir ses çıkardı.

- Bari kutuyu götür!

Fakat terslik bu ya, ayrılışın telâş ve yürek çarpıntısı arasında, o kör olası kutu bir türlü bulunamıyordu. O sıksa ve titrek ellerin sağı solu araştırdığını, çırpınıp durduğunu görmek, zaman zaman hıçkırıklarla kesilen o seslerin, böyle anlamsız ıvırzıvırı öyle derin bir acıya karıştırmaktan utanmaksızın:

- Kutu nerede? Nerede Şu kutu? dediğini duymak, insana hüzün veriyordu. Kutu bulununca, son ve uzun bir kucaklaşmadan sonra, delikanlı koŐa koŐa tabyaya girdi.

Düşünün ki bu öğle yemeği için ta nerelerden gelmiŐlerdi, bu günü bir bayram sevinciyle beklemiŐlerdi, anne bütün gece gözünü bile kırpmamıŐtı. Söyleyin bakalım, bu yarıda kalmış eğlenceden, bir an görünüp de hemen birdenbire yitiveren bu cennet görünümünden daha acı bir Şey biliyor musunuz?

Daha bir süre, aynı yerde, kımlıdanmadan, gözler hep çocuklarının içeriye daldığı o kapıya mıhlanmıŐ gibi, beklediler. Sonunda adam Şöyle bir silkindi, geriye döndü, çok dayanıklı bir tavırla iki üç kez öksürdü ve sesine çekidüzen verdikten sonra, yüksekten ve pek Şen:

- Haydi anne, gidelim! dedi.

Sonra da dönüp bize gösterişli bir selâm verdi ve karısının koluna girdi... Yolun dönemecine kadar, gözlerimi onlardan ayırmadım. Babanın pek öfkeli bir görünüşü vardı. Zembili kızgın bir edayla havaya kaldırıyordu. Anneye gelince, o daha dingin görünüyordu. Kocasının yanı sıra, başı yerde, kolları sarkmış, yürüyordu. Ama zaman zaman dar omuzları üzerindeki atkısının titremelerle sarsıldığını görür gibi oluyordum.

BERLİN'İN KUŞATILMASI

Gülleyle delinmiŐ duvarlardan, mermiyle çökmüş yaya kaldırımlarından Paris'in kuŐatma serüvenini sora sora, Dr. V... ile birlikte, Champs-Élysées'nin iki yanı ağačlıklı caddesinden çıkıyorduk. Etoile alanına geleden biraz önce, doktor durdu ve Zafer Takı'nın çevresinde görkemle sıralanmıŐ o büyük köŐe baŐı evlerinden birini göstererek:

- Őu balkonun üstünde kapalı duran dört pencereyi görüyor musunuz? dedi. Ağustos ayının, gečen yılın fırtınalar ve yıkımlarla dolu o uğursuz ağustos ayının ilk günlerinde, bir inme olayı için beni bu evden çağırımıŐlardı. Evde I. Napoléon döneminin zırlı süvari subaylarından Albay Jouve oturuyordu. Bu ün, onur, yurtseverlik tutkunu yaŐlı adam,

savaş başlar başlamaz, Champs-Elysées'de bu balkonlu apartmanı tutmuştu... Bilin bakalım, niçin? Askerlerimizin zafer dönüşünde yapacakları geçit törenini izlemek için... Zavallı yaşlı adam! Tam sofradan kalktığı sırada Wissembourg yenilgisini haber almış. Bu bozgun bildirisinin altında Napoléon imzasını görür görmez, yıldırım çarpmış gibi yere yığılmış.

Eski subayı, odanın halısı üzerine boylu boyunca uzanmış, kafasına sopa yemiş gibi yüz göz kan içinde ve kaskatı buldum. Ayaktayken herhalde pek uzun boylu olmalıydı; yerde dev gibiydi. Güzel bir yüz, inci gibi dişler, kıvrır kıvrır apak saçlar, altmışında görünen seksenlik bir adam... Yanında kız torunu diz çökmüş, gözlerinden yaşlar akıyordu. Kendisine nasıl da benziyordu! İnsan her ikisini yanyana görünce, üzerlerine aynı resim vurulmuş iki güzel Yunan madalyası sanırdı. Yalnızca biri eski, toprak rengi bağlamış, çizgileri biraz silinir gibi olmuş; öbürüyse pırıl pırıl ve net; çarktan yeni çıkmış olduğu parlaklığından ve kadife gibi oluşundan belli.

Bu çocuğun acısı içime dokundu! Asker kızı, asker torunu; babası Mac-Mahon'un kurmaylar kurulunda bulunuyormuş. Karşısında boylu boyunca yere uzanmış levent gibi yaşlı adamın o durumu, kafasında bunun kadar ürkütücü bir başka düşlem uyandırıyor. Elimden geldiği kadar kendisini yatıştırmaya çalıştım, ama doğrusu pek umudum yoktu. Hasta, bal gibi, yarı inme durumundaydı. Eh, seksen yaşında bundan yakayı kurtarmak güçtür. Nitekim o da, üç gün, hep aynı devinimsizlik, aynı uyuşukluk içinde kaldı... O aralık Paris'e Reichshoffen çarpışmasının haberi geldi. Bu haberin ne şaşırtıcı bir biçimde geldiğini anımsarsınız. O gün akşama değin, büyük bir utku kazandığımızı sanmıştık. Öyle ya, yirmi bin Prusyalı öldürülmüş, veliaht esir düşmüş... Nasıl bir tansık, nasıl bir mknatıs akımıyla, bu ulusal sevincin bir yankısı, inmesinin pelteliğini yarıp bizim zavallı sağır-dilsiz dek geldi ve onu etkiledi, bilmiyorum. Ama şurası da kesin ki, o akşam yatağına yaklaştığım zaman, onu pek değişmiş buldum. Gözleri sanki parlıyordu; dili eskisi kadar ağır değildi. Bana gülümseyecek ve iki kez:

- Ut... ku! sözcüğünü kekeliyecek kadar gücü kendisinde buldu.

- Evet albayım, hem de büyük bir utku!

Kendisine Mac-Mahon'un o güzel başarısı konusunda ayrıntılı bilgi verdikçe, yüzünün yumuşadığını, gülümsediğini görüyordum...

Odasından çıktığım zaman genç kıızı, rengi sararmış, beni kapıda bekler buldum. Hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu. Meğer Reichshoffen çarpışmasının gerçek serüveni ilan edilmiş; Mac-Mahon kaçmış, bütün ordu da ezilmiş... Yüreğlerimiz sızlayarak, birbirimize bakiştık! O, büyükbabasını düşünerek üzülüyordu. Benimse, yaşlı adamı düşündükçe yüreğim bunalıyordu. Onun böyle bir sarsıntıya dayanması olanaksızdı... Peki ama, ne yapmalı? Sevincini çok görmemeli, kendisine can veren düşlemlere dokunmamalı, öyle mi? Bu kez de yalan söylemek gerekiyordu...

Aslan kız, hemen göz yaşlarını silerek:

- Pek iyi, dedi, yalan da söyleyeceğim! Ve yüzü güle güle büyükbabasının odasına girdi.

Doğrusu çok çetin bir işe girişmişti. İlk günleri, iyi idare etti. Adamcağız henüz pek kendisinde değildi, her şeye çocuk gibi kanıyordu. Fakat iyileştikçe, daha iyi düşünmeye başladı. O zaman da, kendisini orduların harekâtından haberli kılmak, savaş bildirileri kaleme almak gerekti. Bu güzel çocuğun, gece gündüz, bir Almanya haritası üzerine eğilerek, şuraya buraya minimini bayraklar iğnelediğini, hiç yoktan şanlı bir sefer düzenlemeye çabaladığını görmek, insanın yüreğini sızlatıyordu: Sanki Bazaine Berlin'e yürüyordu, Froissart Bavyera'daydı; Mac-Mahon'sa Baltığa doğru ilerliyordu. Bütün bu işlerde bana akıl danışıyor, ben de elimden geldiği kadar kendisine yardım ediyordum. Ama bu düşlemsel istilada en çok işimize yarayan, yine büyükbabaydı. I. Napoléon döneminde Almanya'yı kaç kez fethetmişti. Yapılacak bütün harekâtı önceden kestiriyordu.

- Şimdi, işte şuraya gidecekler. İşte şunu yapacaklar... Kestirimleri hep doğru çıkıyor ve bu, koltuklarını kabartıyordu.

Ne yazık ki, kaç kenti ele geçirirsek geçirelim, kaç çarpışmayı kazanırsak kazanalım, bir türlü onun istediği gibi hızlı gidemiyorduk.

Yaşlı adam doymak bilmiyordu! Her gelişimde, yeni bir utku haberiyle karşılaşılıyordum. Genç kız, umutsuz bir gülümsemeyle beni karşılariken:

- Doktor, Mayence'ı aldık! diyordu ve kapı arasından neşeli bir sesin bana:

- Olağanüstü! Olağanüstü! Sekiz gün içinde Berlin'deyiz! diye haykırdığını duyuyordum.

O sırada Prusyalıların Paris'e varmalarına sekiz gün kalmıştı... Önce kendisini taşraya götürmenin daha uygun olup olmayacağını düşündük. Ancak dışarı çıkar çıkmaz, Fransa'nın durumundan her şeyi öğrenecekti. Henüz öylesine güçsüz, atlattığı vartadan öylesine sarsılmış durumdaydı ki, gerçeği öğrenmesine izin vermeye gönlüm razı olmadı. Yine Paris'te kalmaya karar verildi.

Pek iyi anımsıyorum, kuşatılmanın ilk gününde, Paris kapılarının kapanması, çarpışmanın kente dek sokulması, dış mahallelerimizin sınır durumuna gelmesi yüzünden, hepimizin yüreğini burkan o dehşet verici acıyla, heyecan içinde dairelerine çıkmıştım. Adamcağızı, yatağına oturmuş, keyif ve gurur içinde buldum.

- Gördünüz mü? Sonunda şu kuşatma başladı! dedi.

Kendisine şaşkın şaşkın baktım:

- Nasıl, albayım, dedim, biliyor musunuz?..

Torunu bana dönerek:

- Elbette, doktor, dedi... En önemli haber bu... Berlin'in kuşatılması başladı.

Genç kız bunu, dikiş dikerken öyle ağırbaşlı, öyle dingin bir edayla söyledi ki... Zaten nasıl kuşkulanabilirdi? Tabyalardan gelen top seslerini işitemezdi. O iç karartan, altı üstüne gelmiş, zavallı Paris'i göremezdi. Yatağından görebildiği şey, Zafer Takı'nın bir duvarından başka bir şey değildi ve odasında, çevresinde düşlemlerini yaşatmaya birebir, I. Napoléon döneminden kalma bir alay öte beri vardı. Mareşal portreleri, çarpışma resimleri, Roma

kralının (7) bebekliğini gösteren elle yapılmış resmi; sonra imparatorluk andacı madalyalar, bronzlar, fanus altında bir Sainte-Hélène kayası, balo kılığında, kabarık kollu sarı elbiseler giymiş, mavi gözlü, saçları bukle bukle, hep aynı kadına ait minyatürlerle dolu, bakırdan armalarla süslenmiş, koskocaman ve dimdik konsollar -ve bütün bunlar, konsollar, Roma kralı, mareşaller, göğsü kalkık, kemeri yüksek, sarı entarili kadınlar, hani şu 1806 yılının güzellik ve inceliği sayılan basık boyunlu ve kaskatı görünüm... Zavallı albay! Kendisini Berlin'in kuşatmasına böylesine safça inandıran şey, uydurabileceğimiz bütün masallardan çok, o utku ve fetih havasıydı.

O günden sonra, askerî harekât artık pek kolaylaşmıştı. Berlin'i almak, yalnızca bir sabır sorunuymdu. Arada sırada, yaşlı adamın canının çok sıkıldığı zamanlar, kendisine, sanki oğlundan gelmiş bir mektup okunuyordu. Doğallıkla mektuplar uydurmuydu. Çünkü Paris'e dışarıdan bir şey geldiği yoktu ve Sedan'dan sonra, Mac-Mahon'un yâveri Almanya'da bir kaleye gönderilmişti. Babasından haber almayan, onun tutsak düştüğünü, her şeyden yoksun, belki de hasta olduğunu bilen ve ağzından, seferde, fethedilmiş bir ülkede hep ilerleyen bir askere yakışacak derecede şen ve kısa mektuplar uydurmak zorunda kalınan o zavallı çocuğun acısını, artık siz düşünün. Kimileyin gücünün kesildiği de oluyordu. O zaman haftalarca mektup alınmıyordu. Fakat yaşlı adam merakla düşünüyor, gözüne uyku girmiyordu. O zaman hemen Almanya'dan bir mektup geliyor ve genç kız bunu, yatağının yanında, gözyaşlarını içine akıt akıt, neşeyle okuyordu. Albay dindarca bir kendinden geçmişlik içinde dinliyor, anlayışlı bir edayla gülümsüyor, doğru buluyor, eleştiriyor, biraz karışık olan yerlerini bize anlatıyordu. Ama asıl mertliği, oğluna gönderdiği yanıtlarla belli oluyordu: "Fransız olduğunu sakın unutma" diyordu... "O zavallı insanlara karşı yüce gönüllü davran, kendilerine istilânın ağırlığını duyurma..." Sonra da bitmek tükenmek bilmeyen öğütler, mülkiyete saygı, kadınlara saygılı ve incelikle davranmak üzerine vaazlar; kısacası fâtilhler özgü tam bir askeri onur yasası. Bunlara, siyasetle ilgili kimi genel yorumlar, yenilenlere kabul ettirilecek barış koşulları da karışıyordu. Doğrusu, bu noktalarda hiç de hırslı ve zor seçici değildi:

- Savaş tazminatı, evet; ama başka bir şey istemez... Ne diye ellerinden illerini almalı?.. Alman toprağından Fransa olur mu!

Bütün bunları kararlı bir sesle yazdırıyordu. Sözlerinde öyle bir saflık, öylesine güzel bir yurt sevgisi duyuluyordu ki, kendisini dinlerken heyecana düşmemek elden gelmiyordu.

O sırada kuşatma, doğallıkla Berlin'inki değil, sürüp gidiyordu! Karakışın, bombardımanların, salgınların ve açlığın egemen olduğu günlerdi. Fakat gösterdiğimiz özen, emeklerimiz, çevresinde hiç eksilmeyen, yılmayan sevecenlikle, yaşlı adamın huzuru bir an bile bozulmadı. Kendisine, sonuna kadar, has ekmekle taze et sağlayabildim. Ama yalnızca ona yetecek kadar. Büyükbabanın bu pek masum ve bencil öğle yemeklerinden daha dokunaklı bir görünüm düşünemezsiniz. Yaşlı adam, yatağının içinde, taptaze ve neşeli, peçetesi boynunda, yanında torunu, yoksunluklar yüzünden biraz benzi uçmuş, elinden tutup bütün o yasak nimetleri ona yedirip içiriyor. Dışarıda keskin bir kış yeli, pencerelerde savrulan kar. Oysa bizim eski zırhlı süvari, karnı doyunca coşarak, sıcak odasının rahatlığı içinde, kuzeyde katıldığı seferleri anımsıyor ve bize, yüzüncü kez, kaskatı peksimetle at etinden başka yiyecek bulamadıkları o uğursuz Rusya yenilgisinden dönüşünü anlatıyordu:

- Anlıyor musun, çocuğum? At eti yiyorduk!

Elbette anlıyordu. İki günden beri başka bir şey yediği yoktu... Ama günler geçip de iyileşme dönemi yaklaştıkça, hastanın çevresindeki görevimiz de güçleşti. Yaşlı adamın bütün duygularında, bütün organlarında o zamana dek pek işimize yaramış olan uyuşukluk yitmeye başlıyordu. Maillot kapısının o dehşet verici salvoları, av köpeği gibi kulağını dikerek yerinden sıçramasına yol açmıştı. Hemen, Bazaine'in Berlin kapıları önünde son bir utku kazandığı konusunda bir masal uydurmak ve bunun onuruna Invalides'den top atıldığını söylemek zorunda kaldık. Bir gün de, yatağını pencerenin yanına çekmişlerdi. Sanırım Buzenval yönünde çıkış hareketinin yapıldığı perşembe günüydü. İki yanı ağaçlıklı Grande Armée yolunda toplanan ulusal korumanları (muhafızları) gördü.

- Bu askerler de ne oluyor? diye sordu.

Dışlerinin arasından:

- Bu ne kötü kılık! Bu ne kötü kılık! diye homurdandığımızı duyduk.

Bereket versin, arkası gelmedi. Fakat bundan sonra çok sıkı önlemler almak gerektiğini anladık. Ne yazık ki, yine önlem almakta başarısız olundu.

Bir akşam onlara gittiğimde, genç kızı karşımda heyecan içinde buldum. Bana:

- Yarın giriyorlar! dedi.

Acaba büyükbabanın kapısı açık mı kalmıştı? Şu var ki, sonraları düşündükçe, o akşam yaşlı adamın yüzünde bir olağanüstülük olduğunu anımsadım. Bizim söylediklerimizi duymuş olabilir. Yalnızca, Prusyalılardan söz ediyorduk. Adamcağız ise Fransızları, onların ne zamandan beri bekleyip durduğu utkulu dönüşlerini düşünüyordu. Mac-Mahon çiçekler ve bando sesleri arasında, ağaçlıklı yoldan inecek; mareşalin yanında da oğlu. Kendisine gelince, o, Lutzen'de olduğu gibi, büyük üniformasıyla balkondan, delik deşik olmuş bayrakları ve barutla kararmış kartalları selâmlayacak...

Zavallı Jouve Baba! Herhalde, çok coşmasın diye, kendisinin, askerlerimizin bu geçit töreninde bulunmasını engelleyeceğimizi sanmış olacaktı. Nitekim hiç kimseye bir şey çitlatmadı. Ancak ertesi gün, Prusya taburlarının Maillot kapısından Tuileries'ye giden o uzun yola çekine çekine daldıkları saatte, yukarıdaki pencere yavaşça açıldı ve albay, tulgası, uzun kılıcı ve Milhaud'nun komutasında eski zırhlı süvariliğinden kalma bütün o şanlı hırtı pırtısıyla balkonda göründü. Nasıl bir irade çabasıyla, nasıl bir yaşam atılımıyla yatağından kalkarak böyle takıp takıştırdığına hâlâ akıl erdirememişimdir. Kesin olan bir şey varsa, o da balkonda, parmaklığın arkasında ayakta durmasıydı. Ağaçlıklı yolların böylesinde geniş, böylesine sessiz; pancurların kapalı; Paris'in büyük bir karantina gibi iç karartıcı olmasına şaşıyordu. Her yerde bayraklar; ama beyaz üstüne kırmızı haç resmedilmiş garip bayraklar vardı ve kimse askerlerimizi karşılamaya çıkmamıştı.

Bir an, aldandığını sandı.

Ama hayır! Öteden, Zafer Takı'nın ardından ne olduğu belirsiz bir hışırtı geliyor, kapkara bir çizgi sabahın ışığında ilerliyordu... Sonra yavaş yavaş miğferlerin sivri uçları parladı, küçük Iena trampetleri çalmaya başladı ve Zafer Takı'nın altında bölüklerin rap rap ayak sesleri ve kılıçların şakırtısı arasında Schubert'in utku marşı çınladı!...

O zaman alanın üzücü sessizliği içinden bir bağırma, ürkütücü bir bağırma duyuldu:

- Silâh başına!.. Silâh başına!.. Prusyalılar geliyor!

En önde giden dört asker, yukarıda, balkonda uzun boylu, yaşlı bir adamın, kollarını açarak sallandığını ve kaskatı yere düştüğünü gördüler. Bu kez Albay Jouve, adamakıllı ölmüştü.

HAYIRSIZ ZUHAF (8)

Sainte-Marie-aux-Mines'in iriyarı demircisi Lory'nin o akşam keyfi yoktu.

Her zaman, güneş batıp da ocağını söndürünce, işin ağırlığı ve ocak başında geçmiş bütün bir günün o tadına doyumaz gevşekliğiyle kapısının önündeki sıraya oturur ve çıraklarına izin vermeden önce, fabrikalardan çıkanları seyrederek, onlarla birlikte birkaç bardak soğuk bira içerdi. Fakat o akşam, yemek saatine dek dükkânında kaldı ve istemeye istemeye evine döndü. Karısı, erkeğini görünce, kendi kendisine:

- Buna ne oldu?.. Belki askerden kötü bir haber geldi de bana söylemek mi istemiyor?.. Büyük oğlan belki hasta... diye düşündü.

Fakat bir şey sormayı göze alamıyor ve yalnızca, sofrada kremalı güzel bir kara turp salatası atıştırırken gülüp oynayan, saçları yanık başak renginde, üç sarışın yavruyu susturmaya çalışıyordu.

Sonunda demirci, öfkeyle tabağını itti:

- Vay aşağılıklar, vay hergeleler!...

- Yine kime kızdın, ha Lory?

Adam artık coştı:

- Kime olacak? Sabahtan beri, sırtlarında Fransız asker giysisiyle, Bavyeralılarla kolkola kentte gezip tozan beş altı edepsiz var, onlara... Bunlar... nasıl diyorlar?... Seçme haklarını kullanıp Prusyalı olanlardan... Hem Tanrının günü, bu sahte Alsacelıların geri döndüğünü göreceğiz demek!... Acaba bunlara ne içirdiler?

Anne, onları savunmaya kalkıştı:

- Öyle ama, canım, bu yalnızca çocukların suçu değil ki... Onları gönderdikleri şu Afrika Cezayir'i de, ta cehennem dibi!.. Oraya gittiler mi, ülkelerini özlüyorlar... Yurtlarına dönmek, askerlikten kurtulmak isteğine kapılmazlık edemiyorlar.

Lory masaya korkutucu bir yumruk indirerek:

- Sus be kadın!.. Siz kadınlar bu işlerden anlamazsınız. Çocuklarla birlikte, hep onlar için yaşaya yaşaya, her şeyi yumurcaklarınızın boyu kadar küçültürsünüz... Ama ben sana diyorum ki, bu adamlar hergele, döneke, aşağının bayağısı heriflerdir. Tanrı saklasın, bizim Christian da böyle bir alçaklık yapacak olursa, şu kılıcımı anında karnına saplamazsam, bana da Fransa'nın avcı taburlarında yedi yıl hizmet etmiş Georges Lory demesinler!

Demirci, korkunç bir tavırla, yerinden kalkar gibi, duvarda, oğlunun orada, Afrika'da, zuhaf kılığıyla çekilmiş bir resmi üzerinde asılı duran uzun avcı kılıcını gösteriyordu. Ama, bu beyazlıklar, gözalıcı renklerin bol ışıktaki silinimleri arasında kapkara ve güneşten yanmış o mert Alsaslı yüzünü görünce, birdenbire yatıştı ve gülmeye başladı:

- Benim de ne çabuk tepem atıyor? Sanki bizim Christian'ın Prusyalı olmak aklına gelirmiş gibi... hem de savaşta kaç tanesini geberttikten sonra!...

Bu düşünceyle keyfi yerine gelen adamcağız, neşeli neşeli yemeğini bitirdi ve iki duble bira yuvarlamak niyetiyle hemen Ville de Strasbourg'a yollandı.

Artık kadıncağız yalnız kalmıştı. Yandaki odada, uykuya dalmak üzere bulunan, yuvadaki kuşlar gibi cıvıldadıkları işitilen üç sarışın yavrusunu yatırdıktan sonra, işini aldı ve bahçeye açılan kapının önünde örmeye koyuldu. Zaman zaman içini çekiyor ve:

- Peki, öyle olsun. Bunlar aşâğılık, döneke herifler... Ama bana ne? Anneleri oğullarına kavuşmaktan pek sevinçli ya! diye düşünüyordu.

Askere gitmeden önce, kendi oğlunun da, o gün bu saatte, şuracıkta, küçücük bahçeyi düzeltmeye çalıştığını anımsıyordu. Sırtında gömleği, uzun saçlarıyla, hani Zuhaf alayına girerken kestikleri o güzel saçlarıyla, kovalarını doldurduğu kuyuya bakıyordu...

Birdenbire ürperdi. Dipteki küçük kapı, tarlalara açılan kapı aralanmıştı. Köpekler havlamadılar. Ama yine içeriye giren gölge, hırsız gibi, duvar boyunca yürüyor, kovanların arasından süzülüyordu..

- Günaydın, anne!

Christianı, üniforması perişan, utançlı, telâşlı, boğazı kurumuş, karşısında duruyordu. Meğer üstü başı dökülen çocuk, ötekilerle birlikte ülkeye dönmüş, bir saatten beri içeriye girmek için babasının çıkmasını bekleyerek, evin çevresinde dolanıp duruyormuş. Kadıncağız oğlunu azarlamak istedi, ama buna bir türlü gönlü razı olmadı. Ne zamandan beri kendisini görmemiş, kucaklamamıştı! Hemen sonra anlattığı şeyler de pek doğrudu. Yurdunu, demirci dükkânını göreceği gelmişti, kendilerinden ayrı yaşamaya artık dayanamıyordu. Üstelik disiplin de bir kat daha sert olmuştu; arkadaşları da, Alsace ağzıyla konuşması yüzünden, kendisine "Prusyalı!" demeye başlamışlardı. Kısacası, kadıncağız oğlu ne söylediye, hepsine inandı. İnanmak için de yüzüne bakması yeterdi. Konuşa konuşa, basık tavanlı odaya girdiler. Uyanan küçükler, yalınayak, gecelikleriyle, ağabeylerini öpmeye koşuştular. Kendisine yemek yedirmek istediler, ama karnı aç değildi. Yalnızca susamıştı, pek susamıştı. Sabahtan beri meyhanede boyuna yuvarladığı bira ve beyaz şarabın üstüne lıkır lıkır su içti.

O aralık avluda birinin yürüdüğü duyuldu. Demirci evine dönüyordu.
Anne:

- Christian, dedi, baban geliyor. Çabuk, bir yere saklan da, ben kendisiyle konuşayım, durumu anlatayım...

Çocuğu kocaman çini sobanın arkasına itti ve elleri titreye titreye dikiş dikmeye başladı. Ama ne çare ki, Zuhaf'ın fesi masanın üstünde kalmıştı ve içeriye girince Lory'nin gözüne ilk çarpan şey, bu oldu. Sonra annenin sararan benzi, elinin ayağına dolaşması... Her şeyi anladı. Ürkütücü bir sesle:

- Christian burada! diye bağırdı ve çılgın gibi kılıcını duvardan indirerek, Zuhaf'ın sapsarı, ayılmış, yere düşmek korkusuyla duvara dayanarak arkasına büzüldüğü sobaya doğru koştu.

Anne ikisinin arasına atıldı:

- Lory, Lory, öldürme onu... Gelsin diye, kendisine dükkânda gereksinmen var diye, ben mektup yazdım ona...

Kocasının koluna sıkı sıkıya sarılıyor, sürükleniyor, hıçkırıyordu. Çocuklar, karanlık odalarında, öfke ve gözyaşıyla tanıyamayacakları denli değişmiş olan bu sesleri duyunca, bağırmaya başladılar. Demirci durakladı ve karısına bakarak:

- Yaa, demek onu sen getirttin, öyle mi? Pek iyi öyleyse. Gidip yatsın. Yapacağımı yarın yaparım.

Ertesi gün Christian, karabasanlar ve nedensiz korkular içinde geçen ağır bir uykudan uyanınca, kendisini çocukluk odasında buldu. Çiçek açmış ömür otunun sardığı kurşun çerçeveli küçük camların arasından geçen güneş, iyice yükselmiş, ortalık adamakıllı ısınmıştı. Aşağıda çekiçler, örsün üzerinde çınlayıp duruyordu... Annesi, başının ucundaydı; erkeğinin öfkesinden öyle korkmuştu ki, bütün gece oradan ayrılmamıştı. Zaten adam da yatağına girmemişti. Sabaha kadar ağlayarak, hıçkırarak, dolapları açıp kapayarak, evin içinde dolaşmıştı. Şimdi de, ayağında kocaman poturları, başında geniş şapkası, elinde ucu demirli, iri asasıyla yolculuğa çıkar gibi giyinmiş, pek ciddi, oğlunun odasına girdi. Dosdoğru yatağına gitti:

- Haydi, kalk bakalım!

Çocuk, biraz utana utana, Zuhaf elbisesini almaya davrandı:

Baba, sert sert:

- Hayır, el sürme ona! dedi.

Anne korka korka:

- Ama başka giysisi yok ki! dedi.

- Benimkini ver ona... Bana gereği kalmadı artık.

Çocuk giyinirken, Lory üniformayı, kısa ceketini, geniş kırmızı şalvarı özene bezene katladı, bohça yaptı, içinde yol belgesinin bulunduğu teneke kutuyu boynuna geçirdi... Sonra:

- Artık inelim! dedi. Her üçü birden, hiç konuşmadan, demirci dükkânına indiler... Körük pufluyordu; herkes iş başındaydı. Zuhaf, uzaklardayken hep düşündüğü bu sundurmayı, kapıları ardına kadar açık görünce, çocukluğunu, orada yolun sıcaklığıyla kömür tozları içinde, ocağın pırıl pırıl kıvılcımları arasında saatlerce nasıl oynadığını anımsadı. Yüreği burkuldu ve babasından af dilemek isteğiyle içi yandı. Ama ne zaman gözlerini kaldırsa, sert bir bakışla karşılaşıyordu.

Sonunda demirci, sözünü söyledi:

- Oğlum, dedi, işte örs, işte gereçler. Bunların hepsi senin... Ötede, dipte, kapının dumanlı çerçevesi içinde görünen, içi güneş ve arılarla dolu küçük bahçeyi göstererek:

- Bunlar da senin!.. dedi. Kovanlar, bağ, ev, hepsi senin... Onurundan bunlar için vazgeçtiğine göre, elbette senin olmalı... Artık buranın efendisi sensin... Ben, gidiyorum... Sen Fransa'ya beş yıl borçlusun; ben o borcu ödemeye gidiyorum.

Zavallı kadın:

- Lory, Lory, nereye gidiyorsun? diye bağırıldı.

Çocuk:

- Baba! diye yalvardı. Fakat demirci, arkasına bile bakmadan, geniş adımlarla yola çıkmıştı bile...

Sidi-bel-Abbes'de, 3. Zuhaf alayının deposunda, birkaç günden beri, elli beş yaşında bir gönüllü var.

BOUGIVAL SAATİ

BOUGIVAL'DEN MÜNİH'E

İkinci İmparatorluk yapısı bir masa saatiydi, hani şu Cezayir yeşiminden yapılma, Campana desenleriyle süslü, pembe bir kurdelanın ucuna bağlı yaldızlı anahtarı çapraz asılmış, Boulevard des Italiens'den alınan saatlerden biriydi. Minicik mi minicik, çağdaş mı çağdaş, katıksız Paris malı. Hoş ve duru bir sesi olan, ama düşünceden tümüyle yoksun, tutaraları, cilveleri bol, aklına esince çalan, buçukları atlayan, mösyönün borsa saatiyle madamın kaçamak sevda saatini haber vermekten başka bir şey beceremeyen, gülünç saat. Savaş patladığında, Bougival'de, yazlıkta bulunuyordu. Aslında o da, bu enti püften yaz sarayları, kesme mukavvadan bu güzel kuş kafesleri, bu bir mevsimlik mobilyalar, açık renk ipekten perde ve örtüler üzerinde dalgalanan geniş örgülü dantelâ ve muslinler için özel olarak yapılmış gibiydi. Bavyeralıların gelişinde ilk gözden yitenler arasında o da vardı. Ama, Tanrı için söylemeli, Ren'in öte yakasında oturan bu adamlar, ambalajda pek ustadırlar; nitekim kumru yumurtasından pek büyük olmayan bu oyuncak saat de, Krupp topları ve cephaneye dolu asker arabaları arasında, Bougival'den Münih'e giderek, hiçbir yeri çatlamadan, varacağı yere vardı ve hemen ertesi gün, Odeon-platz'da tuhafiyeci Augustus Cahn'ın vitrininde, yepyeni, cilveli, kirpik gibi kara ve kıvrık, incecik akrep ve yelkovanı yerli yerinde, pırıl pırıl bir kurdelanın ucunda sarkan küçücük anahtarı yine çapraz asılmış olarak boy gösterdi.

ÜNLÜ PROFESÖR DOKTOR OTTO DE

SCHWANTHALER

Saatın gelişi Münich'te bir olay oldu. Orada henüz Bougival saati görmemişlerdi. Herkes, Siebold müzesindeki Japon deniz kabuklarına bakıyormuş gibi, ilgi ve merakla gelip saate bakıyordu. Augustus Cahn'ın mağazası önünde, sabahtan akşama dek, üç sıra olarak dizilen kocaman pipolardan dumanlar çıkıyor ve Münih halkı, gözleri dört açılmış, şaşkınlıktan "Mein Gott!" (9) diye diye, bu tuhaf küçük makinenin ne işe yaradığını düşünüp duruyordu. Gazeteler saatin resmini bastılar. Fotoğrafları bütün vitrinlerde sergilendi ve onuruna ünlü profesör doktor Otto de Schwanthaler, ulusların yaşamı üzerinde masa ve duvar saatlerinin etkisini anlatan ve zamanını bu küçük Bougival saati gibi zıvanadan çıkmış zamanölçerlere göre ayarlayacak kadar aklını kaçırmış bir ulusun; tıpkı bozuk pusulayla denize açılan bir gemi gibi, her türlü yıkımı beklemesi gerektiğini mantıkla kanıtlayan altı yüz sayfalık ünlü Masa ve Duvar Saatleri Hakkında Aykırı Düşünceler adındaki ünlü felsefi-gülmece incelemesini kaleme aldı. (Cümle biraz uzun kaçtı, ama ne yapayım, harfî harfine çevirdim.)

Almanlar hiçbir şeyi baştan savma yapmadıkları için, ünlü profesör doktor, Aykırı Düşünceler'ini yazmadan önce, iyice dinlemek ve bir böcek bilgini gibi kılı kırk yararak çözümlmek için konunun el altında bulunmasını istedi ve saati satın aldı. Böylece saat, Augustus Cahn'ın vitrininden Pinacothèque (10) müdürü, Bilimler ve Güzel Sanatlar Akademisi üyelerinden, ünlü profesör doktor Otto de Schwanthaler'in Ludwigstrasse caddesi, 24 numaradaki evine geçti.

SCHWANTHALERLERİN SALONU

Schwanthalerlerin bir konferans salonu gibi akademik ve gösterişli konuk odasına girince ilk göze çarpan şey, koyu renkli mermerden, bronz bir "Polymnie"si (11) ve pek karmakarışık çarkları olan heykelli ve kocaman bir duvar saatiydi. Asıl kadranın çevresine daha küçük kadranlar sıralanmıştı. İnsan bakınca, saati, dakikayı,

mevsimi, gündönümünü, dahası, oturduğu tabanın ortasında açık mavi bir bulut içinde ayın büyüyüp küçülmelerini bile görebiliyordu. Bu görkemli makinenin gürültüsü bütün evi dolduruyordu. Merdivenin altından ağır rakkasın ağırbaşlı, yaşamı birbirine eş küçük parçalara kesip ölçer gibi bir devinimle salındığı duyuluyordu. Bu çınlayan tik-takin altında, saniye kadranda, zamanın değerini bilen bir örümceğin çabalayan eylemiyle iş gören yelkovanın titremeleri duyumsanıyordu.

Sonra, bir okul saati gibi iç karartıcı ve ağır ağır çalıyor ve her saat çalışında Schwanthalerlerin evinde bir şeyler oluyordu. Ya M. Schwanthaler, kâğıtlarını yüklenerek, Pinacothèque'e gidiyor ya da hanımefendi, fasülye sırtığına benzeyen kurdela üç uzun kızıyla vaazdan dönüyor; ya da gitar, dans, cimnastik dersleri, açılan klavsenler, gergefler, salonun ortasına getirilen nota sehpaları, bütün bunlar öyle iyi ayar edilmiş, öyle düzenliydi ki, insan bütün bu Schwanthalerlerin daha ilk vuruşta her iki kanadı açık kapılardan girip çıktıklarını görünce, Strasbourg saat kulesindeki havarilerin geçit resmini anımsıyor ve son vuruşta, Schwanthaler ailesinin, hep birden, saatlerinin içine dalıp kaybolmasını bekliyordu.

BOUGIVAL SAATİNİN KENDİ HALİNDE MÜNİHLİ BİR AİLE ÜZERİNDEKİ ŞAŞILACAK ETKİSİ

İşte Bougival saatini bu anıtın yanına koymuşlardı. Artık o şipşirin küçük suratının halini görmeyin! İşte bir akşam, hanımlar büyük salonda nakış işliyor, ünlü profesör doktor da bilimler akademisinden birkaç meslektaşına, Aykırı Düşünceler'inin ilk sayfalarını okuyordu. Arada sırada, sözünü keserek görüşlerini sanki kara tahta üzerinde kanıtlamak için, küçük saati eline aldığı da oluyordu... Birdenbire Eva de Schwanthaler, hangi şeytan dürttü bilmem, kıpkırmızı kesilerek, babasına:

- Babacığım, dedi, şunu çaldırsanıza!

Doktor anahtarın kurdelasını çözdü, saati iki kere kurdu ve hemen öyle duru, öyle kıvrak bir kristal çınçını duyuldu ki, bir neşe ürpertisi o ciddî topluluğu uyandırdı. Bütün gözler ışıl ışıl yandı. Küçük hanımlar,

o zamana dek kimsenin kendilerinde görmediği cilveli bir edayla örgülü saçlarını hoplata hoplata:

- Aman ne güzel! Aman ne güzel! diyorlardı.

O zaman M. de Schwanthaler, bir utku kazanmış gibi:

- Şuna bakın, dedi, şu Fransız kaçığına bakın! Sekizi çalıyor, halbuki üçü gösteriyor!

Bu durum herkesi kakhahadan kırıp geçirdi. Zamanın iyice ilerlemiş olmasına karşın toplantıda bulunan beyler, Fransız ulusunun hafifmeşrepliği konusunda felsefi görüşlere ve bitip tükenmek bilmeyen tartışmalara daldılar. Kimsenin aklına kalkıp gitmek gelmiyordu. "Polymnie"li kadranın, genellikle toplantıyı dağıtan o korkunç saatin onu çaldığını bile duyan olmadı. Büyük saat, bu işten birşey anlamıyordu. Schwanthalerlerin evinde hiç bu kadar neşe görmemişti; böylesine geç vakitte salonda kalabalık bulunduğu görülmüş değildi. İşin asıl şaşılacak yanı, küçük hanımlar odalarına çekildiklerinde, geç vakte kadar oturmanın ve gülüp eğlenmenin etkisiyle karınlarının acıktığını ve şöyle bir şeyler atıştırmak isteğini duydular. Dahası, pek duyarlı olan Minna bile gerine gerine:

- Ah, bir istakoz bacağı olsa da yesem! diyordu.

BİRAZ NEŞE, ÇOCUKLAR, BİRAZ NEŞE!

Bougival saati bir kez kurulunca eski düzensiz yaşamına, hovarda hallerine döndü. Önceleri, tutaraklarına gülüp geçiyorlardı, ama yavaş yavaş, gelişigüzel çınlıyan o cânım çınçını dinleye dinleye, Schwanthalerlerin o ciddî evi, zaman denen şeye saygısını yitirdi ve günleri hoş bir kayıtsızlık içinde geçirmeye başladı. Artık gülüp eğlenmekten başka bir şey düşünülüyordu. Şimdi bütün saatler birbirine karıştığı için, hayat pek kısa geliyordu! Her şey altüst oldu. Artık ne vaaz kaldı, ne de ders! Yalnızca bir gürültüyle kımıldanma gereksinmesi. Mendelssohn ile Schumann pek can sıkıcı gelmeye başladı. Onların yerini Grande Duchesse'le Petit-Faust aldı. Küçük hanımlar habire piyano çalıp sığıyorlardı; ünlü profesör doktor da sanki bir tür baş dönmesine tutulmuş gibi:

- Biraz neşe, çocuklar, biraz neşe! demekten bıkip usanmıyordu.

Büyük saate gelince, artık ona aldırış eden yoktu. Küçük hanımlar, uyumalarına engel olduğunu söyleyerek, rakkası durdurmuşlardı ve bütün ev, âyarı bozuk kadranın keyfine ayak uyduruyordu.

İşte ünlü Masa ve Duvar Saatleri Hakkında Aykırı Düşünceler de o aralık basılıp çıktı. Schwanthalerler bunun onuruna, büyük bir gece toplantısı düzenlediler. Ama bu, ışıktan ve gürültüden yana pek yoksun olan o eski akademik toplantılardan değildi; görkemli bir kıyafet balosuydu. Madam de Schwanthaler ile kızları, kollar çıplak, kısa eteklik ve gözalıcı renkte kurdelalı yassı ve küçük şapkalarla, Bougival'de kürek çeken hanımların kılığıyla boy gösterdiler. Bütün kent, bundan söz etti. Ancak bu yalnızca bir başlangıçtı. Oyunlar, canlı tablolar, gece yarısı şölenleri, bakara oyunları, işte şaşkınlığa uğramış Münih halkının, bütün bir kış, akademi üyesinin evinde gördüğü şeyler, bunlardı. Adamcağız, gittikçe biraz daha çoşarak:

- Biraz neşe, çocuklar, biraz neşe! deyip duruyordu.

Bütün aile halkı da gerçekten pek neşeliydiler. Madam de Schwanthaler, kürekçilikteki başarısından aşka gelerek, yaşamını acayip giysiler içinde, Isar ırmağında geçiriyordu. Evde yalnız kalan küçük hanımlar, kentte tutsak olarak bulunan süvari subaylarından Fransızca ders alıyorlardı. Kendini hâlâ Bougival'de sanmakta pek haklı olan küçük saat de, hep üçü gösterdiği zaman sekizi çalarak, saatleri gelişigüzel serpiştiriyordu... Sonra bir gün, bu neşe kasırgası Schwanthaler ailesini kapıldığı gibi Amerika'ya savurdu ve Pinacothèque'in en güzel Tizianoları (12) da ünlü müdürlerinin peşine takılıp sırta kadem bastılar.

SONUÇLAR

Schwanthalerlerin gidişinden sonra Münih'te bir rezalet salgını başladı. Sırasıyla bir rahibenin bir baritonu kaçırdığı, İnstitut başkanının bir dansözle evlendiği, bir Yüksek Mahkeme üyesinin oyunda kâğıt düzdüğü, Soylu Hanımlar Manastırı'nın geceleyin çingar çıkardığı için kapandığı görüldü.

Yazgının cilveleri! Sanki bu küçük saat cinliydi de bütün Bavyera'yı büyülemeyi kendisine iş edinmişti. Nereden geçerse, nerede o güzel zırzop çınçını çalarsa, herkesi çıldırtıyor, herkesin aklını başından alıyordu. Sonunda bir gün, geze geze saraya dek geldi ve o günden beri Kral Louis'nin, bu Wagner tiryakisinin piyanosu üzerinde hangi nota açılmış duruyor, biliyor musunuz?.

- Usta Şarkıcılar mı?

- Hayır, ne ilgisi var! Le Phoque à ventre blanc (13) ...

Bakalım bizim saatleri kullanmak neymiş, görsünler!

TARASCON SAVUNMASI

Tanrıya bin şükür! Sonunda Tarascon'dan haber alabildim. Beş aydan beri yiyip içmekten kesilmişim; öyle merak içindeydim ki!.. O kutlu kentin taşkınlığını, halkının savaşmaya düşkünlüğünü pek iyi bildiğim için, kendi kendime:

- Kimbilir Tarascon neler yapmıştır! diyordum. Acaba hep birden, kitle halinde barbarların üzerine mi saldırdılar; Strasbourg gibi bombardımana mı uğradılar, Paris gibi açlıktan mı öldüler, Châteaudun gibi diri diri mi yandılar? Yoksa, kızgın bir yurtseverlik nöbeti sırasında Laon ve kahraman kalesi gibi kendilerini havaya mı uçurdular? Meğer hiçbiri olmamış, dostlarım. Tarascon yanmamış, Tarascon havaya uçmamış. Tarascon hep eski yerinde, bağların arasına rahat rahat oturmuş, sokakları o güzelim güneş içinde, şarap mahzenleri o cânım misket üzümünden şarapla dolu; bu sevimli kasabayı yalayıp geçen Rhône nehri de, yine eskisi gibi, mutlu bir kentin düşlemine, yeşil pancurların, iyice tırmıktan geçirilmiş bahçelerin ve rıhtım boyunca eğitim yapan yepyeni üniformalı milislerin yankılarını denize götürüyor.

Sakin ha, Tarasconun savaş sırasında hiçbir şey yapmadığını sanmayın. Tersine, pek iyi iş görmüş ve size anlatmaya çalışacağım, yiğitçe direnişiyle, bir yerel direniş örneği, güney savunmasının canlı bir simgesi olarak, tarihte yer almayı hak etmiştir.

KOROLAR

Evet, doğrusu Sedan'a dek bizim babayığit Tarasconlular rahat rahat yerlerinde oturmuşlardı. Küçük Alplerin bu ağırbaşlı çocuklarınca yukarılarda ölen, yurdumuz değildi; imparatorun askerleriydi, imparatorluktu. Fakat bir kez 4 Eylül, arkasından cumhuriyet olup da Attila (14) Paris önünde ordugâh kurunca, işte o zaman, Tarascon uykudan uyandı ve bir ulus savaşının ne olduğu görüldü... Doğallıkla bu, korocuların bir gösterisiyle başladı. Güneyde nasıl bir müzik azgınlığı olduğunu bilirsiniz. Özellikle Tarascon'da bu, saçmalama durumundadır. Sokaklardan geçtiğinizde, bütün pencereler şarkı söyler, bütün balkonlar başınızın üstüne aşk türküleri silker.

Hangi dükkâna girerseniz girin, tezgâhta her zaman iç çeken bir gitar vardır. Eczane kalfaları bile, size ilâcınızı verirken, hafiften Bülbül ve İspanyol udu-Tralala-tralala'yı mırıldanmayı savsaklamazlar. Bu özel dinletilerden başka, Tarasconluların kent bandosu, okul bandoları ve bilmem kaç tane de koro değneği vardır.

İşte Saint-Christophe derneği ve üç sesli yetkin korosudur ki, Fransa'yı Kurtaralım'la ulusal kalkışmaya önyak oldu.

Bütün Tarasconcuk, pencerelerden mendil sallayarak:

- Evet, evet, Fransa'yı kurtaralım, diye bağıyor; erkekler el çırpıyor, kadınlar da iki yanı ağaçlıklı caddeden, önde sancak, dört sıra olarak, kurumla rap rap geçen bu uyumlu saflara öpücükler yolluyordu.

Tılsım bozulmuştu. O günden beri kentin görünümü değişti: ne gitar kaldı, ne de barkarol (15) ... Her yerde İspanyol udu yerini Marseillaise'e (16) bıraktı; haftada iki gün, kolej bandosunun çaldığı Eylem Marşı'nı dinlemek için herkes alanda birbirini çiğniyordu. İskemleler ateş pahasına kiralanıyordu!

Fakat Tarasconlular bununla da kalmadılar.

ATLI ALAYLAR

Koro derneklerinin gösterisinden sonra, yaralılar yararına, tarihsel atlı alaylar gösterisine sıra geldi. Bol güneşli bir pazar günü, bütün o

babayığit Tarascon gençliğinin, yumuşacık çizmeler ve iç açıcı renkte daracık pantolonlarla, kapı kapı dolaşıp yardım toplamaları, upuzun mızraklar ve kelebek fileleriyle balkonların altında, atlarını şaha kaldırmaları gerçekten görülecek şeydi. Fakat hepsinin güzeli, kulüp üyelerinin alanda, üstüste üç gün yineledikleri yurtsevercesine atlı gösteri -Pavie çarpışmasında I. François- oldu. Bunu görmeyen, ömründe hiçbir şey görmemiştir. Kostümler Marsilya tiyatrosundan iğreti alınmıştı. Sırmalar, ipekler, kadifeler, işlemeli bayraklar, armalar, tolga sorguçları, haşalar (17) kurdelalar, fiyonglar, ponponlar, mızraklar, zırhlar, alanı çarkıfelek gibi alev alev ve göz kamaştırıcı bir duruma getirmişti. Üstelik güçlü bir mistral de çıkıp bütün bu ışık cümbüşünü sarsmaya başladı. Kısaca, gösteri pek görkemli oldu. Ne yazık ki, korkunç bir boğuşmadan sonra I. François -aslında kulüp müdürü M. Bompard- kendisini bir sürü atlinin kuşattığını görünce, umarsız Bompard, kılıcını teslim ederken, öyle anlaşılmaz bir biçimde omuz silkti ki, bunda "Onur dışında her şey bitti!" anlamından çok, "Alacaksan al be yahu!"ya benzeyen bir eda vardı. Fakat Tarasconlular, buna pek aldırış etmediler ve bütün gözlerden yurtseverce yaşlar döküldü.

YARMA

Bu seyirler, bu marşlar, güneş, Rhône'un açık havası varken, kafaları kızıştırmak için daha çoğuna da gerek yoktu. Hükümetin duyuruları da coşkunluğu son sınırına çıkardı. Alanda herkes birbirine, dişlerini sıkarak, sözcükleri kurşun gibi çığneyerek, korkuturcasına bir tavırla sokuluyordu. Konuşmalar barut kokuyordu. Havada küherçile vardı. Bu ateşli Tarasconluları, asıl Comédie kahvesinde öğle yemeğinde dinlemeliydi:

- Amma da iş ha! Parisliler şu Allahın belası general Trochuleriyle ne halt ediyorlar? Bir türlü çıkamıyorlar!.. Vay canına yandıklarımın... Tarascon olsaydı, pırrrr! Şimdiye dek yarma çoktan olup bitmişti!

Yulaf ekmeği Paris halkının boğazına dizilirken, bu efendiler, gövdeye indirdikleri nefis kekliklerin üstüne Papaların şarabından

içerek, yanakları pençe pençe al, karınları iyice tok, kulaklarına kadar salça içinde, karşılarındaki sağırımış gibi masaya vura vura:

- Şu yarmanızı yapsanıza yahu! diye bangır bangır bağıryorlardı. Eh, doğrusu bunda da pek haklıydılar, yani.

KULÜBÜN SAVUNMASI

Ama yine barbar istilâsı gün geçtikçe güneye doğru biraz daha sarkıyordu. Dijon teslim olmuş, Lyon tehlikeye düşmüştü. Daha şimdiden Rhône vadisinin kokulu otları, mızraklı Alman askerlerinin atlarını iştaha getirip kişnetmeye başlamıştı. Tarasconlular:

- Savunma önlemleri alalım! dediler.

Herkes işe koyuldu. Göz açıp kapayınca dek kent, bombardımana karşı berkitildi, barikatlar ve kazamatlarla donandı. Her ev, bir kale oldu. Silâhçı Costecalde'in mağazası önünde en az iki metre genişliğinde bir hendek ve hendeğin üstünde de devingen bir köprü vardı ki, seyrine doyum olmuyordu. Kulüpte savunma önlemleri öyle önemliydi ki, herkes merakla gidip seyrediyordu. Kulübün müdürü M. Bompard, elinde tüfek, merdivenin en üst basamağında duruyor ve hanımlara açıklamalar yapıyordu:

- Buradan gelirlerse, bum! bum! Yok, şuradan çıkarlarsa, gene bum! bum!

Sonra her sokak başında, biri yanınıza sokulup, gizemli bir tavırla:

- Comédie kahvesi ele geçirilir gibi değil!

Ya da:

- Alana patlayıcılar döşendi! diyordu.

Doğrusu barbarları derin derin düşündürecek durumlar eksik olmuyordu.

BAŞIBOZUK NİŞANCILAR

Aynı zamanda durmadan, başıbozuklardan nişancı bölükleri oluşturuluyordu. Ölüm Kardeşleri, Norbonnais Çakalları, Rhône

Piştovcuları... yulaf tarlasında biten kır çiçekleri gibi, her addan, her renkten, her türlü vardı. Sonra sorguçlar, horoz tüyleri, görkemli şapkalar; hele kuşakların genişliği!.. Çevreye dehşet saçabilmek için her başıbozuk nişancı, sakal bıyık koyuvermişti; öyle ki gezintide artık kimse birbirini tanımıyordu. Uzaktan, pos bıyıklı, gözleri kan çanağı, bir Abruzze dağları eşkiyasının kılıç, tabanca ve yatağan şakırtısıyla üzerinize doğru yürüdüğünü görüyordunuz; sonra yaklaşınca bir de bakıyordunuz ki, gelen mal müdürü Pégoulade imiş. Bazen merdivende sivri şapkası, testere gibi dişli bıçağı ve her omuzunda bir tüfekle Robinson Crusó'ye rasgeliyordunuz; dikkatli bakınca, bunun da lokantada akşam yemeğinden dönen silâhçı Costecalde olduğu anlaşılıyordu. Asıl işin kötüsü, böyle korkunç tavırlar takına takına, Tarasconlular sonunda birbirlerini ürküttüler ve kimse sokağa çıkmayı göze alamaz oldu.

ADA TAVŞANLARI VE KÜMES TAVŞANLARI

Bordeaux'dan ulusal korumanlar örgütü hakkında gelen buyruk, bu sıkıntılı duruma son verdi. Üçlerin güçlü üflemesiyle horoz tüyleri, fırt, havaya dağıldı ve bütün Tarascon nişancıları -Çakal, Piştovcu vb.- eski depo yüzbaşısı, babayiğit general Bravida'nın komutasında, eli yüzü düzgün bir milis taburuna dönüşüverdiler. Bordeaux'dan gelen buyruk, bilindiği gibi, ulusal korumanları iki sınıfa ayırıyordu: gezici ulusal korumanlar, yerleşik ulusal korumanlar; yani mal müdürü Pégoulade'ın oldukça tuhaf bir benzetmesiyle, ada tavşanları ve kümes tavşanları. Örgütün kurulduğu sırada, ada ulusal korumanlarının saygınlığı, doğallıkla çok daha yüksekti. Babayiğit general Bravida, her sabah bunları atış eğitimleri için Alan'a götürüyordu:

- Yat! Kalk! ve sonrası. Bu eğitimler her zaman bir sürü seyirci çekiyordu. Tarascon hanımları bir tanesini bile kaçırmıyorlardı. Dahası, tavşanlarımızı hayran hayran seyretmek için, Beaucaire hanımlarının bile köprüyü geçtikleri oluyordu. Bu sırada umarsız kümes ulusal korumanları, kentte uslu uslu görev yapıyorlar ve içine yosun doldurulmuş kocaman bir kertenkeleyle kral Renécik döneminden kalma iki küçük toptan başka korunacak bir şeyi

olmayan müzenin önünde nöbet bekliyorlardı. Bu kadarcık şey için Beaucaire hanımları köprüyü geçerler mi hiç? Bununla birlikte, üç ay süren atış eğitimlerinden sonra, ada ulusal korumanlarının yine Alan'dan kımıldamadıkları görülünce, halkın coşkunu biraz soğumaya başladı:

Babayiğit general Bravida istediği kadar:

- Yat! Kalk! diye bağırsın, artık kimse başını çevirip bakmıyordu bile. Çok geçmeden bu eğitimler halkın ağzında bir parmak bal oldu. Ama Tanrı bilir, hareket ettirilmiyorlarsa, bu zavallı tavşanların bu işte hiçbir suçu yoktu. Aslında kendileri de bu duruma pek kızıyorlardı. Dahası bir gün, "Eğitime çıkmayacağız!" diye tutturdular. Yurtseverlik aşkıyla:

- Artık gösteriş istemez! diye bağıyorlardı; gezici olduğumuza göre bizi yürütsünler,

Babayiğit general Bravida, onlara:

- Yürüyeceksiniz, diyordu, sizi yürütmezsem bana da Bravida demesinler! Ve öfkeden puflyaya puflyaya, belediyeye gidip açıklama istedi. Belediye, bu konuda buyruk almadığı ve sorunun ille ilgili olduğu yanıtını verdi.

Bravida:

- Pek iyi, il olsun! dedi ve valiyi bulmak için eksprese atladığı gibi soluğu Marsilya'da aldı. Valiyi bulmak da sorundu; çünkü, Marsilya'da sürekli olarak beş altı vali bulunuyor ve hiç kimse hangisinin asıl vali olduğunu bilmiyordu. Talihin şaşırtıcı bir cilvesi olarak, bizimki hemen gerçek valiyi yakalayiverdi ve kurul toplantısının tam ortasında, eski depo yüzbaşısı yetkesiyle, komutasındaki erler adına söze başladı.

Daha ilk tümcesini tamamlamamışken vali, sözünü kesti:

- Af buyurunuz, general! dedi. Nasıl oluyor da erleriniz sizi aman gidelim, beni de aman kalalım diye sıkboğaz ediyorlar? Şunu bir okusanıza!..

Ve dudaklarında gülümseme, ona, ada tavşanlarından -hem de ille gidelim diye tutturanlarından- ikisinin, hekimden, papazdan, noterden aldıkları rapor ve durum belgeleriyle birlikte valiliğe sundukları bir dilekçeyi gösterdi. Dilekçe sahipleri, sakat oldukları savıyla, kümes tavşanları arasına kayırılmalarını diliyorlardı. Vali hep aynı gülümseyişle:

- Bende bu dilekçeler üç yüzü geçiyor, dedi. Artık, general, sizinkileri hareket ettirmekte neden ivedi davranmadığımızı anlamışsınızdır. Şimdiye dek, kalmak isteyenler arasından, ne yazık ki pek çoğu hareket ettirildi. Daha çoğuna gerek yok... Kısacası, hemen yüce Tanrı Cumhuriyeti korusun! Benden tavşanlarınıza bol bol selâm!

VEDA PUNCU

Generalin Tarascon'a süklüm püklüm döndüğünü söylemeye, doğal olarak, gerek yok. Fakat orada başka bir serüvenle karşılaştı. Kendisi Marsilya'dayken Tarasconlular, aralarında para toplayarak, hareket edecek olan tavşanlara bir veda puncu düzenlemeyi akıllarına koymamışlar mı? Babacan general Bravida, buna gerek kalmadığını, kimsenin hareket etmeyeceğini söyledi durdu, ama dinleyen kim! Puncun parası toplanmış, hazırlığı tamamlanmıştı. Bir içmesi kalmıştı; o da oldu... Kısacası bir pazar akşamı, bu dokunaklı veda puncu töreni, belediye salonlarında yapıldı ve şerefe kadeh kaldırmalar, yaşasınlar, söylevler, yurt marşları, ta şafak sökünceye dek belediye camlarını zangır zangır sarstı. Doğal olarak herkes, bu veda puncunun ne için olduğunu pekiyi biliyordu. Puncun parasını veren kümes ulusal korumanları, arkadaşlarının hareket etmeyeceklerine yüzde yüz inanıyorlardı; puncu içen ada ulusal korumanları da aynı inançtaydı. Heyecandan titreyen bir sesle, bu kahramanlarla en önde yürümeye hazır olduğuna ant içen sayın belediye başkan yardımcısı da yürüyüşün filân aslı olmadığını herkesten iyi biliyordu. Ama zararı yok! Bu güneyliler öyle tuhaf insanlardır ki, veda puncunun sonunda herkes ağlıyor, herkes birbiriyle öpüşüyordu ve asıl garibi herkes içtendi; general bile!..

Tarascon'da olduğu gibi Fransa'nın bütün güneyinde, ben bu serap halini çok görmüşümdür.

BLISAIRE'İN PRUSYALISI

Bakın, bu hafta, bir Monmartre meyhanesinde neler duydum. Bunu size tadiyla anlatabilmek için, Blisaire ustanın kıyı mahalle deyimleri, kocaman doğramacı önlüğü ve Monmartre'ın bir Marsilyalıyı bile Paris ağzıyla konuşturan o cânım beyaz şarabından iki  kadeh gerekiyor. İşte ancak o zaman Blisaire'in bir dost sofrasında bu i karartıcı ve gerçek serüveni anlatırken sırtımda dolaştığını duyduğum rpermeyi sizlere aktarabilirim.

- ... eşkesin (Blisaire "ateēkes" demek istiyordu) ertesini günüydü. Bizim karı, çocukla beni, Villeneuve-la-Garenne'de şöyle bir dolaşalım diye göndermişti. Yani sizin anlayacağınız, oralarda, su kıyısında küçük bir kulübemiz var da, kuşatmadan beri, ne oldu, ne bitti, haber alamamıştik. Doğrusu, çocuğu peşime takmak beni hiç amıyordu. Prusyalılarla karşılaşacağımızı biliyordum. O zamana dek heriflerle yüzyüze gelmediğim için, başıma bir belâ çıkarmaktan korkuyordum. Gelgelelim bizim hatunun dediği dedik:

- Al götür! Al götür! Yavrucak biraz hava almış olur!

Doğrusu, beş ay kuşatmada kflendikten sonra, ocukcağızın hava almaya da gereksinmesi yok değildi hani. Uzatmayalım, ikimiz birlikte tarla tepe yola dzldk. Bizim oğlan, hâlâ ağaç ve kuş bulunduğunu görmekten, sürülmüş topraklara yatıp yuvarlanmaktan öyle keyifleniyordu ki, sormayın. Ama ben onun kadar keyifli olamıyordum. Yollarda fazlasıyla sivri miğferliler vardı. Kanaldan adaya değin, nereye baksanız, hep onlar. Hem sonra heriflerin öyle bir tepeden bakışları var ki! şöyle bir sille tokat, aralarına dalmayayım diye kendimi zor tuttum. Hele Villeneuve'e varıp da zavallı bahelerimizden hayır kalmadığını, evlerin açılıp yağma edildiğini, bütün o haydutların pencereden pencereye birbirlerine seslenerek yn fanillerini pancurlarımız, kafeslerimiz üzerinde kurutarak, baba ocaklarımıza yan gelip oturduklarını görünce, eh artık, tepem attı.

Bereket versin ki bizim oğlan yanım sıra yürüyordu, ne zaman avucum fazla kaşınsa, ona bakarak kendi kendime:

- Sakın ha oğlum Bélisaire, diyordum. Aman şu oğlanın başına bir belâ getirme! Yalnızca bu düşünce, beni bir sakarlık etmekten alıkoyuyordu. İşte o zaman, bizim karının neden ille çocuğu da götür diye tutturduğunu anladım.

Bizim kulübe, kasabanın ta öbür ucunda, sağ kolda, rıhtım üzerinde, sonuncu evdi. Tıpkı ötekiler gibi, bizimkini de soyup soğana çevirmişlerdi. Ne eşya kalmıştı, ne de bir tek cam. Yalnızca birkaç kucak saman, bir de büyük koltuğun ocakta çıtır çıtır yanan son ayağı. Her yerden Prusyalı kokusu geliyordu, ama görünürde kimseler yoktu... Fakat yine, bodrum katında bir şeyler kıpırdanıyor gibi geldi bana. Orada benim küçük bir tezgâhım vardı; pazarları öteberi yaparak vakit geçirirdim. Çocuğa bekle, dedim, bakayım ne var, diye aşağıya indim.

Kapıyı açar açmaz, bir de baktım ki, Wilhelm'in askerlerinden iri boy bir hödük, homurdana homurdana yongaların üstünden kalkarak, gözleri evinden uğramış, ağzında anlamını çakmadığım bir araba sövgüyle üzerime doğru yürüyor. Herhalde hayvan herifin şarhoşluktan ayılması da pek huysuz olacak ki, daha ağzımı açıp da bir söz etmeye fırsat bırakmadan, hemen kasaturasını çekmeye davrandı...

Ah işte o zaman, kanım şöyle bir döndü. Bir saatten beri hep içime attıklarım, kafama vurdu... Bizim tezgâh uşağına, şöyle bir yakaladığım gibi, bir külettim... Bélisaire'in bileği, her zaman ne yaman şeydir, bilirsiniz dostlar. Ama hele o gün, elim el değil, balyoz olmuştu sanki... Daha ilk vuruşta, bizim Prusyalı küstü ve boylu boyunca yere uzanıverdi. Ben yalnızca bayıldı sanıyordum, meğer yürümüş, çocuklar; basbayağı temizlenmiş. Tastamam temize havale yani!

Ben ki yaşamımda bir tarla kuşu bile öldürmemiştim, bu iriyarı herifi ayağımın altında görünce, ne de olsa, çok kötü oldum... Doğrusu, güzel bir sarışındı da; dişbudak yongası gibi kıvrır kıvrır, henüz yeni

çıkılmış, küçük bir sakalı da vardı. Kendisine bakarken, dizlerimi bir titremedir aldı. Bu aralık, bizim oğlanın, yukarda canı sıkılmış olacak ki, var gücüyle:

- Baba! baba! diye bağırdığını duydum.

Yoldan Prusyalılar geçiyordu, bodrumun deliğinden kılıçları ve iri bacakları görülüyordu. Hemen aklıma geldi:

- Eğer içeriye girerlerse, bizim oğlan hapı yutar... Ne var ne yok, herkesi temizlerler.

İşin rengi değişmişti; artık titremedim. Prusyalıyı hemen tezgâhın altına soktum! Üstüne de tahta, yonga, talaş, ne buldumsa yığdım. Sonra yukarıya çıkıp bizim oğlanı buldum:

- Düş önüme, bakalım...

- Ne oldu baba? Ne kadar da benzin uçmuş!

- Sen yürümene bak!

Vallahi, kazaklar (18) beni itip kaksalar da, suratıma eğri eğri baksalar da, sesimi çıkaracak durumda değildim. Bana hep arkam sıra koşuşmalar, bağırmalar oluyor gibi geliyordu. Bir kezinde, bir atın dörtnala üzerimize doğru geldiğini duydum; az kalsın heyecandan yere yığılacaktım. Ama, köprülerden sonra yine kendime gelmeye başladım. Saint-Denis mahşer gibi kalabalıktı. Bu kadar halkın arasında bizi yakalamalarına olanak yoktu. İşte ancak o zaman aklıma bizim zavallı baraka geldi. Prusyalılar, arkadaşlarını bulunca, öc almak için, evi ateşe verebilirlerdi. Hem sonra orada, bizim komşu, balık kolcusu Jacquot'dan başka Fransız da kalmamıştı. Yanıbaşında bir askerın öldürülmüş olması yüzünden başına türlü işler açılabilirdi. Doğrusu, böyle sıvışıp gitmek, hiç de mertliğe yakışmıyordu.

Hiç olmazsa herifi ortadan yok etmenin umarını bulsaydım... Paris'e yaklaştıkça, bu düşünce kafamı büsbütün oymaya başladı: Çare yok, şu Prusyalıyı bodrumda bırakmak, beni sıkıyordu. Nitekim istihkâmlara gelir gelmez, artık kendimi tutamadım. Bizim oğlana:

- Haydi sen önden git, dedim. Benim Saint-Denis'de yapılacak bir işim var.

Çocuğu öptüm ve ters yüzü döndüm. Doğrusu yüreğim de pek çarpmıyor değildi. Ama ne zarar, yanımda çocuk yok diye içim pek rahattı.

Villeneuve'e vardığım zaman, ortalık kararmaya yüz tutmuştu. Doğal olarak gözümü dört açıyor ve adım adım ilerliyordum. Kasabanın durumunda bir değişiklik yoktu, her yer pek sessizdi. Ta ötede, sisler içinde, bizim barakanın yine eski yerinde olduğunun ayırımına varıyordum. Rıhtım boyunca, kapkara ve uzun bir tahtaperde; bunlar yoklama için saf olan Prusyalılardı. Evi boş bulmak için en iyi fırsat. Çit ve duvarlar boyunca süzülüp giderken, Jacquot Baba'nın avluda ağlarını yaymakta olduğunu gördüm. Demek, daha işin ayırımına varmamışlardı... Bizim eve daldım, aşağıya indim, el yordamıyla yokladım. Prusyalı, yine yongaların altındaydı. İki kocaman fare de adamın miğferiyle oynuyorlardı. Çene kayışının kımıldadığını duyumsayınca yüreğim ağzıma geldi. O anda ölü canlandı sandım. Ama ilgisi yok! Herifin kellesi hem soğuk, hem de çeki taşı gibiydi. Bir köşeye çömelip bekledim. Ötekiler uykuya varınca, herifi götürüp Seine nehrine atmayı kuruyordum.

Ölünün yanında bulunduğumdan mı bilmem, o akşam, Prusyalıların yat borusu bana pek kötü geldi. Üçer üçer ta! ta! ta! diye uzun uzun öten borular! Tam bir kurbağa bandosu. Herhalde bizim piyadeler bu havayla yatmak istemezler...

Beş dakika boyunca kılıç şakırtıları, kapılara küt küt vurmalar, gırla gitti. Sonra askerler avluya girdiler ve bağırmaya başladılar:

- Hofmann! Hofmann!

Zavallı Hofmann, yongalarının altında uslu uslu duruyordu... Ama ben ecel teri döküyordum!.. Her an, ha şimdi incekler, ha şimdi incekler diye ödüm kopuyordu. Ölünün kasaturasını elime almış, hiç kıpırdamadan bekliyor ve kendi kendime:

- Eğer bu vartayı atlatırsan oğlum, diyordum, B lisaire'deki Saint Jean-Baptiste'e nah bu kadar bir mum götürmek boynunun borcu olsun!..

Bereket versin, bizim kiracılar, Hofmann'a yeterince seslendikten sonra, odalarına girmeye karar verdiler. Merdivenden kocaman çizmelerinin gürültüsünü duydum. Pek az sonra, bütün baraka köylerdeki saat kulesi gibi, horlamaya başladı. Ben de bodrumdan çıkmak için bunu bekliyordum.

Rıhtım yönü ıssızdı, hiçbir evde ışık yanmıyordu. G zeel. Hemen yeniden bodruma indim. Bizim Hofmann'ı tezgâhın altından çıkardım, ayağa kaldırdım, hamal semeri gibi sırtıma yüklendim... Ne kadar da ağırdı, haydut!.. Üstelik bir de korku; sabahtan beri ağzıma bir lokma girmemiş... Bu işin altından kalkacağımı hiç sanmıyordum. Sonra, tam rıhtımın ortasında, arkamdan birinin geldiğini duyumsadım. Arkama döndüm. Kimseler yok... Yalnızca ay doğmak üzere idi. Kendi kendime:

- Aman dikkat! dedim. Neredeyse nöbetçiler ateş ederler.

Hay bel ların kutsalı, Seine'in suları da al almamış mı? Rıhtımdan aşağıya indim, yürüdüm... Yine su yok. Artık dayanamıyordum, eklemelerim tutulmuştu... Sonunda, yeterince ilerlediğime aklım kesince, herifi bırakıverdim. Ama ne mümkün! Gitti, çamura saplandı. Kımıldıatabilirsen kımıldıat. İttim, ittim, deh be yahu!.. Bereket versin ki, doğu yönünden bir yel esti. Seine biraz kabarır gibi oldu. Bizim merhumun kendisini yavaşca akıntıya bıraktığını duyumsadım. Haydi, yolun açık olsun! Bir testilik su yuttum ve şıp diye rıhtıma fırladım.

Villeneuve köprüsünden yeniden geçtiğimde, Seine'in tam ortasında kapkara bir şey görünüyordu. Bu, akıntıyla Argenteuil'e doğru inen bizim Prusyalı idi.

PARİS'TE KÖYLÜLER

KUŞATMA SIRASINDA

Champrosay'dayken pek mutluydular. K mesleri, tam pencerelerimin altına düşüyordu. Yılın altı ayında, yaşayışları birazcık olsun,

benimkine karışırdı. Daha ortalığın ağarmasına epey varken, adamın ahıra girdiğini, arabasını koştüğünü ve Corbeil'e sebzelerini satmaya gittiğini duyardım. Sonra kadın kalkar, çocukları giydiren, tavuklara yem verir, ineği sağlar ve bütün sabah, tahta merdivenlerde küçüklü büyüklü bir takunya takırtısıdır, giderdi... Öğleden sonra her şey susardı. Baba tarlada, çocuklar okulda olur, anne de avluda sessiz sedasız çamaşır serer ya da kapının önünde, gözü en küçüğünde, dikiş dikerdi. Arada sırada yoldan biri geçer, o zaman hem dikiş dikilir, hem de lâflanırdı.

Bir kezinde, ağustosun sonlarına doğru, hep şu bildiğimiz ağustos ayı, kadının bir komşusuna:

- Haydi canım, Prusyalılar ha!.. Fransaya mı girmişler, diyorsun! dediğini duydum ve pencereden:

- Hem Châlons'dalar, Jean Ana! diye bağırdım. Bu sözüme öyle güldü ki... Seine-et-Oise ilinin bu köşesinde, köylülerin istilâya bir türlü aklı yatmıyordu.

Bununla birlikte, Tanrının günü, eşya dolu arabaların geçtiği görülüyordu. Kentliler, evlerini kapatıp gidiyorlardı ve günlerin o kadar uzun olduğu bu güzel ayda bahçeler, kapalı parmaklıklarının arkasında, ıssız ve üzünçlü, son çiçeklerini açıyordu... Yavaş yavaş benim komşular da telaşa düşmeye başladılar. Çevreden biri göç etti mi, içlerine bir üzünçtür çöküyordu. Onlara, herkes kendilerini bırakıp gidiyor gibi geliyordu... Sonra, bir sabah, köyün dört bucağında bir trampet sesi duyuldu! Belediyenin buyruğu. İneği, samanı, otu Paris'e götürüp satmak, Prusyalılara hiçbir şey bırakmamak gerekiyormuş... Adam Paris'e gitti. Aman Tanrım, ne berbat bir yolculuk! Ana yolun kaldırımı üstünde ağır göç arabaları, tekerleklerin arasında şaşırıp kalmış domuz ve koyun sürüleriyle sıkışıp arabaların önünde böğüren öküzlerle karma karışık, birbiri peşi sıra ilerliyordu. Kıyıda, hendek boyunca, birtakım zavallılar, önlerindeki küçük çekçek arabalarına babadan kalma eşyalarını, rengi uçmuş kocaman koltuklarını, imparatorluk biçimi masalarını, Hint kumaşıyla süslü aynalarını yığmışlar, ite ite gidiyorlardı. Bu kadar tozu havaya kaldırmak, bütün bu andaçları yerinden oynatmak

ve birbiri üstünde yollarda süründürmek için, evlere nasıl bir acının girmiş olabileceği pek iyi duyumsanıyordu.

Paris kapılarında kalabalıktan soluk alınamaz olmuştu. İki saat beklemek gerekti... Bu süre içinde, zavallı adam ineğine yapışmış olarak, top mazgallarına, göz alabildiğine uzayıp giden istihkâmlara ve yolun kıyısında devrilmiş, cansız yatan upuzun İtalyan servilerine şaşkın şaşkın baktı durdu... Akşam, üzgün üzgün köyüne döndü ve bütün gördüklerini karısına anlattı. Kadın korktu ve hemen ertesi gün kalkıp gitmek istedi. Ama bugün yarın diye diye bir türlü yola çıkılamıyordu... Aman şu ürünü de kaldıralım, aman şu tarlayı da sürüverelim, diyorlardı... Belki bağbozumunu yapıp şarabı da fiçılara boşaltmaya zaman olacaktı! Hem sonra, içlerinde, belki Prusyalılar buralara uğramadan geçerler diye belirsiz bir umut da vardı.

Bir gece, korkunç bir patlamayla uyandılar. Corbeil köprüsü havaya uçurulmuştu. Köyde erkekler kapı kapı dolaşıp:

- Uhlanlar geliyor! Uhlanlar geliyor! Kaçın! diye bağıryorlardı.

İvedilikle yataktan kalkıldı, araba koşuldu, çocuklar uykulu uykulu giydirildi ve birkaç komşuyla birlikte, kestirmeden yola çıkıldı. Yamacı tırmandıkları zaman, köyde saat kulesi üçü çalıyordu. Son olarak, arkalarına dönüp baktılar. Yalak, kilise alanı, alışık oldukları yollar, Seine'e inen yol, bağlar arasından geçen yol, her şey daha şimdiden kendilerine yabancı geliyordu. Sabahın beyaz sisleri içinde, ıssız köyceğiz, sanki korkunç bir beklemeden ürperiyormuş gibi, evlerini bir araya toplamıştı.

Şimdi Paris'teler. Kapanık bir sokakta, bir apartmanın dördüncü katında iki odaları var... Erkek, durumundan pek yakınmıyor. Kendisine iş bulundu. Hem sonra ulusal korumanlara katıldığından, istihkâmlar var, eğitim var. Boş ambarını ve ekilmemiş çayırlarını unutmak için kendisini hep işine veriyor. Kadın, daha yabanıl; sıkılıyor, uğunuyor, ne yapacağını bilmiyor. İki büyük kızı okula gidiyor. Fakat bu loş ve bahçesiz okulda yavrucaklar, köyde arı kovanı gibi vızıltılı ve neşeli o şirin manastırlarını, oraya gitmek için her sabah orman içinden geçtikleri o yarım fersahlık (19) yolu anımsayarak,

boğuluyorlar. Anne, kızlarını üzgün görmekten kahroluyor, ama asıl en küçüğün durumu içine dokunuyor.

Yavrucak köydeyken, gider, gelir, avluda, hiçbir yerde peşinden ayrılmaz, annesi eşikten ne kadar atlamışsa o da o kadar atlar, kızarmış minimini ellerini çamaşır teknesine daldırır, bir an dinlenmek için yün örmeye başladığında, o da kapının yanına otururdu. Halbuki burada dört merdiven çıkılacak; hele merdivenler kapkara, insanın ayağı sürçüyor; daracık ocaklarda pısırik bir ateş, yüksek pencereler, külrengi dumanlarla ıslak arduvazlardan bir ufuk...

Evet, evin avlusu var, orada oynayabilir; ama kapıcı kadın istemiyor. Bu kapıcılık da bir kent buluşu! Orada, köyde herkes evine sahipti; herkesin bir köşeciği vardı, herkes kendi işini görürdü. Bütün gün evin kapısı açık kalır, akşam olunca kocaman bir tahta sürgü sürülür ve bütün ev, korkusuzca, köylerin o mışıl mışıl uyuyan karanlık gecesine gömülürdü. Köpek zaman zaman aya karşı havlar, ama kimse tedirgin olmazdı... Paris'te, yoksul evlerde, asıl mal sahibi kapıcıdır. Küçük, saman çöpleriyle patates kabuklarını avluda öteye beriye dağıtıyor bahanesiyle keçilerini sattıran bu huysuz kadından o kadar korkuyor ki, tek başına aşağıya inemiyor.

Zavallı anne, canı sıkılan yavrusunu oyalamak için, nasıl bir buluş yapacağını bilemiyor. Yemek faslı biter bitmez, sanki tarlaya gideceklermiş gibi çocuğu sarıp sarmalıyor, sonra elinden tutarak, sokak sokak, bulvar bulvar gezdiriyor. Ürken, sağdan soldan itilip kakılan, serseme dönen yavrucak, çevresine bile pek bakınamıyor. Aslında beygirlerden başka şeye aldırış ettiği yok. Tanıdığı, yüzünü güldüren tek şey, beygirler. Anne de hiçbir şeyden zevk almıyor. Ağır ağır, malını, evini düşünce düşünce yürüyor. Kendisini hanım hanımcık haliyle, temiz kılığı ve yatık saçlarıyla, küçüğü de ablak yüzü, tahta altlı kocaman yemenileriyle, yanyana giderken görenler, yurtlarından uzakta, sanki sürgünde yaşadıklarını, köy yollarının o serin havasına ve ıssızlığına candan özlem duyduklarını pek iyi anlıyorlar.

İLERİ KARAKOLLARDA KUŞATMA ANILARI

Şu okuyacağınız notlar, ileri karakollar arasında koşturup dururken, günü gününe yazılmıştır. Bu, henüz Paris'in kuşatılma anısı sığacağı sığağınayken, küçük defterimden kopardığım bir yapraktır. Ne varsa hep kırıp döküp, itile kakıla, diz üstünde yazılmış, bir mermi parçası gibi paramparça şeyler; ama hiçbir yerini değiştirmeden, bir kez bile okumadan, olduğu gibi veriyorum. Bir şeyler uydurayım, şurasını burasını daha çekici kılayım derken, her şeyi berbat etmekten ödüm kopuyor.

ARALIK AYINDA BİR SABAH, COURNEUVE'DE

Soğuktan apak, ses veren, kaskatı, tebeşirli bir ova. Yolun donmuş çamuru üzerinde piyade taburları, topçuyla karmakarışık, geçip gidiyor. Ağır ve üzüntü verici bir geçiş. Askerler, başları eğik, titreye titreye tüfek omuza asılı, eller manşon gibi battaniyeler içine sokulmuş, sendeleyerek yürüyorlar. Ara sıra bağıryorlar:

- Dur!

Atlar ürküyor, kişniyor, top arabaları hopluyor, topçular eyerlerinin üzerinde doğrularak, merakla Bourget'nin uzun ve beyaz duvarından öteye bakıyorlar. Askerler, yerlerinde tepinerek:

- Görülüyor mu? diye soruyorlar...

Sonra, yeniden ileri? Bir an geri tepilmiş olan insan seli, hep ağır ağır, hep sessiz sedasız akıp gidiyor.

Ufukta, Aubervilliers tabyasının çıkıntısı üzerinde henüz yeni doğmuş donuk gümüş bir güneşin aydınlattığı soğuk gökyüzünde, bir japon sedefi üzerindeymiş gibi beliren askerî valiyle kurmaylar kurulu, küçük ve kırılğan bir grup. Daha yakınımnda, yolun kıyısına konmuş kalabalık bir kuzgun sürüsü. Bunlar bizim sevgili kardeşlerimiz tezkereciler. Ayakta, pelerinlerinin altında ellerini kavuşturmuşlar, alçakgönüllü, esirgemez ve üzgün bir tavırla, topa yem olacak bu kafilenin geçişini seyrediyorlar.

AYNI GÜN - Issız, öylece bırakılmış köyler, damları çökmüş, saçaksız pencereleri ölü gözü gibi bakan, her yanı açık evler. Ara sıra, her şeyin yankılar yaptığı bu yıkıntıların birinde bir şeylerin kımıldandığı, bir ayak sesi, bir kapı gıcırdaması duyuluyor. Siz geçip gidince de, eşikte, çukur gözlü, tetik üstünde bir asker beliriyor; herhalde hırsızlık etmeye gelmiş bir çapulcu ya da gizlenecek delik arayan bir kaçak...

Öğleye doğru, bu köy evlerinden birine giriyorum. Ev, tırnakla kazınmış gibi bomboş ve çırılçıplak. Aşağıda, kapısız ve penceresiz büyük bir mutfak, arka avluya açılıyor. Avlunun sonunda bir yeşil çit, onun arkasında da göz alabildiğine kır. Mutfakta bir köşede, döne döne çıkan küçük bir taş merdiven var. Bir basamağına oturuyorum ve uzun süre öyle kalıyorum. Bu güneş, çevredeki bu derin sessizlik ne hoş! Geçen yazdan kalma iki üç kocaman sinek, ışıkla canlanarak, tavandaki kirişler arasından vızıldıyor. Ateş yakıldığı izlerinden belli olan ocağın önünde, pıhtılaşmış kanla kızarmış bir taş. Henüz soğumamış küllerin yanibaşında bu kanlı taş, üzünçlü bir sabahlamayı anlatıyor.

MARNE BOYUNCA

3 Aralık: Montreuil kapısından çıktım. Gökyüzü kapanık, soğuk bir yel, sis.

Montreuil'de kimseler yok. Kapılar ve pencereler kapalı. Bir tahtaperdenin arkasından bir kaz sürüsünün bağırttığını duyuyorum. Burada köylü kalkıp gitmemiş, gizleniyor. Biraz ileride açık bir meyhane buluyorum. İçerisi sıcak, soba harıl harıl yanıyor. Taşralı üç yedek, neredeyse sobaya girecekler, karınlarını doyuruyorlar. Sessiz sedasız, gözleri şiş şiş, suratları kıpkırmızı, zavallı erler hem uyuyor, hem de yiyorlar...

Montreuil'den çıkarak, öbek öbek yakılan ateşlerin dumanıyla masmavi kesilmiş Vincennes ormanından geçiyorum. Ducrot ordusu orada. Askerler ısınmak için, ağaçları kesiyorlar. Kayınların, akçakavakların, genç dişbudakların, kökleri havada, ince ve kızıl

yaprakları arkada, sürüne sürüne götürüldüğünü görmek, insanın yüreğini sızlatıyor.

Nogent'da yine asker. Kocaman kaputlu topçular, yahni yanaklı ve her yanları elma gibi yuvarlak Normandiyalı yedekler, kukuletalı ve çevik, ufak tefek zuhaflar, kamburlaşmış, iki büklüm, kepilerinin (20) altında kulaklarına mavi mendil dolamış piyadeler; bütün bu kalabalık sokaklarda kaynaşiyor, dolaşiyor, açık kalmış iki bakkal dükkânının kapısında itişip kakışıyor. Küçük bir Cezayir kenti.

İşte sonunda kır. Marne'a doğru inen, uzun ve ıssız bir yol. İnci renginde olağanüstü bir ufuk, sisler içinde ürperen yolunmuş ağaçlar. Ta uzaklarda, demirden, büyük bir tren köprüsü. Dışleri dökülmüş gibi kopuk kemerlerine bakmak insana üzüntü veriyor. Perreux'den geçerken, yolun kıyısındaki bozulmuş bahçeler, yıkık ve üzünçlü evler arasında, küçük villaların birinde parmaklığın arkasında, kırımından kurtulmuş ve sereserpe açılmış, kocaman üç beyaz krizantem gördüm. Parmaklığı ittim, içeri girdim, ama o kadar güzeldiler ki koparmaya kıyamadım.

Tarlaların içinden Marne'a indim. Tam suyun kıyısına vardığım zaman, güneş, yüzünü yıkamış, dosdoğru ırmağa vuruyordu. Görünüm pek güzel. Karşıda, bir gün önce kanlı boğuşmalara sahne olan Petit-Bry, beyaz evlerini, yamaca, bağların ortasına dizmiş, sessiz duruyor. Irmağın bu yakasında, sazlar arasında bir kayık. Kıyıda bir küme asker, karşıdaki yamaca bakarak konuşuyorlar. Bunlar, Saksonların dönüp dönmediğini anlamak için Petit-Bry'ye gönderilen keşif kıtası. Ben de onlara katılıyorum. Kayıkla ırmağı geçerken kış yana oturan askerlerden biri, bana yavaşça:

- Chassepot (21) isterseniz, diyor, Petit-Bry belediye dairesi ağzına kadar dolu. Orada bir de karacı albayı vurmuşlar, uzun boylu, teni kadın gibi beyaz, sarışın bir adam. Yepyeni sarı çizmeleri de var.

Gözü ölünün çizmelerinde kalmış olacak ki, sürekli olarak:

- Vay canına be! Ne de güzel çizmeler! diye söyleniyor ve bakışları parlıyor.

Tam Petit-Bry'ye gireceğimiz sırada, ayağı çarıklı bir deniz eri, koltuğunun altında dört beş tüfekte, daracık bir yoldan görünüyor ve bize doğru koşu koşu gelerek:

- Gözünüzü açın; Prusyalılar geliyor! diyor.

Hemen alçak bir duvarın arkasına büzülüyoruz ve bakıyoruz. Üstümüzde, bağların tepesinde, önce bir atlı, başında miğferi, elinde filintası, eğerinin üzerinde öne doğru eğilmiş, melodramatik bir silüet. Arkasında öbür atlılar da ortaya çıkıyor, sonra sürüne sürüne bağların arasına dağılan piyadeler.

Bunlardan biri, pek yakınımızda, bir ağacın arkasını siper almış, kımıldamıyor. Uzun kara kaputlu, başının çevresine renkli bir mendil sarmış, iri yarı bir herif. Bulduğumuz yerden pek güzel bir hedef, ama neye yarar ki?... Keşif kıtası öğreneceğini öğrendi. Şimdi hemen kayığa. Kayıkçı sövmeye başlamış bile. Marne'ı sorunsuz geçiyoruz. Fakat tam yanaştığımız sırada, öteki kıyıdan kısık kısık bize sesleniyorlar:

- Hey kayık!...

Bunlar, benim deminki çizme meraklısıyla üç dört arkadaşı. Belediye dairesine kadar bir çıkalım demişler, şimdi de can havliyle geri dönüyorlar. Felakete bakın ki, onları karşı kıyıdan alıp getirecek kimse yok. Kayıkçı ortadan yok oldu. Irmağın kıyısında benimle birlikte bir deliğe girip büzülen keşif kıtasının çavuşu, pek zavallı bir tavırla:

- Kürek çekmesini bilmem ki!... diyor. Bu sırada ötekiler sabırsızlanıyor:

- Gelsenize be yahu! Gelsenize!

Gitmek gerek. Ne berbat angarya. Marne ağır ve sert. Var gücümle küreklere asılıyorum ve karşı kıyıyı buluncaya dek, yukarıdaki Sakson'un, ağaç arkasında, kıpırdamadan bana baktığını sırtımda duyumsuyorum...

Kıyıya yanaşınca, askerlerden biri öyle ivedi atlıyor ki, kayık suyla doluyor. Hepsini getirmeye olanak yok, kayık batacak. İçlerinden en

gözüpeki kıyıda kalıp beklemeye razı oluyor. Bu bir başıbozuk onbaşısı; maviler giymiş, kasketinin önüne küçük bir kuş iğnelemiş, sevimli bir delikanlı. Yeniden dönüp onu da almak istiyorum, ama her iki kıyıda karşılıklı bir yayılım ateşi başlıyor. Onbaşı, hiçbirşey söylemeden, biraz bekliyor. Sonra, duvarlara sürüne sürüne, Champigny'e doğru gidiyor. Adamın sonra ne olduğunu bilmiyorum.

AYNI GÜN - İnsanlarda olduğu gibi eşyada da dram, gülünce karışınca, umulmadık derecede yeğın bir korku ya da coşku uyandırıyor. Derin bir acı, gülünç bir yüzde belirince, sizi her zamankinden çok etkilemez mi? Daumier'nin fırçasına yakışan bir kentsoyluyu ölüm korkusu içinde ya da ölüsü getirilen çocuğuna hüngür hüngür ağlarken düşünün! Bunda insanın yüreğini burkan bir şeyler yok mudur? İşte Marne boyundaki bütün o kentsoylu villaları, o top pembe filizi yeşil, kanarya sarısına boyanmış o gülünç dağ köşkleri, tepesi kurşunla örtülü ortaçağ biçimi kuleler, yalancı tuğladan köşkler, beyaz madenden yuvarlakların sallandığı rokoko bahçeler, şimdi ben bunları savaşın dumanları içinde, mermilerle çökmüş çatıları, kırılmış rüzgâr işaretleri, mazgal mazgal olmuş duvarlarıyla, samana ve kana batmış görüyorum ve onlarda o korkunç yüzü buluyorum...

Üstümü başımı kurutmak için girdiğim ev de, tam o evlerden biriydi. Birinci kata, kırmızılı ve yaldızlı küçük bir salona çıktım. Daha duvarların kâğıtlanması bitmemişti. Yerde henüz kâğıt tomarlarıyla yaldızlı çıta parçaları vardı. Mobilyadan eser yoktu. Yalnızca şişe kırıkları, bir köşede de üstünde önlüklü bir adamın uyuduğu bir paspas. Her şeyde karışık bir barut, şarap, mum ve küflü saman kokusu... Pembe damarlı aptalca bir şöminenin karşısında, bir orta masasının ayağını yakıp ısıtıyorum. Bazen şömineye baktığım zaman, bana, bir yaz günü, öğleden sonra yazlığa, kendi halinde kentsoylucukların köşküne gitmişim gibi geliyor. Acaba arkamda, salonda tavla mı oynuyorlar?.. Hayır, bunlar tüfeklerini doldurup boşaltan başıbozuk nişancılar. Patlamaları önemsemezseniz, tıpkı tavla gürültüsüne benziyor... Her kurşunun karşı kıyıdan yanıtı geliyor. Ses, suyun üstünden geçerken sekiyor ve tepeler arasında durmadan yuvarlanıp gidiyor.

Salonun mazgallarından, parıldayan Marne, güneş içinde kıyı, bağların sırkaları arasından kocaman yabani tavşanlar gibi seğirten Prusyalılar görülüyor.

MONTROGUE TABYASI ANISI

Tabyanın tepesinde, burçta, kum torbalarının arkasındaki yarıklardan Châtillon'a karşı çevrilmiş uzun deniz topları, kundakları üzerinde hemen hemen dikine, kurumla baş kaldırmış. Böyle ağız yukarıda, iki yanda kulağa benzeyen kulplarıyla, nişan durumunda bulunan bu topları görenler, bunları aya karşı havlayan, ölüme uluyan kocaman av köpekleri sanırlar... Biraz aşağıda, bir düzlükte tayfalar, zaman geçirmek için, geminin bir köşesinde yaptıkları gibi, minimini bir İngiliz bahçesi oluşturmuşlar. Orada bir sıra, üstü yeşilliklerle örtülü bir kameriye, çimenler, yapma kayalar, dahası bir de muz ağacı var. Muz ağacı dedimse, öyle kocaman bir şey değil, sümbül fidanı kadar. Ama yine de muz ağacı işte. Pek güzel de yakışmış. Yeşil sorgucu, kum torbalarıyla mermi yığınlarının ortasında, insanın içine serinlik veriyor.

Ah Montrouge tabyasının minimini bahçesi! Çevresine bir parmaklık çekildiğini, içine de Carves, Desprez, Saisset'nin ve orada, o onur burcu üzerinde can vermiş öteki bütün babayiğit denizcilerin adlarını taşıyan bir taş dikildiğini görmeyi ne kadar isterdim!...

FOUILLEUSE'DE

20 Ocak sabahı.

Tatlı, yağmursuz, biraz kapanık bir hava. Tarlalık geniş toprak uzakta deniz gibi dalga dalga. Solda Valérien tepesine basamaklık eden kumlu yüksek tepeler. Sağda Gibet değirmeni, kanatları kopmuş, taştan küçük bir değirmen; düzlüğünde bir batarya var. Bir çeyrek saat, değirmene giden uzun siper boyunca yürüdüm. Siperin üstünde hafif bir ırmak sisi gibi bir şeyler dalgalanıyor. Yakılan ateşlerin dumanı. Askerler çömelmiş, kahve pişiriyorlar ve kendilerini öksürten, gözlerini kör eden yaş odunları üflüyorlar. Siperin bir ucundan öbür ucuna kadar uzanan kuru bir öksürük.

Fauilleuse. Küçük bir koruyla çevrilmiş bir çiftlik. Son hatlarımızın geri çekildiğini görmek için, tam zamanında gelmişim. Geri çekilen kıta, üçüncü Paris yedek alayı. Komutanları başta, tam takım, düzenle geçiyorlar. Dün akşamdan beri gördüğüm bu anlaşılmaz perişanlıktan sonra, bu görünüm biraz yüreğime su serpiyor. Arkalarından, iki atlı yanımdan geçiyor. Bir generalle yaveri. Atlar yavaş yavaş gidiyor; adamlar konuşuyor, sesleri çınlıyor. Yaverinki, genç ve dalkavukça bir ses:

- Evet, generalim... Hayır, hayır, generalim... Kuşkusuz, generalim.

General tatlı ve üzgün bir tavırla:

- Nasıl? Vuruldu, öyle mi? Vah zavallı çocuk... Zavallı çocuk!..

Sonra sessizlik ve sıkı toprakta atların tepinmesi...

Chélif veya Mitidja ovalarını andıran bu geniş ve üzücü görünümü seyretmek için, bir an yalnız kalıyorum. Boz önlüklü sedyeciler, avcı kolunda, kırmızı haçlı beyaz bayraklarıyla, çukur bir yoldan beliriyorlar. İnsan kendisini Haçlılar zamanında Filistin'de sanıyor.

AYAKLANMA GÖRÜNÜMLERİ

MARAIS'DE

Kimyasal madde ve bakamağacı kokularının dalgalandığı bu uzun ve eğri büğrü yolların nemli ve taşrayı andıran gölgesinde, II. Henri ve XIII. Louis döneminden kalıp da çağdaş sanayinin birer seltz suyu, bronz, kimyasal üretim fabrikası kılığına soktuğu bu eski konaklar, sandıklarla dolu bu küflü bahçecikler, ağır arabaların girip çıktığı, malta taşı döşenmiş bu iç avlular arasında, bu göbekli balkonlar, bu yüksek pancurlar, bu çürümüş ve kiliselerde mumları söndürmeye yarayan külâhlar gibi isli, sivri çatılar altında başkaldırının, özellikle ilk günlerde, bambaşka bir görünümü, sanki babayani ve özelliksiz bir durumu vardı. Her sokak başında bir barikat taslağı, ama nöbetçi hak getire. Ne top var, ne de mitralyöz. Acemi acemi, iş olsun diye, sırf yolu tıkamak ve sürü sürü yumurcakla kâğıttan donanmaların dalıp çıktıkları kocaman su birikintileri yapmak zevkiyle üst üste konmuş

kaldırım taşları... Bütün dükkânlar açık; dükkâncılar, kapılarının önünde gülüyorlar, bir kaldırımdan öbür kaldırıma siyaset yapıyorlardı. Başkaldıranlar bu adamlar değildi; ama, bu sessiz mahallelerin kaldırım taşları eşelenince, o eski alaycı ve şamatacı kentsoylu Paris'in ruhu uyanmış gibi, başkaldırımı keyifle izledikleri duyumsanıyordu.

Bir zamanlar Fronde yeli denen şey, şimdi Marais semtinde esiyordu. Büyük konakların ön yüzlerindeki taştan suratların o neşeli sırtıtışında:

- Biz bunu biliriz! der gibi bir görünüş vardı. İstemeye istemeye düşlemimde, sokaklarındaki kaldırım taşlarının sökülmesini kahkahalarla izleyen ve mağazalarının önünde bir barikat bulunmasıyla pek övünüyormuş gibi görünen bütün o ilaçcı, yıldızcı ve aktar takımına çiçekli ceketler, kısa ve daracık pantolonlarla kıyıları kıvrık geniş şapkalar giydirdiyordum.

Zaman zaman uzun, karanlık ve dar bir sokağın ucunda, Greve alanında, eski Belediye binasının güneşle yıldızlanmış bir duvarını ve süngülerin parıldadığını görüyordum. Bu ışıklı köşeden, boz renkte uzun kaputlu atlılar, tüyler havada, dörtnala geçip gidiyordu. Halk koşuyor, bağıışıyordu; bayrak sallıyordu. Acaba geçen Matmazel de Montpensier mi, yoksa general Cremer mi?.. Dönemler kafamda birbirine karışıyordu. Uzaktan, atını dörtnala süren bir Garibaldi habercisinin kırmızı gömleği, güneşte bana Kardinal de Retz'in cüppesi gibi geliyordu. Öbek öbek toplanmış halkın ağzından düşmeyen bu uğursuz oğlu uğursuz, acaba Mösyö Thiers miydi, yoksa Mazarin mi, bilemiyordum... Üç yüz yıl öncesini yaşıyorum sanıyordum.

MONTMATRE'DA

Geçen sabah, Lepic sokağı boyunca çıkarken, bir eskici dükkânında, dirseklerine dek şeritli, beli kılıçlı, üniformasını kirletmemek için üstüne meşin bir önlük geçirerek bir çift çizmeye pençe vuran bir ulusal koruman subayı gördüm. Bütün başkaldıran Monmartre'in tablosu, bu dükkân penceresinin çerçevesi içine girmiş.

Tepeden tırnağa silâhlı büyük bir köy düşününüz. Yalağın bir kıyısında mitralyözler dizilmiş, kilise alanı süngülerle kirpiye dönmüş, okulun önünde bir barikat, süt özü kutularının yanbaşımda mermi kutuları, bütün evler birer kışla olmuş, bütün pencerelerde tozluklar asılı, toplanma borusunu duymak için pencerelerden sarkan kepler, eski giysi satan küçücük dükkânların dip yanında pat küt eden dipçikler, bütün Monmartre tepesinde, yukarıdan aşağı bir matara, kasatura ve karavana yuvarlanması. Her şeye karşın, bu artık, silâh omuzda, çene kayışı inmiş "aman sıkı davranalım, gericiler bizi seyrediyor!" der gibi kaldırımı ezercesine rap rap yürüyerek Boulevard de Italiens'den geçen o acımasız ve öfkeli suratlı Monmartre değil. Başkaldıranlar burada, kendi evlerindeler ve toplarla barikatlara karşın, başkaldırıların üzerinde başıboş, dingin ve dostça bir havanın dalgalandığı duyumsanıyor.

İnsana acı ve üzüntü veren tek görünüş, bu kırmızı pantolonların, sarhoş, kir içinde, üst baş yırtık pırtık, sakal bir karış, sıralar üzerine yatmış, kaldırımlara uzanmış, belediye alanını geçilmez kılan, zuhaf, kur'a, yedek, bu her silâhtan asker kaçaklarının uğultulu kaynaşması... Tam oradan geçerken, bu zavallılardan biri, bir ağaca çıkmış, kahkahalar ve yuhalar arasında, kekeleye kekeleye, halka söylev çekiyordu. Alanın bir köşesinde bir tabur, istihkâmlara gitmek üzere, yürüyüşe geçiyor. Subaylar, kılıçlarını sallayarak:

- İleri marş! diye bağıyorlar. Trampetçiler saldırı havası çalıyor ve milisçikler, aşka gelerek, ta sonlarında birkaç tavuğun bağışarak kaçıştığı görülen uzun ve ıssız bir yola saldırıyorlar.

Ta tepede, yeşil bahçelerle sarımtırak yamaçların aralığından, karargâha çevrilen Moulin de la Galette, ulusal savunmanların gölgeleri, sıra sıra çadırlar, öbek öbek dumanı tüten ateşler görülüyor. Bütün bunlar, yağmurlu ve karanlık bir gökyüzüyle tepenin o bakır çalığı toprağı arasında, bir dürbünün ucundaymış gibi, belirgin ve ince, belli oluyor.

SAINT-ANTOINE'IN DIŞ MAHALLELERİNDE

Paris kuşatma altındayken, Ocak ayında bir gece, Nanterre alanında, bir başıbozuk taburunun içindeydim. Düşman asıl mevzilerimize saldırmıştı ve oradakilerin yardımına koşmak için, ivedi ivedi silâh kuşanılıyordu. Erler, yelde ve karda, el yordamıyla saf olup sayarken, bir sokak başından bir devriyenin, önünde fener, sükün ettiğini gördük.

- Dur! Kimdir o?

Keçi melemesi gibi titrek bir ses yanıt verdi:

- 48 yedekleri!

Bunlar, kısacık kaputlu, kepilerini yan giymiş, görünümleri delikanlı, minimini adamcağızlardı. İki adımdan bile, gönüllü çocuklara benziyorlardı. Çavuşları kendini tanıtmak için yaklaşınca, fenerlerimizin ışığında bumburuşuk, kıpırık gözlü, apak keçi sakallı, yerden bitme bir yaşlı adam göründü. Gönüllü çocuk, yüz yaşında vardı. Ötekiler de kendisinden pek genç değildi. Üstelik bir de Paris ağzı, bir ali kiran baş kesen tavrı! Pinpon yumurcaklar.

Daha bir gün önce ileri karakollara gönderilen bu zavallı yedekler, ilk devriyelerinde yollarını şaşırılmışlar. Hemen kendilerine yolları gösterildi:

- Çabuk olun, arkadaşlar, Prusyalılar saldırıya geçti.

Zavallı pinponlar, yürekleri ağızlarına gelerek:

- Ha! Ha!.. Prusyalılar saldırıya geçmiş! diyerek soldan geri ettiler ve yaylım ateşiyle sarsılarak dans eden fenerleriyle, karanlığın içine dalıp gözden yittiler...

Bu minimini cücelerin bende uyandırdığı sıradışı izlenimi, olanağı yok anlatamam. Öyle yaşlı, öyle bitkin, öyle şaşkın görünüyorlardı ki! Pek uzaklardan gelmiş gibi bir görünüşleri vardı! 1848'den beri dağ tepe dolaşan, yirmi üç yıldan beri yolunu arayan bir hayalet devriye karşıma çıkmış sandım.

Saint-Antoine'ın dış mahallelerinde başkaldıranlar da bana o gördüklerimi anımsattı. Orada da sonsuza dek yolunu şaşırılmış, yaşlanmış ama uslanmamış o 48'den kalmalarla, ak saçlı başkaldıracılarla ve onlarla birlikte iç savaşların bütün o eski numaraları, iki üç katlı klâsik barikatlar, tepede dalgalanan kızıl bayrak, topların kuyruğunda gösterişli, sıvanmış kollar ve:

- Dolaş, hemşerim! diyen ters suratlarla ve hemen arkasından çatılan süngülerle karşılaştım...

Bu kocaman "babil kulesi" semtinde, ne devinim, ne telâş! Trône'dan Bastille'e dek, silâh başına, saf bağlama, el koyma, adam tutuklama, sokak ortasında kulüp toplantıları, Sütun'u ziyaretler, parolayı unutmuş çakırkeyif devriyeciler, kendi kendilerine ateş alıveren tüfekler, Basfroid sokağındaki kurula götürülen sütü bozuklar, toplanma, denetim boruları, çan çalmalar, gırla. Hele o çanlar. Bu azgınlar, çanlarını sallamaktan hiç bıkmıyorlar. Akşam olur olmaz, çan kuleleri deliriyor ve çanlarını, zilli maşa gibi, habire sallayıp duruyor. Sarhoşun soluk soluğa, aklına estiği gibi, gelişigüzel, hıçkırık tutmuş ve yorulmuş gibi kesik kesik bir çan çalışı var. İnanmışın, yabani yabani, var gücüyle, ip kırılıncaya dek, hiç durmadan başka bir çan çalışı var. Sonra gevşegin, isteksiz isteksiz, uykulu notaları yat borusu gibi ağır düşen ayrı bir çan çalışı var...

Bütün bu curcuna, bu çanların ve kafaların pusulayı şaşırması arasında, bir şey gözüme çarpıyor. Lappe sokağıyla çevremizdeki dar yol ve geçitlerin sessizliği. Burası, sanki Auvergnelilerin hanı. Cantal çocukları, sanki bin fersah uzaktaymış gibi başkaldırıya aldırmadan, sessiz sessiz, eski öteberilerine alıcı bulmaya çalışıyorlar. Geçerken, bütün o Remonecçikleri, kapkara dükkânlarının içinde, iş gücüne uğraşır görüyorum. Kadınlar, kapılarının taşlarına oturmuş, yün örerek, kendi lehçelerinde konuşuyorlar ve kıvırcık saçları demir tozuna bulanmış küçük çocuklar, yolun ortasında yuvarlanıp duruyorlar.

GEÇİCİ SAL

Savaştan önce orada, beyaz taşlardan iki yüksek ayağı ve balonlarla gemilere öylesine güzellik veren görünümüyle Seine ırmağının

ufuklarında süzölen katranlı halatlarıyla, güzel bir asma köprü vardı. Ortadaki büyük kemerlerin altından, günde iki kez duman kasırgaları içinde, bacalarını indirmeye bile gerek kalmadan, bir çatanayla arkasındaki mavnalar geçirdi. Yanlarda çamaşır yıkayan kadınların tahta iskemleleriyle tokmakları dururdu ve küçük balıkçı kayıkları halkalara bağılı kalırdı. Suyun serinliğıyle kıvıldanan büyük bir yeşil perde gibi çayırlar arasında gerilmiş duran iki yanı kavaklı bir yoldan köprüye geçilirdi. Görünöme doyum olmazdı...

Bu yıl her şey değışmiş. Kavaklar yine yerinde, ama yol çıkmaz olmuş. Çünkü köprü yok. Her iki ayak da havaya uçurulmuş ve taşlar çevreye dökölüp kalmış. Sarsıntıyla yarı yarıya yıkık olan beyaz geçiş kulübesi (22), barikat ya da yıkıntı, taze bir ören görünümünde. Halatlar, demir teller, üzüntü verici biçimde suya dalmış, köprünün çöken tabanı, suyun ortasında, kocaman bir gemi leşi gibi duruyor. Mavnacılar görsün diye, üzerine bir de kırmızı bayrak dikilmiş. Seine ırmağı, çalı çırpı, çürümüş tahta türünden ne getirmişse, hepsi de oraya takılıp kalmış, çalkantılar ve burgaçlar yaratan bir set oluşturmuş. Görünümde bir yırtık, bir gedik ve yıkım kokan bir şey var. Ufkun üzöncünü bir kat daha arttırmak için, köprüye giden iki yanı ağaçlıklı yolun yeşilliğı seyrekleşmiş. O kadar sık yapraklı bütün o güzelim kavaklar, tepelerine kadar kurt üşüşmüş -ağaçlar da istilâya uğruyorlar-, tomurcuksuz, sıskalaşmış, kırık dökük dallarını uzatıyorlar ve artık kullanılmayan bu ıssız ve geniş yolda, kocaman beyaz kelekler ağır ağır uçuşuyor...

Köprü yeniden yapılıncaya dek, oraya kocaman bir sal getirmişler. Hani içine arabaları koşulu, çift beygirlerini sabanlarıyla birlikte ve suyu görüp de sallantı başlayınca gamsız gözleri yuvarlak öküzlere doldurdukları o kocaman sallardır ya, onlardan biri. Hayvanlarla arabalar tam ortasına konur; yanlarda da yolcular, köylüler, kasabadaki okula giden çocuklar, yazlıktaki Parisliler yer alır. Beygirlerin başlıkları yanında tüller, kordelâlar dalgalanır. Sanki batmış bir gemiden kurtulanların salı. Yavaş yavaş ilerliyor. Zaten geçilmesi pek uzun süren Seine, eskisinden daha geniş gibi. Çöken köprünün yıkıntıları arkasında, hemen hemen birbirine yabancı bu iki kıyı arasında ufuk, bir tür yürek burkucu görkemle büyüyor.

O gün suyu geçmek için pek erken gelmişim. Henüz kumsalda kimseler yoktu. Salcının ıslak kuma oturtulmuş köhne bir vagon olan küçücük evi, kapalı ve sisten sırsıklamdı. İçeride çocukların öksürdüğü duyuluyordu.

- Hey, Eugéne!

Salcı, ayağını sürüye sürüye ortaya çıktı:

- Geldim, geldim!

Oldukça genç, yakışıklı bir kayıkçıydı. Ama son savaşta topçuluk etmiş, ayağında bir mermi parçası, yüzü çentik, romatizmadan kaskatı kesilmiş olarak dönmüştü. Adamcağız beni görünce gülümsedi:

- Bu sabah kalabalıktan rahatsız olmayacaksınız, Mösyö.

Gerçekten salda benden başka kimse yoktu. Fakat salcı palamarı çözmeden önce, yolcular bastırdı. İlk Corbeil pazarına giden şişman bir köylü kadın, her kolunda kocaman bir sepet. Sepetler, o yarma bedenine daha okkalı bir görünüm vermiş, onu sımsıkı ve dimdik yürütüyor. Sonra, kadının arkasından, çukur yolda, sisler içinden, belli belirsiz öteki yolcular da görünüyor. Önce yalnızca seslerini duyuyoruz. Tatlı ve ağlamaklı bir kadın sesi:

- Ah Mösyö Chachignor, size yalvarırım, bize eziyet etmeyin... Görüyorsunuz ki şimdi çalışıyor... Süre verin de borcunu ödeyebilsin... Sizden yalnızca bunu istiyor.

Dışsiz ve huysuz, yaşlı bir köylü sesi:

- Süre vere vere bıktım artık... Süre filân tanımam. Artık iş, icraya düştü. onlar yapacaklarını bilirler... Hey Eugéne!

Salcı bana yavaşça:

- Bu Chachignot keratasıdır, dedi. Buradayım! Buradayım!

O sırada kumsala, kalın çuhadan bir redingot giymiş, başına da yepyeni ve kocaman bir ipek silindir geçirmiş, uzun boylu yaşlı bir adamın geldiğini gördüm. Bu güneşten kararmış, cildi çatlak çatlak, boğumlu elleri çapa çalmaktan bozulmuş köylü, efendi elbisesi içinde,

olduğundan daha kara, daha yağız görünüyordu. İnatçı bir alın, kızılderililerinkine benzeyen kocaman bir gaga burun, huysuzluğunu gösteren buruşuklarla çevrili kısık bir ağız, suratına Chachignot adına pek uygun, acımasız bir görünüş veriyordu.

Sala atlarken, öfkeden titreyen sesiyle:

- Haydi, Eugéne, yürüt bakalım! dedi.

Köylü kadın, salcı palamarları çözerken, yaşlı adama yaklaştı:

- Yine kime kızdınız böyle, Chachignot baba? diye sordu.

- Ha, sen misin Blanche?.. Sorma... Tepem atıyor... Kime olacak? Şu Mazilier edepsizlerine! Yumruğuyla, hıçkıra hıçkıra çukur yoldan dönen ufacık ve sıska bir gölgeyi gösteriyordu.

- Ne yaptı bunlar size?

- Daha ne yapacaklar! Bana dört kira borçları var. Üstelik bütün şarabımın üstüne de yattılar. Bir metelik bile verdikleri yok... Ben de şimdi, hepsini sokağa atırmak için icraya gidiyorum.

- Ama Mazilier, mert adamdır, doğrusu. Borcunu veremiyorsa, belki de suçu yoktur... Bu savaştan zarar görenler o kadar çok ki.

Yaşlı köylü artık coştı:

- Aptalın biri... Prusyalılarla iş yapar, pek iyi de zengin olabilirdi: Ama istemedi. Geldikleri zaman meyhanesini kapadı, tabelâsını indirdi... Öteki meyhaneciler, savaş boyunca para kırdılar. Ama onun eline bir metelik bile geçmedi... Bununla da kalsa yine iyi. Heriflere kafa tutarak, kendisini hapse attırdı... Aptalın biri, dedim ya! Bu işler onun nesine gerekti! Asker miydi? Akıllı uslu şarabını satsaydı ya. Hiç olmazsa şimdi borcunu verirdi... Bırakın şu edepsizi! Yurtseverlik neymiş, ben ona gösteririm.

Öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, gömlekle dolaşmaya alışık köylülerin o kaba saba devinimleriyle, kocaman redingotunun içinde kıvranıp duruyordu.

O söz söyledikçe, köylü kadının biraz önce Mazilierlere karşı acımayla dolu olan çakır gözleri, gittikçe katı, hemen hemen tiksindir gibi bir anlam alıyordu. Eh, o da bir köylüydü. Bu insanlar, para kazanmak istemeyenleri adam yerine koymazlar. Önceleri:

- Karısı için ne yıkım! diyordu. Biraz sonra:

- Evet, doğru... İnsan bahtına arka çevirmemeli... dedi. Sonunda:

- Hakkınız var babacığım, insan borcunu vermeli, sonucuna vardı. Chachignot'ya gelince, o boyuna dişlerini sıkarak:

- Aptalın biri... Aptalın biri... diyordu.

Salın ucunda sırtığını suya batırıp çıkarırken kulağı hep onlarda olan salcı, söze karışacak oldu:

- Böyle huysuzluk etmeyin, Chachignot Baba. İcraya gitmekten ne kazanacaksınız?... Bu yoksulun eşyasını sattırmakla elinize ne geçecek? Paraya öyle pek gereksinmeniz de olmadığına göre, biraz daha bekleyin, ne olur?

Yaşlı adam, bacağını ısırılmışlar gibi, salcıya döndü:

- Senin de lâf etmeye hakkın var ya, serseri herif! Aslında sen de, o yurtseverlerdensin... Şu duruma bakın da acımayın! Beş çocuk, metelik yok, sonra sen git de, kimse zorlamadan top atmakla vakit geçir... Sorarım size Mösyö (galiba aşağılık herif bana söylüyordu!), bütün bunlar ne işimize yaradı? Örneğin şu adam, suratını paramparça ettirmekten, eski yerini yitirmekten ne kazandı ki!... Şimdi de, yellerin cirit oynadığı bir barakaya çingene gibi sığınmış, oturuyor. Çocukları hastalıktan baş kaldıramıyor. Çamaşır yıkamaktan karısının imanı gevremiş... Sanki bu da aptalın biri değil mi?

Salcının gözlerinde bir öfke şimşeği çaktı; rengi atan suratının ortasında yara izinin, apak, derinleştiğini gördüm. Fakat kendini tuttu ve bütün hıncını eğriltecek kadar kuma sapladığı sırtığından aldı. Bir söz daha söyleseydi, şimdiki yerinden de olabilirdi. Çünkü M. Chachignot, bu ülkede sözü geçen biridir; kendisi belediye meclisi üyesidir de.

SANCAKTAR

I

Alay, bir demiryolu tümseği üzerinde savaşıyor ve tam karşıda, orman içinde toplanmış bütün Prusya ordusunun ateşine hedef oluyordu. Birbirlerine seksen metreden ateş ediyorlardı. Subaylar:

- Yat! diye bağıyor, fakat kimse uymak istemiyor ve gururlu alay, sancağının çevresinde küme olmuş, ayakta duruyordu. Bu batan güneş, başaklı buğday ve otlak ufkunda, bu dağınık ve karışık bir dumanla sarılmış insan kitlesi, kendisini kırların ortasında ürkünç bir fırtınanın ilk esintisine kaptırmış bir sürüyü andırıyordu.

Bu tümseğin üzerine ne kadar da demir yağıyordu! Yaylım ateşinin takırtısından, hendeğe yuvarlanan karavanların boğuk gürültüsünden, uğursuz ve çınlayan bir çalğının telleri gibi, savaş alanının bir ucundan öbür ucuna, uzun uzun titreşen kurşunlardan başka bir şey duyulmuyordu. Başların üzerinde yükselerek mermilerin yeliyle çırpınan sancak, zaman zaman dumana dalıyordu. O zaman, silah seslerini, can çekişmelerini, yaralıların sövgülerini bastıran gür ve gururlu bir ses duyuluyordu:

- Bayrağa, çocuklar, bayrağa!.. Hemen o anda, bir subay, o kızıl sisin içinde bir gölge gibi belirsiz atılıyor ve yiğit bayrak yeniden canlanarak, yine çarpışmaların üstünde dalgalanıyordu.

Yirmi iki kez düştü!.. Yirmi iki kez, can verenin elinden kurtulan sopası, henüz daha sıcakken yakalandı ve yeniden kaldırıldı. Güneş batıp da alaydan ne kaldıysa -bir avuç adam- ağır ağır geri çekilirken, sancak, günün yirmi üçüncü sancakçısı olan Hornus Çavuş'un elindeydi ve paçavra gibiydi.

II

Bu Hornus Çavuş üç kez gönüllü yazılmış, bön bir adamcağızdı. İmzasını atmaktan başka bir şey bilmezdi ve ancak yirmi yılda erbaş olabilmmişti. Yetimevi çocuğu olmanın bütün sefilliği, kışlanın bütün o insanı aptallaştırıran yaşamı, bu dar ve inatçı alından, bu çantayla

kamburlaşmış sırttan, safta giden erlere özgü bu sallapati yürüyüşten belli oluyordu. Üstelik biraz da kekemeydi, ama bayrakçı olmak için güzel konuşma yeteneğine gerek yoktur. Daha çarpışma akşamı, albayı kendisine:

- Bayrak sende, öyle mi arkadaş? Peki, öyleyse hep sende kalsın! demişti. Alayın kantincisi kadın, yağmur ve ateş yemiş zavallı sefer kaputunun üstüne, hemen bir teğmen şeridi teyelleiyiverdi.

Aşağılık koşullarda geçmiş bütün bir yaşamının biricik övüncü, bu oldu. Daha o anda, yaşlı erin beli doğruldu. Kambur kambur, gözler yerde yürümeye alışık olan bu zavallı insanın yüzünde bir gurur parladı; bakışları, bez parçasının dalgalandığını görmek ve onu dimdik, yükseklerde, ölümün, hayınlığın ve bozgunun üstünde tutmak için, hep yukarıya dikildi.

Savaş günlerinde, bayrağın meşin koruyucusu içinde sımsıkı duran sopasına iki elle yapıştığı zaman, Hornus'tan daha mutlu insan görmemişsinizdir. O artık konuşmaz, kımıldanmazdı. Rahip gibi ciddî dururdu. Onun bu durumunu görenler, elinde kutsal bir şeyler olduğunu anlardı. Bütün yaşamı, bütün gücü, kurşunların saldırdığı bu güzel, yaldızlı bez parçasına kenetlenen parmaklarında ve:

- Hele bir almaya kalkışın da göreyim! der gibi Prusyalılara dimdik, meydan okurcasına bakan gözlerindeydi.

Kimse böyle bir işe kalkışmadı; ölüm bile. Borny gibi, Gravelotte gibi en kanlı çarpışmalardan sonra sancak, her yeri parçalanmış, delik deşik olmuş, yaralardan saydam bir duruma gelmişti; ama onu taşıyan, hep o koca Hornus'du.

III

Sonra, eylül gelip çattı. Ordu Metz önlerindeydi; dünyanın bu en birinci askerlerinin ablukadan, topların pas tuttuğu devinimsizlikten, yiyecek ve haber yokluğundan yürek güçleri sarsılarak, çatılmış tüfeklerinin yanbaşında hummadan ve sıkıntıdan öldükleri bu çamur denizindeki uzun mola... Ne komutanlarda, ne de erlerde inanç kalmıştı. Yalnızca Hornus'un güveni sarsılmamıştı. Onun her şeyi, o üç

renkli bez parçasıydı. Onu yanında duyumsadıkça, yenilmek söz konusu değildi. Ama ne çare ki, artık çarpışma yapılmadığı için, albay sancağı Metz'in kıyı mahallelerinin birindeki evine götürdü ve Hornuscuk, aşağı yukarı, çocuğunu sütnineye vermiş anneye döndü. Akli hep sancaktaydı. Pek çok sıkıntı bastığında bir koşu Metz'e gidiyor, yalnızca onu hep aynı yerde, rahat rahat duvara dayanmış görmekle, gönlü yiğitlik ve sabırla dolarak yerine dönüyor; ıslak çadırına Prusyalıların siperleri üzerinde dalga dalga açılmış o üç renkli bayrakla savaş ve ileri yürüyüş düşlemleri getiriyordu.

Mareşal Bazaine'in bir günlük buyruğu, bütün bu düşlemleri bir anda çökertti. Hornus, bir sabah uyanınca, ordugâhı uğultu içinde buldu. Askerler öbek öbek olmuş, coşkulu coşkulu birbirlerini kışkırtarak, kudurmuş gibi bağıryorlar ve sanki suçluyu göstermek istiyorlarmış gibi, hep birden, kentin aynı yönüne yumruk kaldırıyorlardı.

- Yakalayalım şunu!... Kurşuna dizelim! diye bağırsılıyordu. Subaylar buna hiç ses çıkartmıyorlardı... Sanki erlerinin önünde utanıyorlarmış gibi başları eğik, alargada dolaşıyorlardı. Gerçekten de utanılacak şeydi. Tepeden tırnağa silahlı, henüz eli ayağı tutan yüz elli bin askere, kendilerini savaşmadan düşmana teslim eden mareşalin buyruğu okunmuştu.

Hornus sapsarı kesilerek, kendi kendine:

- Ya sancaklar ne olacak? dedi... Sancaklar da, ne varsa, tüfeklerle birlikte, savaş araç ve gereçleri olarak ne kalmışsa, hepsi birlikte teslim edilecekti.

Zavallı adam:

- Va.. va... vay canına... diye kekeledi. Ne olursa olsun, benimkini alamazlar... Ve kente doğru koşmaya başladı.

IV

Kentte de küçük bir koşuşturma vardı. Ulusal korumanlar, halk, yedekler bağırsıyor, çırpınıp duruyorlardı.

Temsilci kurulları, öfkeden titreye titreye mareşale çıkmaya gidiyorlardı. Hornus'a gelince, onun gözü hiçbir şey görmüyor, kulağı hiçbir şey işitmiyordu. Faubourg sokağından geçerken, kendi kendisine söyleniyordu:

- Sancağımı elimden almak ha!.. Hadi be sen de! Buna olanak mı var? Kimin hakkı var? Canı isterse yaldızlı arabalarını, Mexico'dan getirdiği o canım gümüş takımlarını, nesi varsa, Prusyalılara versin! Ama sancak, o benim malım... Benim namusum. Hele bir el sürmeye kalksınlar!

Koşması ve kekemeliği yüzünden böyle kesik kesik söyleniyordu ama ne yapacağını da pek iyi biliyordu adamcağız. Açıkça şuna karar vermişti. Sancağı alacak, alayın ortasına götürecektir ve peşi sıra gelmek isteyenlerle birlikte, Prusyalıların göbeğine basa basa geçecek.

Varacağı yere vardığı zaman, kendisini içeriye bile bırakmadılar. Öfkesinden ateş püsküren albay da, kimseyi görmek istemiyordu. Ama Hornus, yüzgeri edecek takımından değildi. Sövüyor, bağıriyor, nöbetçi çavuşunu itip kakıyordu:

- Sancağım be... Sancağımı istiyorum, yahu...

Sonunda bir pencere açıldı:

- Sen misin, Hornus?

- Benim albayım, ben...

- Bütün sancaklar cephanelikte... Sen de oraya git, sana bir alındı belgesi verecekler...

- Alındı belgesi mi?. Ne yapayım ben onu?...

- Mareşalin buyruğu bu...

- Ama, albayım...

- Kafa şişirme artık!.. Pencere kapandı.

Hornuscuk sarhoş gibi sendeliyordu.

Aklı başka yerde, makina gibi:

- Alındı belgesi, alındı belgesi... diye söylenip duruyordu... Sonunda yola düzüldü. Yalnızca bir şey anlamıştı. Sancak cephanelikteydi ve her ne pahasına olursa olsun, onu yeniden ele geçirmek gerekiyordu.

V

Cephaneliğin kapıları, Prusyalıların avluda dizili bekleyen yük arabaları geçsin diye, ardlarına kadar açık duruyordu. Hornus içeri girerken, sırtında bir ürperme duydu. Öteki bütün sancakçılar, elli altmış kadar subay, üzgün ve sessiz, oraya toplanmıştı. Hele yağmur altında duran o iç karartıcı arabalar, arkada da, baş açık, küme olmuş bu adamlar. Sanki gömme töreni vardı.

Bir köşede de Bazaine ordusunun bütün sancakları, çamurlu kaldırım üstünde, karmakarışık, yığın olmuştu. Bu göz alıcı ipek parçalarının, bu sırma saçak ve oymalı sap döküntülerinin, yere atılmış, yağmura ve çamura bulanmış bütün o şanlı takım taklavatın görünüşü yürekler acısıydı. Bir levazım subayı sancakları birer birer alıyor ve her sancakçı, alayının adı geçer geçmez, alındı belgesini almak için saftan çıkıyordu. İki Prusyalı subay, kaskatı, hiç renk vermeden sancakların arabalara yükletilmesini gözetiyorlardı.

Ey şanlı kutsal kalıntı; yırtıklarınızı göstererek, kanatları kopmuş kuşlar gibi üzgün üzgün kaldırımı süpürerek, böyle kalkıp gidiyordunuz, öyle mi? Kirlenmiş güzel şeylerin utancıyla gidiyordunuz ve her biriniz Fransa'dan bir şeyler götürüyordunuz. Uzun yürüyüşlerin güneşi, soluk kıvrımlarınızın arasında kalmıştı. Kurşun izlerinde, nişan alınan sancağın altında rastgele can vermiş, bilinmeyen ölülerin anılarını saklıyordunuz...

- Sıra sende, Hornus... Seni çağırıyorlar... Git de belgeni al...

Demek alındı belgesi işi ha!

Sancak orada, önündeydi. Kendi sancağı, hepsinin en güzeli, en yararlısı... Onu görünce, kendisini yine orada, tümseğin üstünde sandı. Kurşunların ıslık çaldığını, paramparça olan karavanların gürültüsünü ve:

- Bayrağa, çocuklar! diye bağırarak albayın sesini duyuyordu. Sonra, toprağa düşen yirmi iki arkadaş. Kendisi, yirmi üçüncüsü, tutacak kol kalmadığı için sallanan zavallı sancağı kaldırmaya, ona destek olmaya koşuyordu. Ah o gün, onu ölünceye dek savunacağına, elinden düşürmeyeceğine ant içmişti. Ama şimdi...

Bunları düşününce, yüreğindeki bütün kan beynine sıçradı. Sarhoş, kendisinden geçmiş gibi, Prusyalı subayın üzerine atıldı, sevgili sancağını sımsıkı yakalayarak çekip aldı. Sonra:

- Sanca... diye bağırarak, dimdik, yukarıya kaldırmaya çalıştı, ama ses boğazına tıkanıp kaldı. Sancak sapının titrediğini, ellerinden kaydığını duyumsadı. Bu bitkinlik havasında, teslim olmuş kentlerin üstüne çöken bu ölüm havasında, artık sancaklar dalgalanamaz, gururu olan hiçbir şey yaşayamazdı... Ve koca Hornus, yıldırım çarpmış gibi, yere yığıldı.

CHAUVIN'İN ÖLÜMÜ

Ona ilk kez, ağustosun bir pazar günü, o zamanlar İspanya - Prusya olayı denen şeyin başlangıcında, trende rasgelmişim. Kendisini hiç görmemişim, ama yine o anda tanıdım. Uzun boylu, kuru, kırçıl, yüzü kıpkırmızı, gaga burunlu, hep ateş püsküren ve yalnızca köşede yakasına nişan kordelasını takmış kişiye çevrilince yumuşayan fal taşı gibi gözler; kısa, dar, direngen bir alın; hani o aynı düşüncenin hep aynı yerde durmadan işleye işleye sonunda pek derin bir tek kırışık kazdığı alınlardan biri; bön ve kabadayı bir görünüş; üstelik de "Fransa ve Fransız bayrağı" derken "rrr"lara ürkütücü bir trampet çaldıran söyleyişi... Kendi kendime:

- İşte Chauvin bu! dedim.

Gerçekten de Chauvin'di. O güzelim, boyuna söylev çeken, el kol sallayan, gazetesiyle Prusya'ya tokat atan, bastonu havada Berlin'e giren, sarhoş, sağır, kör, zır deli görünüşüyle Chauvin. Uzlaşma? Yok! Anlaşma? Hadi canım sen de! İlle de savaş! Ne pahasına olursa olsun, kesinlikle savaş!

- Ya hazır değilsek, Chauvin?...

Chauvin, yerinden kalkarak, diken diken olmuş bıyıklarının altından, camları sarsacak kadar yuvarladığı "rrr"larla:

- Mösyö, Fransızlar her zaman hazırdır!... diye yanıt veriyordu. Aptal, sinir adam! Adının çevresinde sürüp giden ve kendisine gülünç bir ün sağlayan bütün o alayların, o şarkıların ne kadar yerinde olduğunu anladım!

Bu ilk karşılaşmadan sonra, bir daha onunla yüz yüze gelmemeye kararlıydım. Ama yazgının şaşırtıcı bir cilvesi olacak, onu hep yolumun üstünde buldum. Önce senatoda, M. de Grammont'nun senatonun yüce üyelerine, gösterişli bir tavırla savaşın ilan edildiğini bildirdiği gün. Bütün o titrek alkışların arasında, tribünlerden ürkünç bir "Yaşasın Fransa!" narası duyuldu. Başımı kaldırıncaya, yukarıda, frizler arasında, Chauvin'in çırpınıp duran upuzun kollarını gördüm. Aradan çok geçmeden, onun Opera'da, Girardin'in locasında, ayağa kalkmış, Alman "Ren"ini söylemelerini istediğini ve bu şarkıyı bilmeyen şarkıcılara:

- Siz havasını öğreninceye kadar Ren'i geçeceğiz! diye çıktığını duydum. Artık nereye gitsem, karşıma o çıkıyordu. Bu saçma Chauvin'i her yerde, sokakların, bulvarların köşelerinde, hep bir sıranın, bir masanın üstüne tünemiş olarak, trampetler, dalgalanan bayraklar, Marseillaiseler arasında, cepheye giden erlere purolar dağıtırken, hasta arabalarını alkışlarken, kıpkırmızı kesilen başıyla, kalabalığa tepeden bakarken görüyordum. Öyle gürültücü, öyle şamatacı, öyle kapsayıcı bir görünüşü vardı ki, Paris'te altı yüz bin Chauvin var duygusunu veriyordu. Gerçekten, bu dayanılmaz görünümünden kaçmak için, insanın evine girip kapanacağı, kapıları, pencereleri sımsıkı örteceği geliyordu...

Fakat Wissembourg, Forbach ve bizce bu hazin ağustos ayını uzun ve hemen hemen kesintisiz bir karabasan, hummalı ve ağır bir yaz karabasana durumuna getiren bütün bir ağır yenilgiler dizisinden sonra, insan nasıl evinde kapalı kalır? Nasıl olur da, haber ve duyuru peşinde koşan, bütün gece şaşkın ve karmakarışık yüzlerle sokak fenerlerinin altında dolaşan o canlı kaygıya karışmaz? İşte o akşamlar, yine Chauvin'e rasgeliyordum. Bulvarlarda, bir öbekten

öbür öbeğe gidiyor, sesi çıkmayan kalabalığın ortasında, umutlu, iyi haberlerle dolu, başarıdan güvenli, her şeye karşın, birbiri ardına yirmi kez:

- Bismarck'ın beyaz zırhlı atlıları, son erine dek yok edilmiş.. haberini yineleyerek soluğunu tüketiyordu.

Şaşılacak şey! Chauvin bana artık öyle pek gülünç gelmiyordu. Söylediklerinin bir sözcüğüne bile inanmıyordum, ama ne zararı var, onu dinlemek hoşuma gidiyordu. Gözünün bağlı olmasına, böbürlenme takıntısına, bilgisizliğine karşın, bu şaşırtıcı adamda, için için yüreği ısıtan bir alev gibi, canlı ve sönmek bilmeyen bir ateş duyumsanıyordu.

Uzun kuşatma aylarında, o kuru ekmek ve at etiyle geçen korkunç kışta, bu aleve pek gereksinmemiz oldu. Bütün Parisliler şunu kabul ederler ki, Chauvin olmasaydı Paris sekiz gün bile dayanamazdı. Daha başlangıçta Trochu:

- Canları ne zaman isterse girebilirler! diyordu.

Chauvin:

- Giremezler! diyordu. Chauvin'in inancı vardı; Trochu'nün yoktu. Chauvin her şeye inanıyordu, noterce onaylanmış tasarımlara, Bazaine'e, yarmalara inanıyordu. Her gece, Etampes yönünden Chanzy'nin toplarını, Enghien yönünden Faidherbe'in silah atan deniz erlerinin ateşlerini duyuyordu. Asıl işin şaşılacak yanı, biz de aynı şeyleri duyuyorduk. Bu kahraman andavallının ruhu bizlere o kadar bulaşmıştı ki...

Hey gidi babayiğit Chauvin!

Karla dolu, sarı ve basık gökyüzünde, güvercinlerin ak kanadını, herkesten önce o görürdü. Gambetta, bize o açık seçik palavralarından birini gönderdiğinde, belediyenin kapısında onu gür sesiyle Chauvin okurdu. O berbat aralık ayı gecelerinde, halk, dizi dizi, kasap dükkânlarının önünde titreşerek sıra beklerken, Chauvin, hiç umursamadan araya katılır ve sayesinde bütün o aç insanlar, gülmek, şarkı söylemek, karın üstünde hora tepmek gücünü bulurdu.

Chauvin, "le, lon, la, bırakın şu Prusyalılar geçsin Lorraine'e!" diye şarkıya başlayınca, lapçinler (23) tempo tutar ve yün başlıkların altında o umarsız solgun suratlara, bir dakika için, can gelirdi. Yazık! Bütün bunlar hiçbir işe yaramadı. Bir akşam, Drouot sokağından geçerken, kaygılı bir kalabalığın, sessizce, belediye dairesi çevresinde kaynaştığını gördüm ve bu arabasız, ışısız, koca Paris'te Chauvin'in etkileyicilikle şişen sesini duydum:

- Montretout sırtlarını ele geçirdik!

Sekiz gün sonra, artık her şey bitmişti.

O andan beriye Chauvin ancak uzun aralıklarla gözüme ilişti. Onu iki üç kez bulvarda, el kol sallayıp yine "rr"ları makara gibi koyuvererek, öc almaktan söz ederken gördüm. Ama artık kendisini dinleyen yoktu. Züppe Paris, keyfine; işçilerin Paris'i de, azgınlıklarına kavuşmak için can atıyordu. Zavallı Chauvin, o upuzun kollarını istediği kadar sallasın dursun, insanlar çevresinde toplanacağı yerde, daha o görünür görünmez, çil yavrusu gibi dağılıyordu.

Kimileri ona, "Yapışkan!" diyordu; kimileri de, "Gizli ajan!"...

Sonra, ayaklanma başladı; kızıl bayrak, Komün, Paris'te yönetimin işçilere geçmesi; Chauvin artık kuşkulular arasına girmişti, evinden çıkamaz oldu. Ama yine de o ünlü sütun devirme gününde, Vendôme alanının bir köşesinde bulunmuş olacaktı. Halkın arasında olduğu düşünülüyordu. Külhanbeyleri, körlemeden, adamcağızı aşağıladılar:

- Yuh, Chauvin! diye bağırdılar. Sütun düştüğü zaman, Genel Kurmay binasının bir penceresinde şampanya içen Prusya subayları:

- Hah, hah, hah, Mosye Chaufin! diye alay ederek kadeh kaldırdılar.

23 Mayıs'a dek Chauvin'den hiç ses çıkmadı. Zavallı, bir mahzene sığınmış, Fransız güllelerinin Paris damları üzerinde ıslık çalmasını içi yana yana dinliyordu. Sonunda bir gün, top ateşi biraz kesilir gibi olunca, dışarıya çıkmayı düşündü. Sokak bomboştı, sanki genişlemiş gibiydi. Bir ucunda üç topu ve kızıl bayrağıyla korkunç

bir barikat yükseliyordu. Öbür ucunda iki küçük Vincennas avcısı, tüfek elde, duvarlara sürüne sürüne ilerliyordu: Versailles kitaları Paris'e giriyorlardı.

Chauvin'in yüreği kabardı ve askerlere karşı koşarak:

- Yaşasın Fransa! diye bağırdı. Sesi karşılıklı bir yayılım ateşi içinde kısıldı. Talihsizlik buna derler; zavallı umarsız ilk ikisinin arasına girmişti; onlar da birbirlerine nişan alırken, kurşunları Chauvin yedi. Kaldırım taşları sökülmiş şosenin ortasına yuvarlandığı görüldü. Orada, kolları uzanmış, yüzü kıpırtısız, iki gün öylece kaldı.

İşte Chauvin, iç savaşlarımızın kurbanı olarak, böyle öldü. Kendisi son Fransızdı.

ALSACE! ALSACE!

Birkaç yıl önce Alsace'ta bir gezi yapmıştım ki, en güzel anılarımdan biridir. İnsanın belleğinde raylar ve telgraf telleriyle çizik çizik olmuş memleket görünümünden başka bir şey bırakmayan öyle anlamsız bir tren gezisi değil; sırtta çanta, elde adamakıllı sağlam bir asa, çenesi pek düşük olmayan bir yol arkadaşıyla, yaya bir gezi... Bu ne hoş gezidir, bilerseniz! Görülen şeyler insanın aklında kalıyor!

Özellikle Alsace'ın kapılarının bize kapandığı şu anda, bu yitip giden ülkeyle ilgili bütün eski izlenimlerim, ormanların, güneş ışığına boğulmuş sessiz ve dingin köylerin üstünde yeşil perdeler gibi yükseldiği, bir dağ dönemecinde çan kulelerinin, içinden ırmak geçen fabrikaların, bıçkıevlerinin, değirmenlerin ortaya çıktığı ve ovanın yeşil serinlikleri arasından bilmediğimiz bir kılığın göz alıcı görünümünün birdenbire beliriverdiği olağanüstü bir yerde uzun gezintilerin o şaşkınlıktan şaşkınlığa düşüren tadıyla içimde uyanıyor...

Tanrının günü, daha tan atmadan, ayaktaydık.

Hanın garsonu:

- Mosye! Mosye!.. Saat dört! diye bağırdı. Çabucak yataktan fırlar, çantayı sırtımıza vurduğumuz gibi, el yordamıyla, gıcırdayan ve nerdeyse kırılacak duygusu veren küçük ve tahta bir merdivenden

inerdik; yola çıkmadan önce, aşağıda, o geniş han mutfağında bir kadeh kirş yuvarlardık. Ürperişleriyle, sisleri ve nemli camları düşündüren o boğumlu kütük ateşi çoktan yanmış olurdu. Sonra, haydi yola!

İlk anlar biraz güç gelirdi. O saatte bir önceki günün bütün yorgunluğu kendini duyururdu. Gözler henüz uykulu, hava henüz uykulu olurdu. Ama yine yavaş yavaş soğuk çığ dağılır, sis güneşte uçup giderdi... Biz boyuna yürürdük... Sıcak fazla ağır bastığında, yemeğimizi yemek için bir kaynağın, bir ırmağın kıyısında mola verirdik. Otların içine uzanarak, akar suyun şırıltısıyla uykuya daldardık. Kurşun gibi vızıldayan, kocaman bir yaban arısının yüzümüzü sıyırtıp geçişiyle uykudan uyanırdık... Ortalık serinleyince, yeniden yola düzülürdük. Çok geçmeden güneş alçalır ve güneş alçaldıkça, yol daha kısa görünürdü. Bir varılacak yer, bir sığınılacak yer aranırdı. Yorgun argın, kimi zaman bir han odasında, kimi zaman bir ot ambarında, kimi zaman açıkta, bir harman yığınının altında, kuş cıvıdamaları, yaprakların arasında böcek kıpırdanmaları, sessiz uçuşlar, insan pek çok yorgun olunca düş başlangıcına benzeyen bütün o gece mırıltıları içinde, uykuya dalınırdı.

Yol boyunca birbirinden aralıklı rasladığımız bütün o güzel köylerin adları neydi? Şimdi aklıma hiçbir ad gelmiyor, ama özellikle yukarı Ren'de birbirlerine o kadar benziyorlardı ki, değişik saatlerde içlerinden geçe geçe, bana yalnızca bir tanesini görmüştüm gibi geliyor. Büyük bir sokak, kurşun çerçevesi, ömürotu ve gül ağacı sarılmış küçük vitraylar, yaşlı insanların kocaman pipolarını içerek dayandığı, kadınların, yolda oynayan çocukları çağırmak için üstünden sarktığı parmaklıkları kapılar... Sabahleyin, biz geçerken, her şey uyurdu. Ahırlarda samanın karıştığını ya da kapı altlarındaki köpeğin hızlı hızlı soluduğunu ancak duyardık. İki fersah ötede, köy uyanırdı. Açılan pancurların, tokuşan kovaların, dolan arkların gürültüsü duyulurdu. İnekler kuyruklarıyla sinekleri kovarak, iri iri, yalağa giderlerdi. Daha uzakta, yine hep aynı köy, ama yazın öğle üstlerine özgü o geniş sessizliği, yalnızca köy evlerinin çatılarına kadar tırmanan dallar boyunca yükselen arı vızıltısıyla okuldan gelen

o yürek burkan ezgi. Kimileyin, köyün bir ucunda, küçük bir ke, ama köy değil, bir eyalet köşesi, yepyeni ve parıl parıl bir sigorta plakası, noter tabelası ya da hekim ziliyle iki katlı, bembeyaz bir ev. Geçerken, piyanoda bir vals duyardık. Biraz eskimi bir ezgi, yeşil pancurlardan gneli yola dökülürdü. Daha sonra, akam karanlığında, sığırlar köye döner, ipek iliklerinden akın balardı. Ne gürültü, ne canlılık! Herkes kapılara dökülür, sarıın ocuk kümeleri sokağa çıkar ve pencere camları, batan güneşin nereden geldiği belli olmayan kocaman bir ışığıyla aydınlanırdı...

Alsace köyünün, pazar sabahları, dua saatlerindeki durumunu anımsadıkça içim açılır: ıssız sokaklar, kapılarında gnelenen birkaç yalıyı saymazsak, bombo evler; kilise tıklım tıklım, güpegündüz yakılan mumların o baygın ve pembe, güzel tonlarına boyanmış vitraylar, geçerken soluk soluğa kulağa gelen ilahi; baı açık, elinde bir buhurdan, fırından ateş almaya giden kırmızı kaftanlı bir ilahici çocuğun seğirterek alandan geii...

Kimi zaman da, günlerce köye uğramadığımız olurdu. Hep baltalık ormanlar, üstü kapalı yollar, hani Şu Ren boyunca uzanan ve o güzel yeşil suyunun böcek vızıltılarıyla dolu bataklık yerlerde kaybolduğu kk ve ince korular arardık. Uzaktan uzağa dalların ince örgüsü arasından, sallan ve adalardan kesilmif otlarla tepeleme dolu oldukları için, kendileri de dağınık ve akıntıya kapılmış adacıklara benzeyen kayıklarla yüklü o koca ırmağı görürdük. Sonra Ren ile Rhne arasındaki kanal, kanal boyunca giden kavaklar ve kavakların bu tanıdık, sanki özel, dar kıyılarıyla hapsedilmif suda birbiriyle birleşen yeşil uçları. Kıyıda, Şurada burada, bir bent bekçisinin kulübesi, bendin seddi üzerinde yalınayak kouan çocuklar ve köpük fikirmaları içinde, kanalın bütün genişliğini kaplayarak yavaa ilerleyen uzun kütük yığınları.

Sonra, böyle bir oraya bir buraya baıbo dolamalardan bıkmınca, iki yanına serin gölgeli ceviz ağaçları dikilmif, sağda Vosges sıradağları, öbür yanında Schwartzwald (Kara Orman), Ble'e giden dümdüz ve apak ana yolu tuttururduk.

Hele o fırın gibi temmuz güneşinde, bu Bâle yolunun kıyısında, yanımızda bir tarladan öbür tarlaya birbirlerini çağırarak keklikler ve başlarımızın üstünde karaduygulu patırdısını sürdüren ana yol; hendeğin kuru otları üzerine boylu boyunca uzanmış, o tadına doyulmaz molalarım. Ara sıra, bir arabacının sövgüsü; bir çingirak, bir dingil gürültüsü; taş kıran bir işçinin balyozu; sırayla yürüyen büyük bir kaz sürüsünü ürküterek geçen bir jandarmanın seğirten dörtnalı; yüklerinin altında bitkin çerçiler; birdenbire ana yoldan saparak ta sonunda bir ova, bir çiftlik, yalnızlığa çekilmiş bir yaşam bulunduğu duyumsanan, yaban çitleriyle çevrili dar bir patıkaya dalan, kırmızı şeritli mavi önlüğüyle bir postacı...

Hele yaya gezinin o güzel şakacılıkları: bir türlü bitip tükenmek bilmeyen o kestirmeler; araba tekerleklerinin ve atların ayaklarının altında ezilerek oluşmuş, sizi bir tarlanın göbeğine çıkarıp bırakan o aldatıcı patikalar; bir türlü açılmayan ağır kapılar; tıklım tıklım dolu hanlar... Sonra sağanak; sıcaık havada çabucak uçup giden, ovaları, sürülerin postunu, çobanın yamçısına varıncaya kadar her şeyi tütüren o canım yaz sağanakları...

Alsace tepesinden inerken, bizi ormanın içinde yakalayan korkunç bir yağmuru anımsarım. Tepedeki handan ayrıldığımızda, bulutlar altımızdaydı. Ancak birkaç çamin ucu görünüyordu. Ama biz aşağı indikçe, tam anlamıyla rüzgârın, yağmurun ve dolunun içine dalıyorduk. Çok geçmeden, bir şimşek örgüsü içine düştük, kısıkvrak yakalandık. Yanıbaşımızda, üstüne yıldırım düşen bir ağaç yere yuvarlandı. Daracık bir schlitage yolundan paldır küldür inerken, parıl parıl bir su perdesinin arasından, bir kayanın kovuğuna sığınmış bir küme kız çocuğu gördük. Ürkek ürkek birbirlerine sokulmuşlar, taze toplanmış kara dağ çileğiyle dolu basma önlüklerini ve küçük hasır sepetlerini de bir türlü elden bırakmıyorlardı. Yemişler ışık noktalarıyla parıldıyor ve kovuğun dibinde bize dikilen o küçük kara gözler de, ıslak dağ çileklerine benziyordu. Bayırın üzerinde yatan bu kocaman çam, bu üstbaşları dökülen ve şirin, küçük orman kaçkınları, tam papaz Schmidt'e yakışacak bir masal konusu...

Ama Rougegoutte'a varınca da, güzel bir çalı çırpı ateşi! Omlet, Alsace'in o pasta gibi kıtır kıtır ve nar gibi kızarmış eşsiz omleti alevlerin üstünde zıplayadursun, üstümüzü başımızı kurutmak için o ne canım ocak ateşiydi o!

Asıl bu fırtınanın ertesi günü, insanı şaşırtıp sarsan bir şey gördüm:

Dannemarie yolu üzerinde, bir çit dönemecinde, yağmur ve doluyla mahvolmuş, biçilmiş, sellerin saldırısına uğramış olağanüstü bir buğday tarlası. Kırılmış saplar birbirine girmiş yatıyordu. Ağır ve olgun başaklar, çamurun içinde ufalanmıştı ve küçük kuşlar, sürü sürü, bu mahvolmuş ürüne çullanıyor, bu ıslak samanla dolu sel çukurlarına dalıyor ve çevreye buğday sıçratıyordu. Güneşin altında, bulutsuz bir gökyüzü altında bu yağma, pek acıydı... Harap olan tarlasının önünde, iriyarı, uzun boylu, sırtı eğri, eski Alsace modasına göre giyinmiş bir köylü, ayakta, bu görünüme sessiz sessiz bakıyordu. Yüzünde derin bir acı, ama aynı zamanda yazgıya boyun eğmiş ve dingin bir görünüm; sanki kendi kendisine, "bu yere uzanmış başakların altındaki toprak, o canlı, verimli ve sadık toprak yine benim ve bu toprak orada oldukça üzüntüye kapılmamalı" dermiş gibi, ne olduğunu bilmediğim belirsiz bir umut vardı.

KERVANSARAY

İlk kez bir Cezayir kervansarayına ayak bastığımda uğradığım düş kırıklığını anımsadıkça gülmemek elimden gelmez. Bin bir gece masallarındaki bütün o söylencesel Doğu'nun ışıklandırdığı bu güzel "kervansaray" sözcüğü, düşlemlerimde (muhayyilemde), sıra sıra kubbeli dehlizler, palmiyeler dikilmiş, ipince bir su akıntısı serinliğinin sırlı çiniler üzerinde karaduygulu damlalarla tanelendiği Mağribî avluları yaratmıştı. Çevresinde, hasırlara uzanmış, taraçaların gölgesinde çubuklarını içen çedik pabuçlu gezginler ve kervanların büyük güneşi altında bu konak yerinden yükselen ağır bir misk, yanmış meşin, gülyağıyla kehribar gibi tütünün kokusu...

Sözcükler her zaman bildirdikleri şeylerden çok daha şiirseldir. Ben orada, düşlemimde yaşadığım kervansaray yerine, eski bir İle-de-france konukevi, bir yol üstü hanı, bir arabacı uğrağı, çobanpüskülü

dalıyla, kapısının yanındaki taş sırasıyla ve bir sürü avlu, sundurma, ambar ve ahırıyla bir posta konağı buldum.

Bin bir gece düşünle bunun arasında çok ayırım vardı, ama bu ilk düş kırıklığı geçince, Cezayir kentinden yüz fersah uzakta, ufkunda dalgalar gibi sıkışık ve mavi tepeciklerin bulunduğu ulu bir ovanın ortasında yitmiş bu frenk hanının çekiciliğini ve renkliliğini hemen duyumsadım. Bir yandan doğu sahrası, mısır tarlaları, kıyılarında zakkum ağaçlarının sıralandığı bir ırmak, eski bir türbenin ak kubbesi; öte yandan, bu Tevrat ülkesine Avrupa yaşamının gürültüsünü, telâşını getiren ana yol. İşte Doğu ile Batı'nın bu karışımı, bu çağdaş Cezayir kokusu, madam Schontz'un kervansarayına böyle hoş, böyle özgün bir görünüm veriyordu.

Hâlâ Tlemcen yolcu arabasının, burnuz (24) ve devekuşu yumurtası yüklü, çökmüş develer arasından o geniş avluya girdiğini görür gibi oluyorum. Sundurmaların altında zenciler kuskus yapıyorlar, kolonlar (25) yeni model bir pulluğu sandığından çıkarıyorlar, Maltızlar (26) bir buğday ölçeği üzerinde iskambil oynuyorlar. Gezinler arabadan iniyor; atları değiştiriyorlar. Avlu tıklım tıklım doluyor. Kırmızı pelerinli bir atlı, handaki hizmetçi kızlara gösteriş olsun diye atıyla becerisini gösteriyor; mutfağın önünde iki jandarma, attan inmeden, birer kadeh yuvarlıyorlar. Bir köşede mavi çoraplı, kasketli Cezayir Yahudileri, pazarın açılmasını bekleyerek, yün balyalarının üzerinde uyuyorlar; çünkü haftada iki gün, kervansarayın önünde büyük bir Arap pazarı kuruluyor.

O günler, sabahleyin penceremi açınca, tam karşıda, birbirine girmiş küçük çadırlar, arada Kabillerin (27) tarlada gelincik gibi açan kırmızı fesleriyle şamatalı bir dalgalanma ve ta akşama kadar bağırışmalar, kavgalar, güneşe karşı bir sürü gölgenin kaynaşması. Akşam olunca çadırlar bozulur, insan, at, ne varsa hepsi gözden yiter, güneşin ışınlarında taşıdığı o birbirine karışarak dönen küçük evrenler gibi, ışıkla birlikte ortadan silinirdi. Yayla çırılçplak kalır, ova yeniden sessizliğe gömülür ve Doğu alacakaranlığı, sabun köpüğünden balonlar gibi uçuşan gökkuşağı renkleriyle havada dolaşır... On dakika, her yer pembeleşirdi. Anımsıyorum,

kervansarayın kapısındaki eski kuyu bu gün batımı pırıltılarına öyle bürünürdü ki, aşınmış bilezik taşı pembe mermere dönerdi; kova kuyudan alev çıkarır, ipten ateş damlaları dökülürdü.

Bu güzel yakut rengi, yavaş yavaş, leylâk renginin karaduygululuğuna kayardı. Sonra leylâk rengi de koyulaşarak yayılırdı. Belli belirsiz bir pıtırı, ulu ovayı, bir uçtan öbür uca dolaşırdı ve birdenbire karanlığın, sessizliğin içinden Afrika gecelerinin vahşi müziği, leyleklerin çılgin çığlıkları, çakallarla sırtlanların ulumaları, ara sıra ahırlarda atları, sundurmaların altındaki develeri ürperten boğuk, görkemli bir kükreme duyulurdu...

Bu gölge dalgalarından ürpere ürpere uzaklaşıp da kervansarayın yemek salonuna inmek ve orada kahkahayla, coşkuyla, ışıkla, Fransızlara özgü o güzelim kar gibi masa örtüsü ve şıkır şıkır sırça lüksüyle karşılaşmak ne hoş olurdu! Eski Mulhouse güzellerinden madam Schontz ile güneşten hafifçe yanmış kırmızı yanakları ve kanatları siyah tülde Alsace başlığı, kendisini üzerine kelebek konmuş bir Guebviller ya da Rougegoutte yaban gülüne benzeten gönül çelici matmazel Schontz sofrayı şenlendirirdi... Bu işte keramet kızın gözlerinde mi, yoksa annenin yemek sonunda kadehlerimize doldurduğu şampanya gibi köpüklü ve yaldız yaldız, o nefis Alsace şarabında mı, bilmiyorum, yalnız şu var ki, kervansarayın akşam yemekleri, bütün güney karakollarında pek ün kazanmıştı... Açık mavi setrelerle şeritli ve sırmalı hüsar (28) sakoları birbirine karışırdı ve gecenin geç saatlerine kadar büyük hanın camlarında ışık eksik olmazdı.

Yemek faslı bitip de sofrayı kaldırıncaya, yirmi yıldan beri orada uyuyup duran eski bir piyano açılır ve Fransız şarkıları söylenir ya da herhangi bir Lauterbach havasıyla, palaskasına kılıç meşini asılı bir genç Werther, matmazel Schontz ile şöyle bir boy vals yapardı. Bu biraz gürültülü asker neşesi içinde, kordonların, kocaman kılıçların ve küçücük kadehlerin şıkırtısı arasında, bu baygın müziğin, valsini burgacına kapılmış, tempoyla çarpan bu iki yürekten, son notayla ölen bu sonsuz aşk yeminlerinden daha güzel ne olabilir ?

Kimileyin, geceleri kervansarayın büyük kapısı ardına kadar açılır ve avluda atlar eşinirdi. Çevreden bir ağa, karılarından içi sıkılarak, batı yaşamına şöyle bir girmeye, Rumilerin piyanosunu dinlemeye ve Fransız şarabı içmeye gelirdi. Muhammet, Kuranında şarabın tek damlası haramdır demiş, ama her şeyi kitabına uydurmak kolay. Ağa, kadehine şarap kondukça, içmeden önce, parmağının ucuyla bir damlasını alır, pek ciddî bir edayla şöyle bir silker ve bu haram damla atılınca, kalanını gönül erinciyle içerdi. Sonunda, müzik ve ışıkla serseme dönen Arap, burnuzuna sarılarak yere uzanır, beyaz dişlerini göstere göstere sessizce güler ve ateş saçan gözleriyle vals izlerdi.

... Ne yazık! Matmazel Schontz'un vals arkadaşları şimdi nerede? Nerede şimdi o açık mavi setreler, o incecik belli güzel hüsarlar? Wissembourg'un ömürotu tarlalarında, Gravelotte'un yoncaları içinde... artık hiç kimse madam Schontz'un kervansarayına Alsace şarabı içmeye gelmeyecek. Ana kız, elde tüfek, ateşe verilen kervansaraylarını Araplara karşı savunurken öldüler. O neşeli eski handan, yalnızca kömür kesilmiş duvarlar -binaların o iri kemikleri - ayakta duruyor. Avlularda çakallar dolaşiyor. Şurada burada, alevlerin elinden kurtulmuş bir ahır parçası, bir sundurma, bir yaşam belirtisi gibi yükseliyor ve yel, Ren kıyılarından Laghouat'ya, Saar'dan Sahra'ya değin, iki yıldan beri zavallı Fransamız üzerinde esen o yıkıcı yel, inilti içinde, bu yıkıntılardan geçiyor ve kapıları üzgün üzgün açıp kapıyor.

15 AĞUSTOSTA NİŞAN ALANLARDAN BİRİ

Cezayir'de bir akşam, avda geçen bir günün sonunda, Chelif ovasında Orleansville'den birkaç fersah ötede ağır bir yağmura yakalanmıştım. Görünürde ne bir köy, ne de bir kervansaray vardı. Göz alabildiğine bodur hurma ağaçları, sakız ağacı kümeleri ve tâ ufka dek, sürülmüş geniş bir toprak. Bundan başka, sağanakla kabaran Chelif ırmağı, insanı telâşa düşürecek denli çağlamaya başlamıştı. Ben de bütün geceyi bataklığın içinde geçirmek tehlikesine düşmüş bulunuyordum. Bereket versin ki, yanımda bulunan Milianah bürosu sivil çevirmeni, hemen yakınımızda, bir

sırtın arkasına gizlenmiş bir kabile bulunduğunu anımsadı. Kabilenin ağasını da tanıyormuş; gidip kendisinden bizi bir gece konuk etmesini istemeye karar verdik.

Ovadaki bu Arap köyleri kaktüs ve sabbareler içine o kadar gömülmüş ve kuru çamurdan kulübeleri o kadar yerle bir yapılmış ki, daha köyü görmeden, köyün içine girmiş bulduk. Acaba bu derin sessizlik akşam olduğu için mi, yağmur yüzünden mi bilmiyorum, ama buraları bana pek üzüntü verici, yaşamı durdurmuş bir sıkıntının ağırlığı altında eziliyormuş gibi geldi. Çevredeki tarlalarda ürün öylece bırakılmıştı. Başka yerlerde çoktan ambara kaldırılan buğdaylar, arpalar, orada yere uzanmış, başaklar da çürümek üzereydi. Tırmıklar, paslanmış sabanlar yağmur altında unutulmuş, şurada burada sürüklenip duruyordu. Bütün kabileden aynı güçsüz üzümlük ve ilgisizlik durumu vardı. Köpekler bile bizim gelişimize zoru zoruna havlıyor gibiydiler. Ara sıra, bir kulübeden çocuk bağrıışmaları geliyor ve yığının içinden saçları usturayla dibinden kesilmiş bir çocuk kafasının ya da bir yaşlı insanın delik "haick"ının dışarıya uzandığı görülüyordu. Şurada burada, fundalıklar arasında titreyen küçücük eşekler. Fakat ne at var, ne de adam.. Sanki o uzun savaşlar döneminde bütün atlılar aylardan beri köyden uzak bulunuyormuş gibi.

Ağanın evi olan, ak duvarlı, penceresiz, bir tür çiftlik yapısı da, ötekilerden daha canlı görünüyordu. Ahırları açık, bölmeleri ve yemlikleri bomboş bulduk. Atlarımıza bakacak bir tek seyis bile yoktu. Bizim arkadaş:

- Magribî kahvesine (29) bir bakalım! dedi. Magribi kahvesi denen yer, Arap ileri gelenlerinin kabul salonu gibidir; evinde Tanrı konuklarına ayrılmış bir bölüm. Orada bu pek eğitilmiş, pek ince davranışlı Müslümanlıklar şeriatın buyurduğu babayani bir senlibenlilikle konukseverliklerini göstermek fırsatını bulurlar. Ağa Si-Sliman'ın Mağribî kahvesi de, ahırları gibi, açık ve sessizdi. Ak badanalı yüksek duvarlar, ganimetler, deve kuşu tüyleri, odanın çevresini kaplayan geniş ve alçak kerevet, her şey, yelin kapıdan içeri sürüklediği yağmur sularıyla sırlıklam kesilmişti... Ama yine de içerde insan vardı... Önce kahveci, paçavralar içinde yaşlı bir Kabil, devrilmiş bir mangalın

yanında, başı dizleri arasında, çömelmiş duruyordu. Sonra ağanın sıtmalı ve solgun benizli güzel bir çocuk olan oğlu, siyah bir burnuza sarınıp kerevete uzanmış; ayak ucunda iki kocaman tazi.

İçeri girdiğimizde hiçbir kımıldanma olmadı. Yalnızca tazılardan biri başını oynattı ve çocuk, sıtmalı ve baygın o güzel kara gözlerini bize çevirmek alçakgönüllülüğünde bulundu. Çevirmen:

- Si-Sliman nerede? diye sordu.

Kahveci, başının üstünde, ufku, uzağı, pek uzakları gösteren belirsiz bir işarette bulundu... Si-Sliman'ın büyük bir geziye çıkmış olduğunu anladık. Ancak yağmur yeniden yola düzülmemize engel olduğundan, çevirmen, ağanın oğluna kendi dilinde, babasının dostu olduğumuzu ve ertesi güne kadar bizi barındırmasını söyledi. Çocuk, kendisini yakıp kavuran hastalığa karşın, hemen yerinden kalktı, kahveciye buyruklar verdi, sonra pek incelikli bir tavırla:

- Siz benim konuğumsunuz! demek ister gibi, kereveti gösterdi, başını eğip parmaklarının ucunu ağızına götürerek Arap usulünde bizi selâmladı ve heybetle burnuzuna sarınarak, bir ağa, bir ev sahibi ağırbaşlılığıyla dışarı çıktı.

Onun arkasından kahveci mangalını yaktı, içine küçük bir cezve sürdü. O bize kahve hazırlayadursun, biz de onun ağızından efendinin gezisiyle ve kabilenin düştüğü bu şaşkıncı perişanlıkla ilgili bilgi aldık. Kabil, kocakarılarına özgü el kol hareketleriyle, pek hızlı konuşuyordu. Gırtlaktan çıkma güzel bir arapça. Kimileyin büsbütün hızlanıyor, kimileyin de araya uzun duraklamalar giriyordu. O zaman iç avluların mozayikleri üstüne düşen yağmur tanelerini, kaynayan cezveleri ve sürü sürü ovaya yayılan çakalların havlamalarını duyuyorduk.

İşte zavallı Si-Sliman'ın başına gelenler. Dört ay önce, 15 Ağustos günü, ne zamandan beri vereceğiz diye bekletip durdukları şu ünlü Legion d'honneur nişanını almıştı. Zaten koca eyalette, kendisinden başka nişan almamış ağa kalmamıştı. Öteki ağaların kimi Chevalier, kimi Officier olmuştu. Dahası, iki üç tanesinde Commandeur rütbesinin büyük kordonu bile vardı. Bunlar "haick"ları üzerine

çapraz taktıkları kordona büyük bir temiz yüreklilikle burunlarını silmekteydiler. Nitekim başağa Boualem'in kaç kez böyle yaptığını kendi gözlerimle görmüştüm. O zamana kadar Si-Sliman'ın nişandan yoksun kalmasının nedeni, Arap bürosunun şefiyle bir iskambil oyunu yüzünden kavga etmiş olmasıydı. Cezayir'de silâh arkadaşlığı öylesine güçlüdür ki, on yıldır ağanın adı aday dizelgesinde bulunduğu halde, bir türlü onaydan çıkmıyordu. Sonunda 15 Ağustos sabahı Orleansville'den gelen bir atlı, kendisine yaldızlı bir küçük kutuyla nişan belgesini getirip de dört karısından en gözdesi Baia, kendi eliyle, Fransa'nın haçını deve tüyünden burnuzu üzerine takınca Si-Slimancığın ne kadar sevindiğini artık siz düşünün. Kabile bunu haber alınca, şöenlerin ve silâh atarak dörtнала at koşturmaların sonu gelmez oldu. Bütün gece tefler ve zurnalar ortalığı gürültüye boğdu. Hele oyunlar, şenlik olsun diye ateş yakmalar, bilmem ne kadar koyun boğazlamalar. Düğün bayramın hiçbir eksigi kalmasın diye olacak, Djendel'in ünlü bir ozanı, Si-Sliman'ın onuruna:

- Yel, bu müjdeyi iletmek için küheylanlarını koş! diye başlayan pek güzel bir kaside yazdı.

Ertesi gün, güneş doğarken Sliman, kabilesinin bütün eli silah tutanlarını işe koştı ve valiye teşekkür etmek için, atlılarıyla birlikte, Cezayir kentine gitti. Atlılar her zamanki gibi kentin kapılarında bekledi; ağa, tek başına, valinin sarayına gitti, Dük de Malakoff'u gördü ve üç bin yıldan beri bütün delikanlılar hurma ağacına, bütün kadınlar da ceylâna benzetildiği için herkese pek mecazlı gelen Doğu biçeminde birkaç gösterişli cümleyle, Fransa'ya olan bağlılığından söz etti. Böylece saygılarını sunduktan sonra, herkes görsün diye, yukarı kente çıktı, geçerken camide namazını kıldı, yoksullara sadaka verdi, berber dükkânlarına, işlemecilere girdi, karılarına kokular, dallı ve çiçekli ipekliler, sırma işlemeli mavi göğüslüklerle küçük ağasına kırmızı binici çizmeleri aldı, pazarlığa girişmeden paraları verdi ve neşesini çil çil altınlarla çevresine saçtı. Kendisini çarşılarda, Mağribî tacirlerinin kapısı önünde, bir İzmir seccadesine oturmuş kahve içerken gördüler. Tacirler Ağa'yı kutluyorlardı. Çevresine bir yığın meraklı toplanmıştı.

- İşte Si-Sliman! diyorlardı. Emberur (30) kendisine nişan göndermiş. Hamamdan gelen mini minnacık Mağribî kadınları, tatlı yerken, beyaz peçelerinin altından, pek cakalı takılmış bu pırıl pırıl gümüşten güzel nişana hayran hayran bakakalıyorlardı. Ah evet, insanın yaşamda kimi zaman böyle güzel anları oluyor...

Akşama doğru Si-Sliman, atlılarının yanına gitmeye davrandı ve tam ayağını üzengiye atacağı sırada, valilik çavuşlarından biri, soluk soluğa çıkageldi:

- Çok şükür, Si-Sliman, seni her yerde aradım. Çabuk gel, vali seninle görüşmek istiyor! Si-Sliman, telâsa düşmeden, onun peşi sıra gitti. Bununla birlikte, sarayın Mağribî biçemindeki büyük avlusundan geçerken, o sözünü ettiğimiz Arap bürosu şefiyle karşılaştı. Adam kendisine tuhaf tuhaf gülüyordu. Can düşmanının bu gülüşü, içine bir ürküntü verdi ve Si-Sliman titreye titreye valinin salonuna girdi. Mareşal, kendisini ata biner gibi bir iskemleyle oturmuş olarak karşıladı, bilinen sertliğiyle ve çevresini korkudan titreten o burundan çıkma yapmacık sesiyle:

- Si-Sliman, dedi, Si-Sliman, çocuğum, pek üzgünüm... Bir yanlışlık olmuş... Nişan sana değil, Zoug-Zougların "kaîd"ına verilecekmış... Nişanı geri vermen gerekiyor.

Ağanın o güzel yağız çehresi, bir demirci ocağına yaklaştırmışlar gibi kızarıyordu. Bütün iri gövdesini bir titremedir aldı. Gözleri alev alev yandı... Fakat bu durum bir an bile sürmedi. Hemen gözlerini yere indirdi ve valinin önünde eğilerek:

- Ferman senin, efendimiz, dedi. Nişanı göğsünden çekip kopardı ve bir masanın üzerine koydu. Eli titriyordu; uzun kirpiklerinin ucunda gözyaşları vardı. Bu hali görünce yaşlı Pelissier'nin canı sıkıldı:

- Adam, gam yeme, gelecek yıla inşallah! dedi ve babacan bir tavırla elini uzattı.

Ağa, uzatılan eli görmezlikten geldi, hiç ağzını açmadan eğildi ve çıkıp gitti. Mareşalin verdiği söze ne derece güvenmek gerektiğini biliyor ve bir büro entrikası yüzünden onurunun ayaklar altına alındığını anlıyordu.

Uğradığı aşağılanmanın haberi, daha o anda bütün kente yayılmıştı. Bab-Azoum sokağının Yahudileri, o geçerken alay ettiler. Magribî tacirleri, tam tersine, sanki onun durumu içlerine dokunuyormuş gibi, yüzüne bakamıyorlardı. Bu acıma, o gülüşlerden daha çok yüreğini sızlattı. Hep duvar boyunca, en karanlık sokaklara saparak gidiyordu. Göğsünden koparılıp alınan nişanın yeri, açılmış bir yara gibi tenini yakıyordu. Boyuna:

- Atlılarım ne diyecek? Karılarım ne diyecek? diye düşünüp duruyordu.

O zaman adamcağızı heyheyler basıyordu. Aklına, ta orada, yangınlar ve savaşlarla hep kıpkırmızı kesilen Fas sınırına yakın oturan halkı kutsal savaşa kışkırtmak geliyor ya da atlılarının başında Cezayir sokaklarına dalmak, Yahudileri yağma etmek, Hıristiyanları gebertmek ve sonunda utancını gizleyeceği böyle bir keşmekeş içinde can vermek isteğine kapılıyordu. Kabilesi arasına dönmektense, her şeyi gözüne alabilirdi... Birdenbire, kafasında bütün bu öc alma tasarılarının arasından şimşek gibi bir düşünce belirdi: Emberur.

Emberur!... Bütün Araplar gibi, Si-Sliman'ın gözünde de adalet ve güç düşüncesini bu tek sözcük özetliyordu. Çöküş çağı Müslümanlarının gerçek başkanı oydu. Öteki, İstanbul'daki, onlara uzaktan, soyut bir varlık, ancak tanrısal erki olan, göze görünmez bir tür papa gibi geliyordu. Eh, artık Hicretin şu kutsal yılında, böyle bir erkin kaç para ettiğini bilmeyen de kalmamıştı.

Ama, kocaman toplarıyla, zuhaflarıyla, demirden donanmasıyla Emberur!... Aklına imparator gelince Si-Sliman artık bu belayı atlattığını sandı. Kuşkusuz İmparator nişanı yeniden kendisine verecekti. Bu, olsa olsa sekiz günlük bir yolculuk sorunuydu ve buna öylesine inanıyordu ki atlılarının kendisini Cezayir kenti kapılarında beklemelerini istedi. Ertesi gün kalkan vapura binip de Paris yolculuğuna çıkarken, Mekke'ye, hacca gidiyormuş gibi, derin düşünceler ve erinç içindeydi.

Umarsız Si-Sliman! Gideli dört ay olmuştu. Karılarına gönderdiği mektuplarda, henüz dönüşten söz etmiyordu. Zavallı ağa, dört aydan beri Paris'in tozu dumanı içine dalmış, günlerini bir bakanlıktan

öbürüne koşmakla, her yerde alaya uğramakla, Fransız yönetiminin o ürkünç çarkına kapılmış, bir daireden öbür daireye gönderilmekle, bir türlü fırsatını bulamadığı bir görüşme peşinde, ak burnuzunu bekleme salonlarındaki odun sandıklarının üstünde kirletmekle geçiniyordu. Sonra, akşam olunca, kurumlu olduğu oranda gülünç, o uzun ve üzgün yüzüyle, otelin yazıhanesinde anahtarını beklediği görülüyordu. Şuraya buraya koşmaktan, sağa sola başvurmaktan bitkin, ama hep başı dik, umuda sımsıkı yapışmış, kumarda her şeylerini yitirip de namuslarını kurtarmaya çabalayanlar gibi canını dişine takmış, odasına çıkıyordu.

Bu sırada atlıları Bab-Azoum kapısına çömelmişler, doğunun her şeyi Tanrıya bırakma göreneğiyle ağalarını bekliyorlardı. Kazığa bağlanmış atlar, deniz yönüne dönerek kişniyordu. Kabilede bütün işler askıda kalmıştı. Ürün, kaldıracak kimse olmadığı için, tarlalarda çürüyordu. Kadınlar, çocuklar, başlarını Paris yönüne çevirmişler, günleri sayıyorlardı. Bu kırmızı kurdela parçasının bu kadar umudu, kaygıyı ve yıkımı sürüklediğini görmek, yürekler acıydı... Acaba bütün bu işler ne zaman düzelecek? Kahveci içini çekerek:

- Tanrı bilir! diyor ve çıplak koluyla bize, aralık kalmış kapıdan, menekşe rengindeki yürek parçalayıcı ovanın üstünden ıslak gökyüzüne doğru yükselen küçük, beyaz hilâli gösteriyordu...

BİZİM KEPİ

Bu sabah, bir dolabın dibinde bizim kepi elime geçti; tozdan solmuş, kıyıları lif lif olmuş, rakamları pas tutmuş; özetle ne rengi, ne de biçimi kalmış. Onu bu durumda görünce, gülmekten kendimi alamadım...

- Vay canına! Bizim kepi...

Hemen, o güneşle ve coşkunlukla bu sıcak güz sonu gününde, yeni şapkamdan dolayı pek gururlu, sokağa inişim ve mahallenin taburlarına katılıp da yurttaş-asker görevimi yapmak için aceleden tüfeğimi vitrinlere çarpışım aklıma geldi. Ah, o gün bana biri çıkıp da, tek başıma Paris'i geri alamayacağımı, Fransa'yı

kurtaramayacağımı söylemiş olsaydı, Tanrı bilir, süngümün bütün demirini karnına yedi...

O ulusal koruman ordusuna nasıl da candan inanmıştık! Parklarda, sokak arası bahçelerinde, iki yanı ağaçlıklı caddelerde, dörtyol ağızlarında bölükler, üniformalarla önlükler, kepilerle kasketler karmakarışık, saf oluyorlar ve yoklama sayımı yapıyorlardı. Herkeste büyük bir tezcanlılık. Biz de, her sabah alçak kemerli, geniş kapılı, sis ve hava akımlarıyla dolu bir alanda toplanıyorduk. Yoklamadan, yüz kadar adın gülünç bir tesbihe dizilip çekilmesinden sonra, eğitim. Dirsekler vücuda yapışmış, dişler kenetlenmiş, takımlar "sol, sağ! sol, sağ!" temposuyla, yürüyüşe geçiyordu. Herkes; büyükler, küçükler, cakalılar, sakatlar, üniformalarını Ambigu'den kalma anılarıyla giyenler, bellerine gereğinden çok yüksek mavi kuşaklar sarıp da kilisede ilâhi okuyan çocuklara dönen saflar, hep birlikte, bizim küçük alanın çevresinde, öyle bir coşkuyla, öyle can ve gönülden dört dönüyorduk ki.

Topun o derin kalın sesi, devinimlerimize kolaylık ve canlılık veren; pek düdük gibi çıkan komutları dikleştiren; beceriksizlikleri, acemilikleri örtbas eden ve kuşatmada Paris melodramında, tiyatrolarda oyuna acıklı ve coşkulu bir tat vermek için kullanılan o sahne müziklerinin yerini tutan bu sürekli eşlik sazı olmasaydı, bütün bu durumlar, pek gülünç olurdu.

Asıl güzeli, istihkâmlara çıktığımız zamandı... O sisli sabahlarda, Temmuz sütunu önünden nasıl kurumla geçtiğimi ve:

- Dikkat!.. Sağa bak!.. komutuyla sütunu nasıl askerce selâmladığımızı, dünmüş gibi anımsıyorum. Hele o halkla dolu, bitmek tükenmek bilmeyen Charonne yolları, rap rap geçeceğiz diye akla kararı seçtiğimiz o kaygan kaldırımlar. Sonra istihkâmlara yaklaşınca trampetçilerimiz, tram, tram diye saldırı havası çalmaya başlarlardı... Bana hâlâ oradaymışım gibi geliyor.. O Paris sınırı, topları yerleştirmek için kazılmış, kurulan çadırlar ve öbek öbek yakılan ateşlerin dumanıyla şenlenmiş o yeşil sırtlar ve tâ yukarıda, kum torbalarını ancak kepilerinin ve süngülerinin ucuyla aşarak dolaşan o ufalmış gölgeler... ne coşku verici görünümdü tanrım!

Hele, ilk gece nöbetim, kapkara gecede, yağmur altında, o el yordamıyla yürüyüş, ıslak sırtlar boyunca yuvarlanan, itişip kakışan ve yolda ufalana ufalana, beni sonuncu olarak Montreuil kapısının tepesine, korku verecek denli yüksek bir yere kondurup giden devriye. O gece, o ne barbar havaydı! Kente ve kırlara çöken derin sessizlik içinde, istihkâmlar boyunca fır dönen, nöbetçileri iki büküm eden, parolaları alıp götüren ve aşağıda, devriye yolunda eski bir havagazı fenerinin camlarını birbirine çarpıtıran yelden başka birşey duyulmuyordu. Allah kahretsin şu feneri! Her kezinde bir uhlanın kılıç sesini duyar gibi oluyor ve hemen tüfeğini doğrultup, "Kimdir o!"yu basmak üzere tetikte duruyordum...

Birdenbire yağmur biraz daha soğudu. Paris üzerinde gökyüzü aydınlanıyordu. Bir kulenin, bir kubbenin ortaya çıktığı görülüyordu. Uzaktan bir araba geçiyor, bir çan çalıyordu. Dev kent artık uyanıyor ve ilk sabah ürperişinde, çevresine biraz yaşam silkeliyordu. Sırtın öbür yanında bir horoz öttü... Ayağımın altında, henüz karanlık olan devriye yolundan bir ayak sesi, madensel bir gürültü geldi ve benim korkunç bir sesle savurduğum, "Dur! Kimdir o!"ya ürkek bir kadın sesi, titreye titreye karanlıktan bana doğru yükseldi:

- Gezgin kahveci!

Ne yaparsınız? Daha kuşatmanın ilk günlerindeydik ve biz zavallı, saf ulusal korumanlar, Prusyalıların, kalelerin ateşi altından geçerek surların eteğine kadar sokulacaklarını, duvara merdivenlerini dayayıp bir gece "hurra!" sesleri ve karanlıkta şuraya buraya koşuşan sırkılı meşaleler arasında yukarıya tırmanacaklarını sanıyorduk... Bizde bu düşgücü varken, ortalığı ne kadar telaşa düşürdüğümüzü artık siz kestirebilirsiniz...

Hemen her gece, bir, "Silah başına! Silah başına!"dır gidiyordu. Sonra sıçrayarak, uyanmalar, yere devrilen tüfek çatkıları arasında birbirimizi itip kakmalar, bize:

- Soğukkanlı olun! Soğukkanlı olun! diye bağırarak kendi yüreklerini de soğutmaya çalışan, şaşkına dönmüş subaylar. Sonra sabah olunca, tek başına bir ak zırhlı atlılar bölüğü yerine geçip de

silâha sarılmış bütün bir tabyaya hedef olduğunun ayrımında olmaksızın, ipini koparmış, istihkâmlar üzerinde sıçrayıp duran, sırtta otlayan bir zavallı beygir...

İşte bizim kepi bana bunları anımsatıyor; coşkulu anlar, serüvenler, resimlere konu olacak görünüm, Nanterre, Courneuve, Moulin-Saquet ve kahraman 96'nın ilk ve son kez ateşe girdiği o güzel Marne köşesi. Prusya bataryaları, karşımızda, küçük bir korunun gerisindeki yolun kıyısında, dalların arasından dumanı görülen o dingin köyceğizlerden biri gibi, yerleşmiş bulunuyordu. Komutanlarımızın bizi unuttuğu demiryolu üstünde, açıkta, gümbürtülü çarpmalar ve uğursuz kıvılcımlarla bir gülle yağmurudur başlamıştı... Ah benim zavallı kepicğim, o gün hiç de babayiğit görünmüyordum, hem kaç kez asker selâmımı yakışık almayacak kadar eğilerek vermiştim.

Ne olursa olsun, bunlar biraz gülünç, ama üzerlerinde küçücük birer kahkamanlık ponponu bulan güzel anılar. Ne olur, bana başka şeyler de anımsatmasaydın... Ne yazık ki, Paris'te gece nöbetleri, kiralık dükkânlarda, soba cehennem gibi, sıralar cilâlı, karakol âlemleri, şehri su birikintilerinde yansıtan o cıvık kışın ıslattığı alanların önünde, belediye kapılarında o can sıkıcı nöbet tutmalar, sokaklarda kolluk görevleri, çamur deryasında devriye, sarhoş, serseri dolaşan askerleri, orospuları, hırsızları yakalamalar ve o solgun sabahlarda, surat yorgun ve toz toprak içinde, pipo, gazyağı ve eski yosun kokuları giysiye sinmiş olarak eve dönüşler. Sonra boş geçen o uzun günler, çekişe çekişe, bölük dedikoduları içinde yapılan subay seçimleri, ayrılış punçları, herkese içki ısmarlamalar, kahve masalarında kibrit çöpleriyle açıklanan çarpışma planları, oylamalar, politika ve onun amcaoğlu olan başıboş dolaşmalar, o nasıl doldurulacağı bilinmeyen avarelikler, o insanı bomboş bir hava içine sarıp da kımıldanmak, kolunu bacağını oynatmak isteğini duyurtan işsizlik... Sonra casus yakalayacağız diye didinmeler, saçma güvensizlikler, gereğinden çok güvenmeler, kitle olarak çıkış, kuşatma hattını yarma düşlemi; özetle, hapsedilmiş bir halkın bütün çılgınlıkları, bütün saçmalamaları... İşte sana bakarken, ey berbat kepi, bütün bunlar aklıma geliyor. Sen de bunlara, bütün o çılgınlıklara kapılmışsın. Şayet Buzenval hareketinin ertesi günü seni bir dolabın içine atmasaydım, ille başımızdan çıkarmayız diye tutturana,

seni herdemtazelerle (31) , sırma şeritlerle süslemekte, dağılmış taburların eşleri yitmiş numaraları olarak kalmakta direnen ötekilere uysaydım, kim bilir beni hangi barikatın üstüne sürükleyecektin... Ah evet, evet, seni devrim ve başkaldırı kepisi; seni tembellik, sarhoşluk, kulüpçülük, gevezelik kepisi; seni iç savaş kepisi; sen, evimde atıverdiğim şu hırtı pırtı köşesine bile lâıyk değilsin.

Haydi, süprüntü küfesine!..

KOMÜNÜN TÜRKOSU

Cezayir nişancılarının trampetçisiydi. Adı Kadour'du, Djendel kabilesinden geliyordu ve Vinoy ordusunun peşi sıra Paris'e düşen bir avuç türkodan (32) biriydi. Wissembourg'dan Champigny'ye kadar, demir çalparası ve darbukasıyla bir fırtına kuşu gibi savaş alanlarından geçerek, bütün sefere katılmıştı. Öylesine canlı, öylesine kıvraktı ki, kurşunlar onu neresNden yakalayacaklarını bilemiyorlardı. Fakat kış gelince, mermilerin ateşinde pişmiş olan bu küçük Afrika bronzu, ileri karakol gecelerine, karın içinde kıpırdamadan beklemeye dayanamadı ve Ocak ayının bir sabahı, onu Marne kıyısında, ayakları donmuş, soğuktan çarpılmış olarak buldular. Uzun zaman askerî hastanede kaldı. Ben de kendisini ilk kez orada gördüm.

Türko, hasta bir köpek gibi üzünçlü ve sabırlı, o tatlı iri gözleriyle çevresine bakınıyordu. Kendisine bir şey söylendiği zaman gülüyor ve dişlerini gösteriyordu. Elinden başka ne gelebilirdi ki? Dilimizden anlamıyor, ancak Provence dili, İtalyanca ve Arapça karışığı, Latin denizleri boyunca toplanmış deniz kabukları gibi alacalı sözcüklerden oluşan o Cezayir ağzı, Sabirceyi biraz becerebiliyordu.

Kadour'un biricik eğlencesi, darbukasıydı. Ara sıra, canı pek sıkılınca darbukasını yatağına getiriyorlar ve çalmasına izin veriyorlardı. Ama öyle yüksek perdeden değil, pesten, çünkü başka hastalar da var. O zaman günün sarıya çalan ışığında ve sokaktan yükselen o üzünçlü kış görünümünde, o pek donuk, pek solgun yağız suratçığı canlanıyor, anlam kazanıyor ve ritmin bütün akışına uyuyordu. Kimileyin saldırı havası çalıyor ve apak dişlerinin parıltısı

vahşi bir gülüşe dönüyordu. Ya da bir Müslüman havası tutturunca, gözleri doluyor, burun delikleri kabarıyor ve askerî hastanenin tatsız kokusu içinde, ilâç şişeleri ve sargılar arasında, portakallarla yüklü Blidah bahçelerini, hamamdan çıkan mini minnacık Mağribi kadınlarını, mine çiçeği kokan beyaz camileri görür gibi oluyordu.

Böylece iki ay geçti. Bu iki ayda Paris'te çok şeyler olmuştu. Fakat Kadour'un olup bitenlerden hiç haberi yoktu. Kente dönen bitkin ve silâhsız sürünün, pencerelerin altından geçtiğini, sonraları, sabahtan akşama kadar gezdirilen, şuraya buraya çekilen topları, sonra çan seslerini, top atışlarını duymuştu. Bu durumdan hiçbir şey anlayamadı; yalnızca savaşın sürdüğünü, bacakları iyileştiği için kendisinin de yeniden savaş alanına gideceğini biliyordu. Sonunda taburcu edildi ve darbukası sırtında, bölüğünü aramaya koyuldu. Araması çok sürmedi. O yakınlardan geçen Komünlüler onu komutanlığa götürdüler. Uzun bir sorgudan sonra ağzından :

"Bono bezef, macach bono!"lardan başka bir şey alınamadığı için, o gün orada bulunan general, sonunda 10 frankla bir omnibüs (33) beygiri verip Kadour'u kendi kurmayına katmakla işin içinden çıktı.

Bu Komün kurmaylarında türlü vardı: kırmızı kaputlar, Polonya mantoları, Macar setreleri, denizci ceketleri, sırmalar, kadifeler, allılar pullular. Sarı işlemeli mavi ceket, sarığı ve darbukasıyla türko, gelip karnaval alayını tamamladı. Böyle hoş bir topluluğa karışmaktan pek neşeli, güneşle, top ateşiyle, sokakların durumuyla, bu silâh ve üniforma keşmekeşiyle sarhoşa dönen Prusya'ya karşı savaşın daha canlı, daha serbest bir hava içinde sürdüğüne inanan bu kendisinden habersiz asker kaçağı, Paris'in o pek büyük curcunasına saf yürekle katıldı ve günün adamı oldu. Nereden geçse, Komünlüler kendisini alkışlıyorlar, düğün bayram ediyorlardı. Komün, kendisiyle o kadar övünüyor ki onu herkese gösteriyor, duyuruyor, muska gibi boynuna asıyordu. Komutanlık kendisini günde yirmi kez Savaş Bakanlığı'na, bu bakanlık da Belediye'ye gönderiyordu. Öyle ya, kendilerine denizcilerinin uydurma denizci; topçularının uydurma topçu olduğu kaç kez söylenmişti!.. Hiç olmazsa bu adam, su katılmamış bir türko idi. Buna inanmak için de, bu uyanık maymun yavrusu suratına,

kocaman bir beygir üzerinde hop hop türlü hüneler gösteren bu küçük vücudun yabanılığına bakmak yeterdi.

Ama yine de Kadour'un mutluluğu tam değildi. O dövüşmek, barut yakmak istiyordu. Ne yazık ki, imparatorluk döneminde olduğu gibi, Komün döneminde de kurmaylar sık sık ateş hattına gitmiyorlardı. Görev gereği şuraya buraya gönderilmediği ve geçit törenlerinde boy göstermediği zamanlarda, umarsız türko, bütün zamanını Vendôme alanında ya da Savaş Bakanlığı avlularında, hep bir yanı delinmiş içki varilleri ve yarılmış domuz yağı fiçileriyle dolu, henüz kuşatmanın bütün açlığı duyumsanan bir yerde, boyuna açık havada şölenler verilen o karma karışık ordugâhlarda geçiriyordu. Bu sefahat âlemlerine katılmayacak kadar dini bütün bir Müslüman olan Kadour, bir yana çekilerek, pek yetingen [kanaatkâr] ve sessiz duruyor, bir köşede abdestini alıyor ve bir avuç kuskusla yemeğini hazırlıyordu; sonra biraz da darbukasını tıngırdatıp burnuzuna sarınıyor ve merdiven başında, öbek öbek yanan ateşlerin alevine baka baka, uykuya dalıyordu.

Mayıs ayının bir sabahı, Türko müthiş bir yaylım ateşiyle uykusundan uyandı. Bakanlık telâş içindeydi. Herkes koşuyor, kaçışıyordu. O da, hiçbir şeyin ayırımına varmadan, ötekiler gibi yaptı, atına atladı ve kurmaylar kurulunun peşine takıldı. Sokaklar serseme dönmüş borazanlar, bozgun halinde kaçışan taburlarla doluydu. Herkes kaldırım taşlarını söküyor, barikat yapıyordu. Herhalde ortalıkta önemli bir şeyler dönüyordu... Rıhtıma yaklaşıldıkça, silâh sesleri ve bağırışıp çağrışmalar daha belli oluyor, daha güçlü olarak geliyordu. Concorde köprüsü üzerinde Kadour, kurmaylar kurulunu gözden yitirdi. Biraz daha ileride, atını elinden aldılar. Sekiz şeritli kepi giymiş bir kişi, Belediye'de olup bitenleri görmeye can attığı için, Kadour beygirinden de oldu. Artık gözleri dönmüştü, savaşın olduğu yöne doğru koşmaya başladı. Koşarken de tüfeğini dolduruyor ve dışlerinin arasından:

- Macach bono, Brissien... diyordu. Çünkü aklınca kente girenler, Prusyalılardı. Daha şimdiden Dikili taşın çevresinde, Tuileries

Saray'ının bahçelerinde kurşunlar vızıldamaya başlamıştı. Rivoli sokağının barikatından, Flourens'in intikamını almaya ant içenler:

- Hey türko!.. türko!.. diye onu aralarına çağırıyorlar. On ya da on iki kişi kadardı, ama Kadour tek başına bütün bir orduya bedeldi.

Barikatın üstünde, ayakta bir bayrak gibi gururlu ve göz önünde, kurşun yağmuru altında sıçrayarak, bağırarak dövüşüyordu. Bir an, iki top ateşi arasında, yerden kalkan duman perdesi biraz aralanır gibi oldu ve Kadour, böylece Champs-Elysées'de yığın olmuş kırmızı pantolonlu askerler gördü. Sonra ortalık, yeniden toz dumana karıştı. Türko yanıldığını sandı ve eskisinden daha büyük bir çabayla barut yakmaya başladı.

Birdenbire barikat sustu. Son topçu eri, son mermisini attıktan sonra, tabanları kaldırıp kaçmıştı. Türko, yerinden bile kımıldamadı. Siperden fırlamaya hazır, süngüsünü tüfeğine pekleştirdi ve sivri uçlu miğferlileri bekledi... Oysa karşıdan Fransız piyadesi sökün etti!.. Saldırıya kalkmış kıtanın boğuk ayak sesleri içinden subayların:

- Teslim olun!.. diye bağırıyorlar duyuldu.

Türko, bir an apışıp kaldı, sonra tüfeğini havaya kaldırarak atıldı:

- Bono, bono, Francèse!

Yabanıl kafasında belli belirsiz bir düşünce belirmişti; gelenlerin ne zamandan beri Paris halkının beklediği kurtuluş ordusu, Faidherbe ya da Chanzy olduğunu sandı. Bilmeniz ne kadar mutluydu; karşısındakilere bütün dişlerini göstererek ne candan gülüyordu!.. Göz açıp kapayınca kadar barikat ele geçirildi; türkonun çevresini sardılar, adamcağızı itip kaktılar.

- Göster tüfeğini.

Tüfeği henüz sımsıcağı.

- Göster ellerini.

Elleri baruttan kapkara olmuştu. Türko, ellerini gururla, hep o saf yürekli gülüşüyle gösteriyordu. İşte o zaman onu bir duvara ittiler ve gümmm!..

Zavallı bu işe hiç akıl erdiremeden öldü.

SEKİZİNCİDE KONSER

Marais ve Saint-Antoine'ın dış mahallelerinin bütün taburları, o gece, Dumesnil caddesindeki barakalarda konaklıyordu. Üç günden beri Ducrot ordusu Champigay sırtlarında çarpışıyor ve bizleri de yedek olarak elde tuttıkları söyleniyordu.

Fabrika bacaları, kapatılmış istasyonlar, ıssız şantiyelerle çevrili bu dış bulvarlarda, yalnızca birkaç şarapçı dükkânının aydınlattığı bu karaduygusal mahallelerde konaklamak gibi üzüncü verici bir şey olamaz. Aralık ayında büsbütün kuru ve katı, dövülmüş toprak üzerine sıralanmış, yerlerine iyi oturmamış pencereleri, her zaman açık duran kapıları ve yele tutulmuş fenerler gibi isten kararmış ve tütüp duran asma lambalarıyla bu upuzun tahta barakalardan daha dondurucu, daha iğrenç bir yer düşüneyesiniz. Ne okumaya, ne de oturmaya ve uyumaya olanak var. Biraz ısınabilmek için çocukça oyunlar çıkarmak, olduğumuz yerde tepinip durmak, barakaların çevresinde koşmak gerek. Çarpışmaların bunca yakınında, özellikle bu gece, böyle aptal aptal boş oturmak, insanın gücüne gidiyor, sinirine dokunuyor. Top atışı sustuğu halde, yukarılarda korkunç bir çarpışmanın neredeyse patlak vereceği duyumsanıyor ve zaman zaman, istihkâmın projektörleri çevreyi çepeçevre yoklarken Paris'in bu yönüne vurunca, yaya kaldırımları boyunca saf bağlanmış sessiz kıtalar, karanlık kitleler halinde caddeden uzaklaşan ve Trone alanının yüksek sütunları altında küçülmüş ve yerde sürünüyor muşa benzeyen öteki kıtalar görülüyordu.

İliklerime kadar donmuş ve bu geniş bulvarların gecesinde sanki kendimden geçmiştim. Biri bana:

- Sekizinciye gelsenize... Orada konser varmış diyorlar, dedi.

Gittim. Bölümlerimizden her birinin bir barakası vardı. Fakat sekizincinin barakası, ötekilerden daha iyi aydınlanmış ve tıklım tıklım olmuştu. Süngülerin ucuna geçirilen kocaman mumlardan siyah dumanla gölgeli büyük alevler çıkıyor ve ışık, içkinin, soğğun, yorgunluğun ve insanı sarartıp solduran ayakta uyku

kestirmenin aptallaştırdığı bütün o bayağı amele suratlarına dikine çarpıyordu. Bir köşede kantinci kız, ağzı açık, boş şişeler ve bulanık kadehlerle dolu küçük masasının önünde bir sıranın üstüne kıvrılmış, uyuyordu.

Şarkı söylüyorlardı.

Amatör beyler koğuşun dibindeki uydurma bir kerevetin üstüne sırayla çıkıyor, poz alıyor, şarkı söylüyor ve melodram anılarıyla battaniyelerine sarınıyorlardı. Orada yine, dar sokakların, çocuk curcunası, asılı kafesler, gürültülü dükkânlarla dolu işçi semtlerinin içinde çınlayan o hırıltılı ve gümbürtülü sesleri duyuyordum. Bu sesleri, araçların gürültüsüne karıştığı, çekice ve rendeye tempo tuttuğu zaman dinlemek hoş olur; ama burada, şu kerevetin üstünde, insana gülünç ve sıkıcı geliyordu.

Önce karşımıza, işçi takımının acılarını söyleyen, düşünür bir işçi olan uzun sakallı bir makinist çıktı ve kutsal enternasyonalin bütün öfkelerinin düğümlendiği, gırtlaktan çıkan bir sesle:

- Zavallı işçileer!'e başladı. Sonra uykulu uykulu bir başkası geldi ve bize ünlü Ayaktakımı şarkısını söyledi; ama, öyle gönülsüz, öyle ağır, öyle üzünçlü söyledi ki ninni sandık.

- Ayaktakımı... Pekâlâ!.. Ben de onlardanım...

O söyleyedursun, kendilerine birer köşe bulan ve suratlarına ışık vurunca homurdanan uykucuların horultuları da eksik olmuyordu.

Ansızın koğuşta beyaz bir şimşek çaktı ve mumların kırmızı alevini soldurdu. Aynı zamanda boğuk bir çarpma barakayı sarstı ve hemen arkasından, daha boğuk, daha uzak başka vuruşlar da, gittikçe azalan sarsıntılarla o yana, Champigny sırtlarına yağmaya başladı. Çarpışma yeniden kızışmıştı.

Fakat çarpışma bu amatör baylara vız geliyordu!

Bu kerevetle bu dört mum, sanki bütün bu insanların güldürüp eğlendirme damarına basmış gibiydi. Nasıl son kıtayı gözetledikleri, duygusal şarkıyı nasıl birbirlerinin ağzından aldıkları görülecek şeydi. Kimse soğuşun ayırımında değildi. Kerevetin üstünde olanlar

kerevetten inenler, oraya çıkmak için dudaklarının ucunda şarkıyla sıra bekleyenler, hepsi kıpkırmızı, ter içindeydi; gözleri parıl parıl yanıyordu. Çalım satma merakı herkesi sımsıcak tutuyordu.

Aralarında mahalle ünlüleri de vardı. Bir şair döşemeci, kendi yeteneğinin ürünü olan bir şarkıyı söylemek istedi. Şarkının adı Bencil, nakaratı da Herkes kendine'ydi. Dili biraz peltek olduğu için benfil ve hekef kendiye diyordu. Şarkı ileri karakollara gitmektense ocak başında oturmayı yeğleyen göbekli kentsoylulara karşı bir yergiydi. Kepisini yana eğmiş, çene kayışı çenesinde, şarkısının bütün sözcüklerine basa basa:

- Hekef kendiye... Hekef kendiye! nakaratını suratımıza yapıştıran o cânım masalcı yüzünün belleğimden çıkması, artık olanaksız.

Bu sırada top da, o kalın sesini mitralyözlerin tiz perdeden makarasına karıştırarak, şarkı söylüyordu. Karın içinde soğuktan ölen yaralıları, yol kıyılarında donmuş kan birikintileri içinde can çekişmeleri, kör mermiyi, geceleyin her yönden gelip yetişen o kara ölümü anlatıyordu.

Sekizincideki konser de hep aynı makamda sürüp gidiyordu.

Sıra artık şaklabanlıklara gelmişti. Gözleri kaymış, burnu kıpkırmızı, yaşlı bir şaklaban, bir tepinme, yineleme ve çok yaşa taşkınlığı içinde, kerevetin üstünde çırpınıp duruyordu. Erkekler arasında söylenen açık saçık şeylerin kaba kahkahası, bütün suratları gevşetmişti. O aralık uykusundan uyanan kantinci kız da, kalabalığın içinde sıkışmış, bütün gözler sanki kendisini yerken, yaşlı adamın, kısık sesiyle:

- Ulu Tanrım, içip içip zil zurna sarhoş olmuş! demesine katıla katıla gülüyordu.

Artık dayanamadım, dışarıya çıktım. Nöbet sırası neredeyse bana gelecekti, ama ne olursa olsun, biraz açıklığa, havaya gereksinmem vardı. Hiç sağa sola sapmadan, dosdoğru, uzun süre, ta Seine ırmağına dek yürüdüm. Su kapkara, rıhtım ıssızdı. Havagazından yoksun olan karanlık Paris, bir ateş çemberinin içinde uyuyordu. Çepeçevre topların şimşekleri yanıp sönüyor, sırtların üzerinde yer

yer yangın kızılıkları beliriyordu. Yanıbaşımda, pesten, ivedi ivedi, soğuk havada tane tane gelen sesler duydum. Soluk soluğaydılar; birbirlerine güç veriyorlardı:

- Heya, mola!

Sonra, varlığın bütün güçlerini kendisine çeken ağır bir işin coşkusuyla nasıl susulursa, birdenbire bütün sesler öylece duruverdi. Kıyıya yaklaşınca, sonunda kapkara sudan yükselen o belirsiz pırlıttın içinde, Bercy köprüsünde durakalmış, akıntıya karşı gitmeye çabalayan bir topçeker gördüm. Suyun çalkantısı ile sarsılan fenerler, tayfanın asılıp çektiği halatların gıcirtısı, sıçramaları, gerilemeleri, kısaca ırmağın ve gecenin kötü niyetine karşı girişilen bu çabalamanın bütün serüvenini gösteriyordu... Hey gidi aslan topçekercik, bütün bu gecikmeler kendisini ne kadar sabırsızlandırıyordu!.. Kızmış, iki yanındaki çarklarıyla suya silleler indiriyor ve olduğu yerde çevresini köpüğe boğuyordu... Sonunda, son bir atılımla, ileri doğru fırladı. Yaşayın be çocuklar!.. Topçeker harekete gelip de, dosdoğru kendisini bekleyen çarpışmanın yönünde karanlıklara dalınca, köprünün yankılı kemerinden korkunç bir haykırışma geldi:

- Yaşasın Fransa!

Sekizincideki konser artık nasıl da uzaklarda kalmıştı!..

PERE-LACHAISE ÇARPIŞMASI

Bekçi gülmeye başladı:

- Burada çarpışma mı? Çarpışma filan olmadı ki burada. Bu, gazetelerin uydurması... Neler olup bittiğini, bakın ben size anlatayım. Ayın 22'si, yani Pazar günü akşamı, 7'lik bir batarya top ve yeni model bir mitralyözle otuz kadar Komün topçusunun geldiğini gördük. Mezarlığın tam tepesinde konuşlandılar. Oranın bekçiliği bende olduğu için, gelenleri ben karşıladım. Mitralyözleri, şu yolun köşesinde, bizim nöbetçi kulübesinin yanındaydı; topları biraz daha aşağıda, şu düzlükte bulunuyordu. Gelir gelmez, beni zorlayarak bir çok mezarı açtırdılar. İçlerinde ne varsa hepsini kırıp dökecekler, yağma edecekler sandım.

Fakat başkanları, her şeyi yoluna koydu, adamlarının karşısına geçerek onlara şöyle küçük bir söylev çekti:

- Elini herhangi bir şeye sürecekle olan domuzun derhal suratını dağıtırım... Haydi, şimdi dağılın!.. Ufak tefek, apak, yaşlı bir adamdı; göğsünde Kırım ve İtalya madalyaları vardı. Üstelik barut gibi sert bir adama benziyordu. Buyruğundakiler, bir dediğini iki etmediler. Doğrusunu söylemek gerek, mezarlardan hiçbir şey aşırmadılar; dahası, Dük de Morny'nin, tek başına iki bin frank eden haçını bile.

Ama yine, bu Komün topçuları, aşağının bayağısı ayaktakımıydı. Sözüm ona topçu, üç frank elli santimlik çifte gündelikleri cebeli indirmekten başka bir şey düşündükleri yoktu... Bu mezarlıkta nasıl yaşadıkları görülecek şeydi! Anıtmezarların mahzenine, Mornyninkine, Favronneunkine, hani şu imparatorun sütünesinin yattığı güzel türbeye girip üst üste yatıyorlardı. Şaraplarını soğusun diye Champeax'un türbesine koyuyorlardı. Orada bir çeşme vardır da. Sonra kadın da getiriyorlardı. Ta sabahlara dek içki, bir âlem ki sormayın! Herhalde bizim ölülerin duymadığı rezillik kalmamıştır.

Evet, bu haydutlar öyle pek becerikli değillerdi, ama yine de Paris'e çok zararları dokunuyordu. Konuımları o kadar iyiydi ki. Ara sıra bir buyruk geliyordu:

- Louvre'a ateş edin... Palais-Royal'e ateş edin...

Yaşlı adam anında topları çeviriyor ve petrollü gülleler, kol kol, şehrin üzerine uçuyordu. Aşağıda olup biten şeylerden hiç kimsenin haberi yoktu. Silah seslerinin yavaş yavaş yaklaştığı duyuluyordu; ama Komünlülerin aldırış ettikleri yoktu. Chaumont'dan, Monmartre'dan, Pere-Lachaise'den karşı yönü çapraz ateşine aldıklarından, Versailleslıların ilerleyebileceğini umuyorlardı. Denizciler Monmartre tepesine çıkıp da bize ilk gülleyle gönderdikleri zaman, herkeste hoşafın yağı kesildi.

Doğrusu bunu hiç beklemiyorlardı.

Ben bile, aralarında Morny'nin mezarına dayanmış, pipomu içip duruyordum. Güllelerin geldiğini işitince, ancak kendimi yere

atmaya zaman bulabildim. Önce bizim topçular, bunu yanlış yapılmış bir atış ya da kafayı iyice çekmiş bir arkadaşın şakacılığı sandılar... Ama nerede o bolluk! Beş dakika sonra, Monmartre'dan yine şimşekler çaktı ve yine bir sürü gülle, öncekiler gibi, bizim buraya cuk oturdu. Artık bu sefer, bizim babayığitler, top, mitralyöz, ne varsa hepsini bırakıp tabanları kaldırdılar. Koca mezarlık kendilerine dar geliyordu. Boyuna:

- İhanete uğradık... İhanete uğradık! diye bağırıyorlardı...

Yaşlı adama gelince, o tek başına gülle yağmuru altında bataryasının çevresinde fır dönüyor ve topçularının kendisini bırakıp savuştuklarını görünce, kızgınlığından ağlayacak gibi oluyordu.

Ama yine akşama doğru, gündelik dağıtılan saatte, birkaçı sökün etti. Bakın mösyö, şu bizim nöbetçi kulübesinin üzerine bakın. O akşam gündelik almaya gelenlerin adları hâlâ duruyor. Yaşlı adam yoklama yapıyor ve bulunanların adını oraya yazıyordu: Sidaine, burada! Choudeyras, burada! Billot... Vollon...

Görüyorsunuz ya, artık topu topu dört beş kişiydiler. Ama yanlarında karılar da var. Ah, o akşamı hiç unutmuyacağım. Paris yanıyordu. Belediye, askerî fabrika, bütün o yiyecek dolu ambarlar alev alevdi. Pere-Lachaise'de ortalık, gündüz gibi aydınlıktı. Komünlüler yeniden top başı etmek istediler. Ama pek az kişi kalmışlardı, sonra Monmartre'dan da ödleri kopuyordu. Tuttular, bir mahzene girdiler, yanlarındaki karırlarla birlikte içip şarkı söylemeye koyuldular.

Yaşlı adam, Favronne türbesinin kapısındaki şu iki kocaman taş figürün arasına oturmuş, yanan Paris'e korkunç korkunç bakıyordu. Onu öyle görseydiniz, son gecesini yaşadığı içine doğmuş derdiniz.

O andan beriye artık neler olup bittiğini bilmiyorum. Evime, şu dallar arasına gizlenmiş küçücük barakayı görüyorsunuz ya, işte oraya döndüm. Pek yorgun düşmüştüm, giysimi çıkarmadan, fırtına gecelerinde olduğu gibi lambamı söndürmeden, yatağımın üzerine uzandım... Birdenbire kapıya hızlı hızlı vuruldu. Karım, titreye titreye, kapıyı açmaya gitti. Yine Komünlülerle başımız belâya girecek

sanıyorduk... Meğer denizcilermiş. Bir binbaşı, birkaç asteğmen, bir de hekim. Bana:

- Kalkın... Bize kahve pişirin, dediler.

Kalktım, kahve pişirdim. Mezarlıkta, sanki tanrısal ceza günü gelmişti de, bütün ölüler diriliyormuş gibi belirsiz bir mırıltı vardı. Subaylar, ayakta kahvelerini çabucak içip bitirdiler, sonra beni de yanlarına alıp dışarıya çıktılar.

Her yer karacı ve denizcilerle doluydu. Beni bir takımın başına geçirdiler. Hep birlikte, mezarları bir bir araştırmaya başladık. Ara sıra askerler, yaprak kıvılcadığını görünce, ağaçlıklı bir yolun sonuna, bir büstün üzerine, bir parmaklığa silah sıkıyorlardı. Şurada burada, birer mezar köşesine gizlenmiş birkaç zavallıyı yakaladılar. Adamcağızların hesabı anında görüldü. Bizim topçuların da başına aynı son geldi; kadın erkek, hepsini bizim nöbet kulübesinin önünde yığılmış olarak gördüm. Madalyası olan yaşlı adam da aralarındaydı. Doğrusu, sabahın o ayazında görülecek bir görünüm değildi. Brrr... Asıl içime dokunan şey, o aralık Roquette hapishanesinden getirilen uzun bir kabile oldu. Bunlar ulusal korumanlardı; geceyi hapishanede geçirmişlerdi. Topluluk, gömme töreni alayı gibi ağır ağır, ağaçlıklı büyük yoldan çıkıyordu. Tek sözcük, tek yakınma bile işitilmiyordu. Bu zavallılar, o kadar bitkin, o kadar yorgundular ki... İçlerinde yürürken uyuyanlar bile vardı. Biraz sonra ölmek düşüncesi bile kendilerini uyandırmıyordu. Hepsini mezarlığın şu dip yanına götürdüler; yaylım ateşi başladı. Yüz kırk yedi kişiydiler. Doğallıkla iş de pek uzun sürdü... İşte Pere- Lachaise çarpışması dedikleri şey bu...

Bekçi, sözünün bu noktasında, onbaşısını görür görmez, yanımdan ayrılıverdi. Ben de yapayalnız, ateşe verilen Paris'in ışığında, son gündelik dağıtımında nöbetçi kulübesinin üzerine yazılmış adlara bakakaldım. Kafamda, güllerle delik deşik olmuş, kanla ve alevle kıpkırmızı kesilmiş o mayıs gecesini, yol ağzında bırakılmış toprak, çevredeki mahzenler açık, türbelerin içinde rezillik, hemen çevrede, bu kubbe, sütun ve alevlerin kıvılcığıyla canlanan taşın betimler yığını arasında Balzac'ın uzaklara bakan geniş alınlı, iri gözlü

büstüyle, donanmış bir kent gibi aydınlık, bu ıssız ve büyük mezarlığı yaşattım.

POĞAÇALAR

I

Günlerden bir pazar sabahı, Turenne sokağındaki pastacı Sureau, çırağını çağırdı ve ona:

- İşte M. Bonnigar'ın poğaçaları, dedi. Al götür ve çabuk dön... Bugün Versailleslılar Paris'e girmiş diyorlar.

Politikaya akli ermeyen küçük, sıcak sıcak poğaçaları bir tepsiye yerleştirdi, tepsiyi ak bir peçeteye sardı ve hepsini külâhının üzerine iyice oturtturarak, M. Bonnigar'ın oturduğu Saint-Louis adasına doğru koşu koşu yola çıktı. Hava pek güzeldi, manav dükkânlarını leylak demetleri ve kiraz dallarıyla dolduran o bol güneşli mayıs günlerinden biriydi. Uzaktan gelen silah seslerine ve sokak başlarında çalınan toplanma borularına karşın, bütün bu eski Marais mahallesi, dinginliğini koruyordu. Havada bir pazar havası, avlularda elele vermiş zıplayan çocuklar, kapıların önünde birbirlerine raketle hacıyatmaz atan kocaman kızlar vardı. Sonra ıssız sokağın ortasında, o güzelim sıcak hamur kokuları içinde tin tin yürüyen bu küçük beyaz gölge, o çarpışma sabahına saf gönüllü ve yabanlıklarını giymiş gibi bir görünüm veriyordu. Mahallenin bütün canlılığı Rivoli sokağına boşanmış gibiydi. Toplar çekiliyor, barikatlar yapıyordu. Her adımda öbek öbek toplanmış halk, şuraya buraya koşuşan ulusal korumanlar. Ama küçük pastacı hiç ağırbaşlılığını bozmadı. Bu çocuklar, kalabalık içinde, sokağın gürültü ve patırdısı arasında yürümeye alışıktyrlar; en çok bayram ve şenlik günlerinde, yılbaşı günleriyle yortu pazarlarının itiş kakışında sağa sola koşarlar. Onun için devrimlerde de şaşkına dönmezler.

O küçük beyaz külâhın çarpışmalardan kaçınarak, nazlı nazlı sallanarak, kimileyin pek hızlı, kimileyin yeğın bir koşma isteğinin duyumsandığı zorlama bir yavaşlıkla, kepiller ve süngüler arasından yol bulması pek hoştu. Savaşmak onun nesine gerekti! Asıl iş, öğleye

doğru Bonnicarların evine yetişmek ve bekleme odasının küçük masası üzerinde kendisini bekleyen bahşışı çabucak cebe indirmektir.

Birdenbire kalabalıkta korkunç bir itişip kakışma oldu ve Cumhuriyetin yetimleri, şarkı söyleyerek hızlı adımlarla geçtiler. Bunlar tüfek, kırmızı kuşak ve kocaman çizmelerle kılık değiştirmiş, on iki ile on beş yaşları arasında bir sürü yumurcaktı. Karnaval gününde kâğıttan birer külâh ve pembe renkte gülünç birer şemsiye parçasıyla bulvarların çamurunda koşturup dururken nasıl gururluysalar, asker kılığına girmiş olmaktan da öyle böbürleniyorlardı. Bu kez, küçük pastacı, itişip kakışmalardan yuvarlanmamak için epeyce zorluk çekti; ama o, tepsisiyle öyle çok buz üstünde kaymış ve yaya kaldırımını üzerinde öyle çok kaydırarak oynamıştı ki, poğaçalar korktuklarıyla kaldılar. Ne yazık ki bu coşkunluk, bu şarkılar, bu kırmızı kuşaklar, hayranlık, merak, küçük yamağı, böylesine hoş bir toplulukla birlikte birazcık yürümek isteğine düşürdü. Ayrımına varmadan Belediye ve Saint-Louis adasının köprülerini geçti ve çılgın koşunun tozu dumanı içinde, kim bilir nerelere sürüklendi.

II

En az yirmi yıldan beri Bonnicarların evinde pazar günleri poğaçaya yemek bir gelenek olmuştu. Tam saat on ikide, büyük küçük bütün aile üyeleri salonda toplanmış bulunurken, canlı ve neşeli bir çingirak sesi duyulunca herkes:

- İşte pastacı da geldi! derdi.

O zaman, bütün bu mutlu kentsoylular, uzun bir iskemle tıkırtısı, yabancı giysilerin fışırtsısı, sofranın önünde bir neşeli çocuk coşkunluğuyla, bir gümüş sahana karşılıklı dizilmiş poğaçaların çevresine yerleşirlerdi.

O gün çingirak bir türlü çalmadı. M. Bonnicar, içerleyerek saate, üstüne içi saman dolu bir balıkçıl oturtulmuş ve o zamana dek bir dakika bile şaşmamış olan eski konsol saatine baktı. Çocuklar, çırağın her pazar sökün ettiği köşe başını gözleyerek, camlarda esnediler. Konuşmalar da artık gevşiyordu. Birbiri ardı sıra on iki

kez vuruşuyla öğle vaktinin büsbütün iştaha getirdiği açlık yüzünden, pike sofraya örtüsü üzerinde parlayan antika gümüş takımı ve çepeçevre, katı, beyaz küçük külâhlar halinde katlanmış peçetelere karşın, yemek salonu pek geniş, pek üzücü görünüyordu.

Yaşlı hizmetçi kadın birkaç kez gelip efendisinin kulağına rostonun yanmak üzere olduğunu, bezelyelerin pek kuruduğunu fısıldamıştı. Ama M. Bonnicar poğaçasız sofraya oturmamakta direniyordu. Sonunda, Sureau'ya iyice kızarak, kendi gidip bu görülmemiş gecikmenin nedenini öğrenmeye karar verdi. Bastonunu havaya kaldırarak, ateş püsküre püsküre evden çıkarken, komşular kendisine haber verdiler:

- Aman, dikkat edin, M. Bonnicar... Versailles'lılar Paris'e girmiş diyorlar.

Kulağına hiçbir şey girmiyordu; dahası, Neuilly'den su boyunca gelen silâh sesleriyle Belediye'den atılarak mahallenin bütün camlarını sarsan tehlike işareti topunu bile duymadı.

- Ah şu Sureau hınzırı!.. Ah şu Sureau hınzırı!..

Apar topar giderken, coşarak kendi kendisine söyleniyor ve daha şimdiden dükkânın ortasında bastonuyla yere vurarak vitrin camlarını ve şambaba tabaklarını zangır zangır titrettiğini görür gibi oluyordu. Louis-Philippe köprüsündeki barikat, öfkesini ikiye böldü. Orada güneşe karşı, kaldırımı sökülmiş yere uzanmış, sert yüzlü birkaç Komünlü vardı.

- Nereye gidiyorsunuz, yurttaş?

Yurttaş derdini anlattı. Ama poğaçaya öyküsü kuşkulu görüldü; hem sonra M. Bonnicar, o pazarlık güzel redingotu ve altın gözlükleriyle, tam da yaşlı bir gericiye benziyordu. Komünlüler:

- Herif gizli polis, dediler, onu Rigault'ya göndermeli.

Bunun üzerine, barikatı bırakıp gitmek pek işlerine gelen dört gönüllü, öfkesinden çılgına dönen zavallı adamcağızı, dipçik vura vura, önlerine kattılar.

Yollarını nasıl hesapladılar bilmiyorum; ama yarım saat sonra hepsi de karacı erlerin eline düşmüş ve Versailles'a doğru yola çıkmaya hazırlanan uzun bir tutsak topluluğuna katılmışlardı. M. Bonnicar, durmadan karşı çıkıyor, bastonunu kaldırıyor, yüzüncü kez olarak serüvenini anlatıyordu. Ne yazık ki, bu büyük karışıklığın içinde poğaçı masalı öylesine saçma, öylesine akla sığmaz görünüyordu ki, subaylar yalnızca gülüp geçiyorlardı.

- Pek iyi, pek iyi, babalık... Derdinizi Versailles'da anlatırsınız.

Topluluk yayılım ateşlerinin dumanından henüz apak olan Champs-Elysées'den, iki sıra nişancı arasında, harekete geçti.

III

Tutsaklar beşer beşer, sıkışık saflar halinde yürüyorlardı. Topluluğun dağılmasına engel olmak için, birbirlerinin koluna girmek zorunda bırakılmışlardı. Bu upuzun insan sürüsü, yolun tozunu tepe tepe giderken, sanki yeğın bir sağanak gürültüsü çıkarıyordu.

Umarsız Bonnicar düş gördüğünü sanıyordu. Terleyerek, soluk soluğa, korkudan ve yorgunluktan serseme dönmüş, topluluğun sonunda, gazyağı ve içki kokan iki kocakarının arasında sürüklenip gidiyor ve ilençlerinde sık sık:

- Pastacı, poğaçalar!.. sözcüklerini yinelediğini duyan çevresindekiler, zavallının aklını kaçırdığını sanıyorlardı.

Gerçekten de, zavallı adamın aklı başından gitmişti. Yoksa yokuşlarda; inişlerde, topluluğun sıraları birbirinden biraz ayrılınca, ötede, boşlukları dolduran toz duman içinde, Sureau'nun dükkânındaki küçük çırağın apak ceketıyla külâhını gördüğünü sanabilir miydi? Yolda on kez böyle bir sanıya kapıldı! Bu küçük ak parıltı, inadına yapıyormuş gibi, şöyle bir görünüyor, sonra bu üniforma, önlük ve paçavra dalgası içinde gözden yitiyordu.

Sonunda, gün batarken Versailles'a vardılar. Halk, bu üstü başı dökülen, toz toprak içinde, kızgın, gözlüklü ve yaşlı kentsoyluyu görünce, herkes adamcağızda tam bir cânı suratı olduğunda birleşti.

- Bu Felix Pyat'dır... Hayır! Delescluse'dür! diyorlardı. Topluluğu getiren nişancılar, Bonnicar'ı sağ salim Orangerie'nin avlusuna sokuncaya kadar akla kararı seçtiler. Ancak orada zavallı sürü dağılmak, yerlere uzanmak, soluk almak olanağını buldu. Kimi uyuyor, kimi sövüyor, kimi öksürüyor, kimi de ağlıyordu, Bonnicar'a gelince, o uyumuyordu, ağlamıyordu. Bir merdivenin basamağına ilişmiş, başı elleri arasında, açılıktan, utançtan, yorgunluktan canı çıkmış, başına gelenleri düşünüyordu. Evden çıkışı, meraka düşen çağrılıları, akşama dek sofrada kalan ve hâlâ da kendisini bekleyen çatal bıçağı, sonra karşılaştığı davranışlar, duyduğu sövgüler, yediği dipçikler, bütün bunlar, sözünü tutmayan bir pastacının yüzündendi.

Birdenbire yanibaşında bir ses ona:

- Mösyö Bonnicar, dedi, işte poğaçalarınız! Adamcağız başını kaldırıp da Sureau'nun dükkânındaki küçük çırağı görünce, şaşkınlığından küçük dilini yutacaktı. Cumhuriyetin yetimleriyle birlikte yakayı ele vermiş olan çirak, apak önlüğünün altına sakladığı tepsiyi açmış, kendisine uzatıyordu. İşte böylece, başkaldırıya ve tutsaklığa karşın, M. Bonnicar, o pazar da, öteki pazar günleri gibi, poğaçasız kalmadı.

GEMİDE İÇKONUŞMA

İki saatten beri bütün ışıklar söndürülmüş, bütün lombarlar kapatılmıştı. Yatakhane olarak kullandığımız top ambarı öylesine kapkaranlık ve ağır havalı ki, insan boğuluyor. Arkadaşların hamaklarında boyuna döndüklerini, düş görürken yüksek sesle sayıkladıklarını ve uykuda inlediklerini duyuyorum. Yalnızca kafanın işlediği ve yorulduğu bu boş günlerde, insan ancak ateşler ve sıçramalarla dolu, tatsız bir uykuya dalabiliyor. Hatta ben bu uykuya bile pek geç kavuşabiliyorum. Uyuyamıyorum; çok düşünüyorum.

Yukarıda, güvertede yağmur var. Sert bir yel esiyor. Ara sıra, vardiyada nöbet değiştirilirken, geminin ta baş yanında, karanlıkta bir çan çalıyor. Her çalışında bana Parisimi ve fabrikalarda saat altı sularını hatırlatıyor. Çevremizde fabrikalar eksik değildi! Küçücük evimizi; okuldan gelen çocukları; işliğin bir ucunda, gittikçe sönen bir

parçaçık gün ışığıını ipliğinin sonuna dek yetirerek elindeki işi bitirmek için pencerenin yanına sokulan annelerini görür gibi oluyorum.

Ah ne yıkım! Şimdi bütün bunlar ne olacak?

Belki benimle birlikte gelselerdi, daha iyi olurdu. Hem buna izin de vardı. Ama ne yaparsınız! Çok uzaklara gidiyoruz. Yolculuk gözümü korkutmuşt. Ya gideceğimiz yerin havası çocuklara yaramazsa. Hem sonra sırmacılık işliğimizi, o kadar güçlükle kurduğumuz, on yılda alın teri dökerek oluşturduğumuz ekmeğimizi satmak gerekecekti. Çocuklarım artık okula gidemeyeceklerdi. Anneleri de bir sürü dağınıklık, perişanlık içinde yaşamak zorunda kalacaktı!.. Olmaz, olmaz; tek başıma acı çekmek daha iyi... Ne de olsa, yukarıya, güverteye çıkıp da, kendi evlerindeymiş gibi yerleşmiş bütün o aileleri, paçavralar diken anneleri, annelerinin dizleri dibinden ayrılmayan çocukları görünce, içimden hep ağlamak geliyor.

Rüzgâr artıyor, dalgalar kabarıyor. Fırkateyn, yana yatmış, uçuyor. Direklerin gıcırdağı, yelkenlerinin şakladığı duyuluyor. Sanırım pek hızlı gidiyoruz. Daha iyi, bir an önce varırız... Davamız görülürken o denli ödm koparmış olan amlar adasına şimdi özlem duyar gibiyim. Orası benim için bir amaç, bir dinlenme yeri artık. Öyle bitkinim ki! Öyle anlarım oluyor ki, yirmi aydan beri gördüklerim, başımı döndürecek denli gözlerimin önünden gelip geçiyor. Prusyalıların kuşatması, istihkâmlar, eğitimler; sonra kulüpler, yakalarda herdemtaze çiçekleriyle gömme törenleri, sütunun altında söylevler, Belediye'de Komün bayramları, Cluseret'in yaptırdığı geçit törenleri, ıkışlar, arpışma, Clamart istasyonu ve arkasına siper alınarak jandarmalara ateş edilen bütün o basık duvarlar; daha sonra Satory, dubalar, komiserler, bir gemiden öbürüne aktarma edilmeler, hapishanelerin değışmesiyle bizi on kez mahpus yapan o gidip gelmeler, sonunda savaş mahkemesi, at nalı biçiminde oturmuş bütün o büyük üniformalı subaylar, hapishane arabaları, gemiye bindirilme, yola çıkma; bütün bunlar, ilk yolculuk günlerinin sallantısı ve sersemliğı içinde, birbirine karışıyor.

Of... suratıma yorgunluk, toz toprak, ne olduğunu bilmediğim bir maske yapışmış gibi. Bana on yıldan beri yıkanmamışım gibi geliyor.

Ah, evet, bir yerlere ayak basmak, mola vermek ne kadar iyi olacak. Orada bir parça toprağım, gereçlerim, küçük bir evim olacağını söylüyorlar... Küçük bir ev! Karımla birlikte Saint Mandé yöresinde böyle bir evin düşünüyü kurar dururduk. Bir katlı, önünde sebze ve çiçekle dolu, açık bir çekmece gibi küçücük bir bahçesi de olacaktı. Oraya pazar günleri, sabahdan akşama dek, bir haftalık hava ve güneş almaya gelecektik. Sonra çocuklar büyüyüp de iş başına geçtiklerinde, rahatça oraya çekilecektik. Hay aptal hay, şimdi çekildin işte, yazlık evine de kavuşacaksın, korkma!

Hay Allah kahretsin, bütün bu durumlara politikanın yol açtığını düşündükçe, içim yanıyor. Şu kör olası politikadan ne kadar da çekinirdim. Her zaman ödüm patlardı. Önce zengin değildim, işliğin parasını ödeyeceğim diye, ne gazete okuyacak, ne de toplantılarda söylev çekenleri dinleyecek zamanım vardı. Ama o lânet olası kuşatma geldi çattı; ulusal korumanlık yapmaktan ya da kafayı çekip abuk sabuk söylenmekten başka iç güç yok. Eh, ben de ötekiler gibi kulüplere gidip gelmeye başladım; o gösterişli sözler benim de aklımı başımdan aldı.

İşçilerin hakları! Halkın mutluluğu!

Komün kurulunca, artık bizim gibilerin mutluluk dönemi başladı sandım. Hem beni de yüzbaşı seçmişlerdi; sonra, yepyeni üniformalar giyen o kurmay kurulları, o şeritler, o sirmalar, o yaver kordonları... Bizim işliğe boyuna iş çıkıyordu. Daha sonra işlerin nasıl bir yol tuttuğunu görünce, kalkıp gitmek istedim, ama herkes beni alçak sanacak diye korktum.

Yukarda yine neler oluyor? Megafonlar homurdanıyor; ıslak güvertede ağır çizmeler koşuyor... Bu gemicilerin yaşamı nasıl da güçlüklerle dolu. İşte onbaşılarının düdüğünü duyar duymaz, uykularından uyanıyorlar. Uykulu uykulu, terli terli güverteye çıkıyorlar. Karanlığın ve soğğun içinde koşmak gerek. Tahtalar kayıyor; ipler donmuş, yapışan elleri yakıyor. Yukarda, serenenlerin ucunda, gökyüzüyle deniz

arasında sallanarak, kaskatı kesilmiş büyük yelkenleri katlamaya çalışırken; yeğın bir yel esip onları yerlerinden koparıyor, götürüyor ve bir sürü martı gibi denizin ortasına serpiyor. Doğrusu Parisli işçilerin yaşamından çok daha zor bir yaşam. Hele aldıkları paranın sözü bile olmaz. Ama yine bu adamlar, durumlarından yakınmıyorlar, başkaldırıya girişmiyorlar. Pek sessiz bir durumları, pek kararlı bakışları var. Başlarına saygı gösteriyorlar! Bizim kulüplere sık sık gelmedikleri nasıl da belli!

Sanırım fırtına koptu. Firkateyn, korkunç bir sallantıya tutuldu. Her şey yerinden oynuyor, çatırıyor. Sular, gök gürültüsüyle güverteye devriliyor; sonra beş dakika, her yandan geriye, denize akıyor. Çevremde kıpırdanmalar başlıyor. Kimini deniz tutmuş, kimi korkuyor. Tehlike anında böyle zorunlu olarak kıpırtısız kalmak, hapishanelerin en kötüsü... Hem sonra bizler burada hayvan sürüsü gibi üst üste tıklımış, çevremizi saran bu korkunç gürültünün içinde bocalayıp dururken, Komünün bütün o sırma eşarplı, kırmızı göğüslüklü has çocukları, bizleri öne süren bütün o cacacılar, bütün o alçaklar, Fransa'nın yanibaşında, Londra'da, Cenevre'de, kahvelerde ve tiyatrolarda yan gelip keyiflerine bakıyorlar. Bunları düşündükçe, bütün kanım beynime sıcıyor.

Top ambarında herkes uyandı. Hamaklardan birbirine seslenen seslenene. Herkes Parisli olduğu için, gelsin alay, gelsin zevzeklik. Ben, rahat bıraksınlar diye uyuyor gibi yapıyorum. Hiç yalnız kalamamak, hep kalabalık içinde yaşamak, ne korkunç işkence! Ötekiler kızınca sen de kızacaksın, onlar gibi konuşacaksın, hiç duymasan da kin besliyormuşsun gibi davranacaksın; yoksa herkes seni gizli polis sanır. Sonra gelsin alay, gelsin zevzeklik... Aman yârabbi, bu ne deniz! Yelin sularda kocaman ve kapkara çukurlar açtığı ve firkateynin o çukurlara dalıp fir döndüğü duyumsanıyor... Çok iyi etmişim de bizimkileri birlikte getirmemişim. Şu saatte onların orada, küçücük odamızda güvende olduklarını düşündükçe, içim açılıyor! Karanlık ambarın dibinde, lamba ışığının uyuyan çocuklarla, eğilmiş, düşünen ve çalışan annelerinin alınına vurduğunu görür gibi oluyorum.

FRANSA PERİLERİ

DÜŞSEL BİR ÖYKÜ

Yargıç:

- Sanık kalkınız, dedi.

Kundakçı karıların oturduğu kötü sırada bir kıpırdanma oldu; biçimsiz ve titrek bir şey gelip parmaklığa dayandı. Gelen, bir paçavra, delik, yama, sicim, kuru çiçek, eskimiş sorguç yığını; alt yanı da kocamış, kara yağız, buruşuk, pürtük pürtük bir surat; buruşuklar arasında iki küçük kara gözün kötülüğü, köhne bir duvarın yarığındaki kertenkele gibi kıvır kıvır.

Kendisine soruldu:

- Adınız nedir?

- Mélusine.

- Ne dediniz?...

Pek ciddî bir edayla yineledi:

- Mélusine.

Yargıç, o dragon adı verilen süvari albaylarına özgü pos bıyıklarının altından şöyle bir gülümsedi, ama hiç belli etmeden sorularını sürdürdü..

- Kaç yaşındasınız?

- Artık unuttum.

- Mesleğiniz?

- Periyim!

Bu yanıt üzerine dinleyiciler, savaş mahkemesi, dahası hükümet komiseri bile, hep birden kahkahayı kopardılar. Fakat kocakarı istifini bozmadı, salonda pek yükseğe çıkan ve bir düş sesi gibi tavanda dalgalanan duru ve titrek sesçeğiyle konuşmasını sürdürdü:

- Ah Fransa perileri, Şimdi neredeler? Hepsi öldü, efendiciklerim. Sonuncuları benim; benden başka kimse kalmadı... Doğrusu pek yazık oldu; çünkü Fransa, henüz perileri varken, çok daha güzeldi. Bizler ülkenin Őiiri, inanı, saflığı, gençliğiydik. Bütün gezip tozduğumuz yerler, çalılık bahçe dipleri, çeşme taşları, eski Şato kuleleri, göl sisleri, geniş bataklıklar, bizim varlığımızdan ne olduğü bilinmeyen sihirli ve kurumlu bir Şeyler alırdı. Söylencelerin olağanüstü aydınlığında, bizi her yerde, eteklerimizi sürüye sürüye bir ay ışığından geçerken ya da otların ucuna basa basa çayırlarda koşarken görürlerdi. Köylüler bizi sever, bize saygı gösterirlerdi.

KatıŐksız bir düşünöücü olanlarda, inciyle çevrili alınlarımız, değneklerimiz, büyülü örekelerimiz, hayranlığa biraz da korku katardı. Nitekim kaynaklarımız hep duru kalırdı. Sapanlar, bekçiliğini ettiğimiz yollara kadar gelip dururlardı. Bizler, dünyanın en yaşlıları, eski Şeyleri herkese saydırdığımız için, Fransa'da bir baştan öbür başa, ormanlar kimse elini sürmeden büyür, taşlar kendiliğinden çökerdi.

Ama zamanlar değışti; Őimendiferler çıktı, tüneller kazıldı, göller dolduruldu ve öyle çok ağaç kesildi ki, nerede barınacağımızı bilemez olduk. Yavaş yavaş köylüler de bize inanmamaya başladılar. Geceleri, pancurlarına vurduğumuz zaman Robin:

- Yel olacak! diyor ve yeniden uykuya dalıyordu. Kadınlar göllerimize çamaşır yıkamaya gelmiyorlardı. Artık bizim dönemimiz geçmişti. Ancak halkın inancıyla yaşadığımız için, onu yitirince, her Őeyimizi de yitirmiş olduk. Değneklerimizin özelliğı yok oldu.. Güçlü birer kırılıçeyken, unutulan periler gibi buruşuk ve kötü huylu birer kocakarı olup çıktık. Ekmek paramızı kazanmak gerekiyordu, ama elimizden hiçbir iş gelmiyordu. Bir süre bizleri ormanlarda çalı çırpı taşırken ya da yolların kıyısında buğday tanesi toplarken gördüler. Ama orman bekçileri bize pek sert davranıyordu; köylüler de bizi taşla kovalıyordu. O zaman, kendi ülkelerinde yaşamlarını kazanamıyan yoksullar gibi, büyük kentlere, çalışıp karnımızı doyurmaya gittik.

İçimizden bez fabrikalarına girenler oldu. Bazılarımız kışın, köprülerin köşesinde elma ya da kiliselerin kapısında tespih sattık. Çekçek arabalarına portakal doldurup sokak sokak dolaştırdık, gelip geçenlere bir meteliklik çiçek demetleri uzattık, ama kimse başını bile çevirip bakmadı. Çocuklar bizim sarkık gerdanlarımızla alay ediyorlar, belediye çavuşları bizi koşturuyorlar, atlı otobüsler çarpıp deviriyorlardı. Sonra hastalıklar, yoksunluklar, üstümüze çekilen hastane çarşafı... Bakın Fransa bütün perilerinin nasıl canına kıydı. Ama cezasını da çekti.

Evet, evet, siz güledurun, efendilerim. Ama perileri kalmayan bir ülkenin nice olduğunu hepimiz gözümüzle gördük. O karınları tok ve işin alayında olan köylülerin Prusyalılara ekmek sandıklarını açtıklarını ve onlara gösterdiklerini gördük. Neden? Robin artık büyüye, ermişliğe inanmıyordu, ama yurda da artık inandığı yoktu. Ah, bizler orada olsaydık, Fransa'ya giren bütün o Almanlardan bir teki bile sağ çıkmazdı. Draklarımız, aevli buharlarımız onları bataklıklara ve uçurumlara götürürdü. Adımızı taşıyan bütün o sâf kaynaklara büyümlü içkiler karıştırır ve onların akıllarını başlarından alırdık. Ay ışığındaki toplantılarımızda, büyümlü bir sözcükle yolları, ırmakları öyle karıştırır, çalılıkları, fundalıkları, hep gidip büzüldükleri o orman içlerini öyle arapsaçına döndürdük ki, M. de Moltke'nin küçük kedi gözleri bile işin içinden çıkamazdı. Biz olsaydık, köylüler ileriye atılırdı. Göllerimizin kocaman çiçeklerinden yaralara merhem çıkarırdık, şeytan örümceklerinin ağlarından lifler yapardık. Savaş alanlarında can çekişen er, kendi köyünün perisini, yarı kapanmış gözleri üzerine eğilerek, ona ormanın bir köşesini, bir yol dönemecini, yurdunu anımsatan bir şeyi gösterdiğini görürdü. Ulus savaşı, kutsal savaş böyle yapılır. Ama ne yazık ki artık inancını yitirmiş yerlerde, perisi kalmamış ülkelerde böyle bir savaş olamıyor.

Burada bu cırlak ses bir an sustu ve yargıç söze başladı:

- Pek iyi ama, askerler sizi yakaladıkları zaman üzerinizde bulunan gazyâğıyla neler yaptığınızı bir türlü söylemiyorsunuz.

Kocakarı pek dingin:

- Neye söylemeyeyim efendiciğim, dedi. Paris'i yakıyordum. Paris'i yakıyordum, çünkü Paris'ten tiksiniyorum; çünkü her şeyle alay eden odur, çünkü bizleri öldüren odur. Bizim şifalı kaynaklarımızı incelesinler, içinde ne oranda demir ve kükürt bulunduğunu öğrensinler diye başımıza bilginleri saran, Paris'tir. Paris, tiyatrolarında bizimle alay etmiştir. Büyü yeteneğimiz hokkabazlık sayıldı; biliciliklerimiz alay konusu oldu. Bizim pembe giysilerimiz ve kanatlı arabalarımız içinde, yalancı dolunay ışıkları arasından geçen öyle kötü suratlar görüldü ki, kimse bizi artık kahkaha atmadan düşünemez oldu... Hepimizi adlarımızla bilen, bizleri seven, birazıcık da korkan küçük çocuklar vardı. Ancak serüvenlerimizi öğrendikleri o baştan başa yaldızlı ve resimli güzel kitaplar yerine, şimdi Paris, ellerine çocukların anlayamayacağı bilim kitaplarını tutuşturdu. İçlerinden sıkıntının buram buram toz gibi yükseldiği kitaplar, küçük gözlerden bizim büyümlü saraylarımızı ve sihirli aynalarımızı silip süpüren hantal kitaplar... Evet, sizin o Parisinizin alev alev yandığını görmekten pek hoşnut olmuştum... Kundakçı kadınların tenekelerini dolduran ve onları asıl ateş verilecek yerlere götüren, hep bendim.

- Yakın kızlarım, her şeyi yakın, yakın, yakın! diyordum.

Yargıç:

- Bu yaşlı kadın kesinlikle kaçırmış olmalı. Alın, götürün şunu! dedi.